

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEYH REFÂHÎ'NİN KENZÜ'R-RUMÛZ Fİ'T-TASAVVUF ADLI ESERİ
(İNCELEME -METİN)

Şenel ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ŞEYH REFÂHÎ'NİN KENZÜ'R-RUMÛZ Fİ'T-TASAVVUF ADLI ESERİ
(İNCELEME -METİN)

Şenel ASLAN

Danışman: Doç. Dr.Ömer KORKMAZ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi ÖMER SADIKER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2022

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr.Ömer KORKMAZ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Hayri KAPLAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi ÖMER SADIKER

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2022

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim./...../ 2022

Şenel ASLAN

ÖZET

ŞEYH REFAHÎ'NİN KENZU'R-RUMUZ Fİ'T-TASAVVUF ADLI ESERİ (İnceleme -Metin)

Şenel ASLAN

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ömer KORKMAZ

Temmuz, 2022; 233 sayfa

Bu çalışmada Osmanlı döneminde Kayseri’de yaşamış Şeyh Refâhî’ye ait “*Kenzu’r-Rumuz fi’t-Tasavvuf*” adlı eser ele alınmıştır.

Çalışma giriş, üç ana bölüm, sonuç ve sözlük kısmından oluşmaktadır.

Giriş kısmında çalışmanın gerekçesi, önemi, amacı, yöntemi ve kaynak bağlamında sınırlılıklar üzerinde durulmuştur.

İlk bölümde eserin genel tanıtımı bağlamında haiz olduğu fizikî özellikleri tanıtılarak dil ve üslûp yönü ele alınmış ayrıca eserde yer alan İslamî ilimlere ait İslam, tevhit, tasavvuf ve marifet gibi ana konulara kısaca temas edilmiştir. Ayrıca eserin muhtevasında değinilen ilim, akıl, aşk, ruh, kalb ve terk-i nefis gibi tasavvufun ana meseleleri yanında tevbe, zühd, sabr, fakr, şükr, tevekkül, rızâ gibi makamlar ile şevk, üns, kabz ve bast gibi haller üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde orijinal metne bağlı kalınarak eser transkribe edilmek suretiyle latin harflerle Türkçe alfabesine aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin metni sadeleştirilerek günümüz Türkçe’sine çevirisi sunulmuştur. Sonuç kısmında ise Şeyh Refâhî’nin tasavvufun spesifik konularıyla ilgili yaptığı yorumlara dayanılarak bu yorumların özgün olup olmadığı tespitine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Şeyh Refâhî, “Kenzu’r-Rumûz”

ABSTRACT**SHEIKH REFAHÎ'S KENZU'R-RUMUZ FÎ'T-TASAVVUF****(Review - Text)****Senel ASLAN****Master Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Advisor: Dr. Lecturer. Prof. Dr. Ömer KORKMAZ****July, 2022; 233 pages**

This study deals with the work titled "Kenzu'r-Rumuz fi't-Tasavvuf" by Sheikh Refāhî who lived in Kayseri during the Ottoman period.

The study consists of an introduction, three main chapters, conclusion and glossary.

In the introduction, the rationale, importance, purpose, method and limitations in the context of the source are emphasized.

In the first chapter, the physical characteristics of the work are introduced in the context of general introduction of the work and its language and style are discussed in terms of language and style, and the main topics of Islamic sciences such as Islam, tawheed, Sufism and marifat are briefly touched upon. In addition to the main issues of Sufism such as knowledge, intellect, love, spirit, soul, heart and abandonment of the nafs, the main topics covered in the content of the work are emphasized, as well as stations such as tawba, zuhd, patience, faqr, gratitude, tawakkul, consent, and states such as zeal, unity, kabz and bast. In the second part, the work was transcribed and translated into Turkish alphabet with Latin letters by adhering to the original text. In the third part, the text of the work is simplified and translated into contemporary Turkish. The conclusion is based on Shaykh Refāhî's comments on specific topics of Sufism and determines whether these comments are original or not.

Keywords: Sufism, Shaykh Refāhî, "Kenzu'r-Rumûz"

ÖNSÖZ

Yazma eserler İslam medeniyetinin önemli yapıtları arasında yer alıp bu tür eserlerin günümüze kazandırılması öncelikle kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. Araştırma konumuz olan *Kenzü'r-Rumûz fi't-Tasavvuf* da yazma bir eser olup bilindiği kadarıyla üzerinde lisans üstü bir çalışma yapılmamıştır. Nüsha üzerindeki kayıttan yazarın Kayserili Şeyh Refâhî'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. Mesnevi tarzında manzum olarak kaleme alınan Tasavvufa dair bu eseri araştırma konusu edinerek öncelikle bilim dünyasına kazandırmayı amaçladık. Bu bağlamda eseri evveleminde Latin harflerine aktardık sonra da dizeleri günümüz Türkçesine çevirerek onu geniş okur kitleleriyle buluşturmayı amaçladık.

Eserde tasavvufa dair yer alan ana konular çerçevesinde bazı örnekler incelenerek tasavvufi bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Bu şekilde ortaya konulan yorum ve değerlendirmelerle alana dair daha geniş çalışmalara zemin oluşturulması amaçlanmıştır.

Araştırmalarım esnasında yardım ve yönlendirmeleriyle yol gösteren ve çalışmama zenginlik katan değerli danışman hocam Doç. Dr. Ömer KORKMAZ'a şüranlarımı arz ederim. Tez konusunun tespit edilmesi aşamasında bu eserin varlığından söz ederek yazma nüshasına erişmeme vesile olan muhterem hocam Prof. Dr. Hayri KAPLAN'a; çalışmalarım boyunca her zaman görüşlerine başvurduğum Prof. Dr. Nasi ASLAN'a ve jüride yer alarak değerli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Ömer SADIKER'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu Önemi ve Amacı	1
2. Araştırma Problemi ve Gerekçesi	2
3. Araştırmanın Yöntemi	2
4. Çalışma İle İlgili Kaynaklar ve Sınırlılıklar	3
5. Kuramsal Açıklamalar ve İlgili Araştırmalar	4

BÖLÜM I İNCELEME

1.1. Eserin Genel Tanıtımı	5
1.1.1. Eserin Fizikî Özellikleri	5
1.1.2. Dil ve Üslûp	6
1.1.3. Eserin Müellifi	6
1.3.1.1. Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin Hayatı ve Eserleri	7
1.1.4. Eserin Konusu	11
1.1.5. Eserin Telif Sebebi	17
1.2. Eserin Genel Muhtevası	18
1.2.1. Nasihat	18
1.2.2. Aşk ve Özellikleri	20
1.2.3. Nefsi Terk Etmek/Namâz?	21
1.2.4. Zekât	22
1.2.5. Oruç	23
1.2.6. Hacc	24
1.2.7. İlim Konusu	25
1.2.8. Nefis	27

1.2.9. Kalb.....	28
1.2.10. Rûh/ Fî Beyânî'r-Rûh.....	29
1.2.11. Tasavvufta Makamlar	30
1.2.12. Tövbe	31
1.2.13. Zühhd Makamı.....	32
1.2.14. Sabır Makamı.....	33
1.2.15. Fakr Makamı.....	34
1.2.16. Şükür Makamı.....	35
1.2.17. Havf ve Recâ Makamı.....	36
1.2.18. Tevekkül.....	38
1.2.19. Rızâ Makamı.....	39
1.2.20. Tasavvufta Haller.....	40
1.2.21. Şevk Hali.....	41
1.2.22. Üns Hali	42
1.2.23. Kabz ve Bast Hali	43
1.2.24. Fenâ-Bekâ Hali	44
1.2.25. Cem ve Tefrik Hali	44

BÖLÜM II

KENZU'R-RUMÛZ ADLI ESER

2.1. Metnin Latinize/ Transkripsiyonlu Hali.....	46
--	----

BÖLÜM III

ESERİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

SONUÇ	181
KAYNAKÇA.....	183
ÖZGEÇMİŞ	223

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
ö.	: Ölümü/Vefatı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
thk.	: Tahkik
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vr.	: Varak
Yz.	: Yazma

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu Önemi ve Amacı

Araştırma konumuz tasavvuf alanında kaleme alınmış *Kenzü'r-Rumûz fi't-Tasavvuf* isimli yazma eserdir.

Bilindiği üzere yazma eserler İslam medeniyetinin önemli yapıtları arasında yer alır. Bu nedenle eserin günümüze kazandırılması öncelikle kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. Söz konusu eser içerdiği konular itibarıyla genelde temel İslam bilimleri özelde ise Tasavvuf bilim dalı alanına katkı sağlayacak öneme sahiptir. Zira eserin ismi *Kenzü'r-Rumûz fi't-Tasavvuf* olup mana olarak Tasavvufta gizli hazineler anlamına gelmesi konunun önemine dair ikna edici kodları da içermektedir.

Mesnevî türünde manzum olarak yazılan bu eser divan tarzındadır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış söz konusu bu divanın gün yüzüne çıkarılması dönemin dini, tasavvufi ve felsefi anlayışını da yansıtmaları açısından önemlidir. Ayrıca eserin neşri Türk Tarihi, Dili ve Edebiyatı gibi diğer araştırmalar için de kaynak teşkil edecektir.

Bu çalışmada elimizde tek nüshası bulunan eserin yazarı hakkında yeterli bilgiye ulaşılamasa da eserin muhteva yönüyle dinî ve tasavvufî açıdan tahlili, metnin Latin harfleriyle günümüze kazandırılması yanında sadeleştirilerek günümüz Türkçesine aktarılması yoluyla araştırmacıların istifadesi hedeflenmiştir.

Çalışmada eserin muhtevasında yer alan konular incelenerek tasavvufun ana meselelerinde ne tür açılımlar getirdiği araştırılmaktadır. Bu bağlamda İslam, tevhit, ilim gibi genelde İslamî ilimlerle ilgili meselelere getirdiği yorumların; diğer taraftan sabr, fakr, şükür, zühd, tevekkül, terk-i nefis, tevbe ve makamlar gibi tasavvufun spesifik konularına getirdiği yorumların özgün olup olmadığının tespiti de amaçlanmaktadır.

Eser şiir dili ile yazılmış olmakla beraber tahkiye tarzında da anlatımlar olup burada betimlenen durumların didaktik olup olmadığının tespiti de amaçlanmaktadır.

Başta Ali Rıza Karabulut'un hazırlamış olduğu Yazma eserler kataloğu olmak üzere Süleymaniye ve Milli Kütüphanedeki yazma eserlere ait kataloglar tarandı. Bunların dışında matbu veya yazma eserlere ait dijital koleksiyonlardan internet erişiminde arama motoru olan diğer kataloglar da tarandı. Bunların erişilebilenlerinin sayısı yüzleri geçmektedir. Neticede eserin başka nüshasına rastlanmadı. Eserin başka bir nüshasının bulunmaması ve daha önce hiç yayınlanmamış olması nedeniyle onun tasavvuf literatürüne kazandırılması amacı da büyük öneme sahiptir.

Ancak “*Kenzü’r-rumûz*” isminde tasavvufî konuların ele alındığı Farsça bir eser de mevcut olup bu eser Hüseyinî Sâdât el-Gûrî’ye aittir. Araştırma konumuz olan eserin bu eserden tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Bu husus birinci bölümde daha geniş değerlendirilecektir.

2. Araştırma Problemi ve Gerekçesi

Tez çalışmasına konu edilen *Kenzü’r-Rumûz fî’t-Tasavvuf* adlı Türkçe eser Şeyh Refahî tarafından kaleme alınmış olup manzum bir eserdir, bir mesnevidir. Bilinen yegâne nüshası Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi, B. or. 103 demirbaş numaralı mecmua içerisinde beşinci sırada, vr. 179b-207a arasında yer almaktadır. İlgili nüshanın zahriye sayfasında (vr. 1a) eser ve yazar adına dair düşülen kayıta eserin Şeyh Refahî’ye ait olduğu ve onun Kayseri’de yaşadığı bilgisi yer almakta ise de adı geçen kişinin biyografisi hakkında tarihi kaynaklarımızda her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yazarın isminin nisbet edildiği “Refahiye” adıyla Kayseri’de bir yerleşim birimine rastlanmamıştır. Diğer taraftan bu nisbe ile anılan kimselerden böyle bir eser sahibi başka birine de rastlanmamıştır. Ancak eserle ilgili ayrıntılı bir araştırma eserin yazarı hakkında da bazı bilgilere veya ipuçlarına erişmeyi mümkün kılacaktır.

Eser “*Kenzü’r-rumûz*” isminde tasavvufî konuların ele alındığı Hüseyinî Sâdât el-Gûrî’ye ait Farsça bir eserin tercümesi olsa da Refahî tarafından bir kısım ekleme ve çıkarmaların yapılarak Anadolu coğrafyasına hitap edecek şekilde kafiye ve ses fonetiği gözetilerek serbest bir çeviriye dönüşmüştür. Böylelikle eserin Anadoludaki hedef kitleye müessir olacağı düşüncesi ağır basmış olabilir. Zira eserde yer alan konuların belli bir tarikata değil tasavvufun genel konularını içermesi de eserin her halukarda araştırılmasını gerekli kılmaktadır.

Keza başka bir nüshası şu ana kadar tespit edilemeyen bu mesnevinin tahlil edilmesi ve değerlendirilmesi eserde sergilenen tasavvuf anlayışının, tasavvufî bazı terim ve meselelerinin ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir çalışma olup döküman analizi yöntemi ile yapılmıştır. Çalışmaya esas olan kaynak *Kenzü’r-Rumûz fî’t-Tasavvuf* adlı yazma eserdir. Söz konusu eser divan edebiyatına ait manzum bir eser olup mesnevi türündedir. Leipzig

Kütüphanesinde mevcut nüshasından elde edilen yazma hâlindeki eser, önce transkribe edilmiş sonra sadeleştirilmeye gidilmiştir.

Eser, latinize edilirken bir yandan da literatür taraması devam etmiştir. Öncelikle eserde yer alan ana konular ve tasavvufî terimler tespit edilmiş sonra bu terimlerin dini ve tasavvufî açıdan tanımları ve eserdeki şekliyle örnekleri verilmiştir. Bu yapılırken bütün konular değil tasavvufun ana konuları ile ilgili seçkiler sunulmuştur Marifet, zikir, sabır, fakr, şükür, tevekkül, terk-i nefis, tevbe, zühd, havf- recâ, rıza ve makamlar gibi tasavvufun ana konularına getirilen yorumlar eserle sınırlı kalsa da mukayese noktasında mutasavvıflar nezdinde ortak kabul haline gelen hakim anlayışla sınırlı kalmıştır. Neticede Tasavvuf tarihi ve ıstılahları alanında genel eserlere başvurularak yazarın tartışmalı konuları hangi cepheden ele aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu taramalar esnasında eserde yer alan tasavvufa ait ana konulara ve terimlere yazar tarafından nasıl açılımlar getirildiği de analiz edilmiştir. Araştırma sonucu ortaya çıkan verilerden özgün sonuçlar elde edebilmek ve ilim dünyasına sunmak, yorumlama yöntemiyle gerçekleştirilmiştir.

Orijinal metnin eklenmesi ve transkripsiyonundan sonra sadeleşmiş metne de yer verilmiş ayrıca eserde yer alan bazı Arapça ve Farsça terimler ile ilgili bir de dizin oluşturulmuştur.

Metin eserin yazıldığı dönemin imlâsına mütenasip olarak transkribe edilmiştir. Eser latin harflerine aktarılırken “kêf-î nûni” ya da “nazal n” (ك), “ñ” şeklinde gösterilmiştir. Metnin tahlili yapılırken ise günümüz noktalama işaretleri esas alınmıştır.

4. Çalışma İle İlgili Kaynaklar ve Sınırlılıklar

Tez çalışmamıza konu olan el yazma eserin bildiğimiz kadarıyla sadece bir tane nüshası günümüze ulaşmıştır. Kayserili Refâhî hakkında ise bütün araştırmalarımıza rağmen tabakat kitapları ve biyografi eserlerinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak eserin el yazma nüshasının başında yer alan bir bilgi notunda, onun “Kayseri’den” yani Kayserili olduğu yazılıdır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan bu mesnevi, içerdiği tasavvufi konular dikkate alındığında klasik tasavvuf kaynaklarında ortak söylem ve açıklamalar eşliğinde ele alınan bazı temel konu ve kavramlara değinmekte, ancak eserin kaleme alındığı kesin tarihi tespit etmemize yardımcı olmamaktadır. Buna karşın kesin bir dille ifade edebileceğimiz, bu eserin tarikatleşme

döneminde¹ tasavvufu özlü bir şekilde tanıtmayı amaçlayarak yazılmış bir eser olduğudur. Diğer taraftan eserin “*Kenzü’r-rumûz*” isminde tasavvufî konuların ele alındığı Hüseyinî Sâdât el-Gûrî’ye ait Farsça bir eserin tercümesi olduğunu kabul ettiğimizde zikri geçen Hüseyinî Sâdât el-Gûrî’nin de 1329 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa araştırma konumuz olan eserin XIV. Yüzyıldan sonra yazıldığı kesinlik kazanmaktadır.

Bu eserin bir başka nüshasının günümüze ulaşmış olabileceğini düşünülerek, ulaşabilen yerli ve yabancı el yazma eser içeren kütüphane katalogları tarandıysa da olumlu bir neticeye ulaşılamamıştır. Yine, eserin bilinen tek nüshası hakkında yapılan doğrudan ya da dolaylı her hangi bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Dolayısıyla müellifin kendi eserinde verdiği sınırlı bazı bilgilerle yorumlama imkânları kullanılmaya çalışılmıştır. Eserin tek nüsha olması hasebiyle okunması müşkil olan kelimelerle ilgili mukayese etme imkânı doğmamıştır.

5. Kuramsal Açıklamalar ve İlgili Araştırmalar

Tez konumuz olan “Şeyh Refahî’nin *Kenzü’r-Rumûz fî’t-Tasavvuf* Adlı Eseri” ile ilgili Muhammet Nalbat’ın “Ârifî’nin *Kenzu’r-rumûz* Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme” (*Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi (aded)*, V/2, Ağustos 2021, ss. 1364-1393) başlıklı bir makalesi mevcut olup şu ana kadar lisansüstü her hangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu makalede sözkonusu eser kanaatimizce hatalı bir tespitle Ârifî isminde birine nisbet edilmiştir. Makale eser İslâmî Türk Edebiyatı bağlamında ele alınmıştır. Eserin ana konular itibarıyla tasavvuf alanında temerküz etmesi, araştırmanın da bu alanda konumlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Eserin yazarı olarak görünen Şeyh Refâhî’nin biyografisine dair de herhangi bir klasik veya çağdaş çalışmaya da rastlanmamıştır.

¹ Tarikatleşmenin başlangıç dönemi genel kabule göre XII. Yüzyıl olarak kabul edilir. Bkz. Gündoğdu, Cengiz, “Tarikatlerin Doğuşu” *EKEV Akademi Dergisi*, I/2,(Mayıs 1998)s. 106; Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayınları, İstanbul 2015, s. 36.

BÖLÜM I

İNCELEME

1.1. Eserin Genel Tanıtımı

1.1.1. Eserin Fizikî Özellikleri

Çalışma konumuz olan mesnevînin bulunduğu yazma eserin şu ana kadarki araştırmalarımızdan sadece Leipzig Kütüphanesinde mevcut olduğunu tespit ettik. Eserin bu nüshası dışında varsa başka nüshasına ulaşılamamıştır. Bugün elimizdeki bu tek nüsha, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümünde, B. Or. 103 numarada kayıtlıdır. Ancak sözkonusu nüsha sadece araştırma konumuz olan eseri içermemektedir. Eserin içinde bulunduğu yazmada Refahî'nin Kenzu'r-rumûz'undan başka Türkçe eser yer almamakta olup diğer eserlerin tamamı Arapçadır.²

Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, yazmanın 179r-207r varakları arasında yer almaktadır. Eserin her sayfası kırmızı renkli süslü bir çerçeve içine alınmıştır. Yine her sayfada yaklaşık 18 satır mevcuttur. Eser harekesiz nesih kırması bir yazı türü ile kaleme alınmıştır. *Kenzu'r-rumûz*'un ilk sayfasında telifi ile ilgili Arapça bir kayıt bulunmakta olup tercümesi şöyledir:

“Tasavvuf alanında telif edilmiş bu manzum evrak Şeyh Refahî olarak şöhret bulmuş faziletli ve merhûm (kişiye) aittir ki korunmuş belde Kayseri’de -Allah onu (o beldeyi) bela ve musibetlerden muhafaza etsin- yazılmıştır.”

Eser 29 varak/57 sayfadan müteşekkil olup 953 beyit ve bir mısradan oluşmaktadır. Ayrıca eserde 48 bölüm, 32 konu başlığı 10 hikâye mevcut olup ilk sahifenin başında silinti olması nedeniyle burada konu başlığının olup olmadığı bilinmemektedir. Eserin istinsah tarihiyle ilgili kesin bilgi bulunmamakla beraber

² Söz konusu eserlerden ilki Kur'an'ın Tefsiri olup Şeyh Süleyman isminde bir müellife aittir. İkinci eser ise Hadîs-i Erbaîn (Kırk Hadis) şerhidir ve eserde Muhammed b. Ebû Bekr ismi kayıtlıdır. Yazmada yer alan son eser ise yine Arapça yazılan bir Kunut Duası Tefsiri'dir. Bu eserin son varığında müellif olarak Şâbân İbn İsmâil es-Seferîhisârî, müstensih olarak ise Muhammed b. Aydın isimleri geçmektedir. Yine aynı varakta, istinsah kaydı olarak H. 947 (M. 1540/1541) yılı gözükmektedir. Yazmada yer alan eserler, farklı yazı karakterlerine sahiptir. Bundan dolayı mevzu bahis olan yazmada yer alan eserlerin aynı müstensih tarafından istinsah edilmediği söylenebilir. Ayrıca yazmada belli bir tertip ve düzenin olmadığı, içindeki eserlerden bazılarının eksik olduğu görülmektedir. Dijital ortamdan görebildiğimiz kadarıyla yazma eserin evsafı ise şöyledir: Eser, 211 varaktan müteşekkil olup kahverengi deri kaplama ciltli ve 20.8x15 cm (14x7.5 cm metin alanı) ebatlarındadır. Yazma içinde yer alan eserler nesih ve nesih kırması yazı türü ile kaleme alınmıştır. Siyah, kırmızı mürekkep ve filigranlı kağıt kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bkz. Refahî, *Kenzu'r-rumûz*, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümü, No: B. Or. 103, v. 179r-207r.

yazmada yer alan diğer eserlerin istinsah kaydı dikkate alınınca mesnevînin de 16. yüzyıldan sonra kaleme alındığı tahmin edilmektedir.³

1.1.2. Dil ve Üslûp

Eser mesnevi türünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olup temalar beyitler halinde kaleme alınmıştır. Beyitlerde Arapça terkipler olmakla birlikte çoğunluk Farsça terkiplerden oluşmaktadır. Bu da zaman zaman eserin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Beyitlerde ele alınan konular yer yer ayet ve hadislerle temellendirilmiş olup mesnevî bu açıdan didaktik bir özelliğe sahiptir. Kenzu'r-rumûz mesnevisi, didaktik bir hüviyete sahip olmasından nâşi, sade ve açık bir üslup ile kaleme alınmıştır. Eserde sanat gösterme amacı güdülmemiş, içten ve konuşma diline mahsus bir üslup tercih edilmiştir. Refahî, özellikle tercüme yapmadığı, telifi beyitlerde daha samimi bir anlatım ortaya koymuştur.

Müellif mesnevînin nazm/telif sebebini açıklarken onu ilham yoluyla yazdığını belirtmiş olup bu durum onun öznel bir anlatıma sahip olması yönüyle de örtüşmektedir. Müellif eserde ayrıca şükür, sabır, tevekkül gibi bazı konuların izahında hikâyeler naklederek tahkiye üslubunu da kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kıssadan hisse kabilinden eser bir nasihatnâme özelliğini haizdir. Araştırma konumuz olan bu mesnevi muhteva açısından içerdiği dini, tasavvufi ve felsefi anlayışa bakıldığında klasik Osmanlı dönemini yansıttığı söylenebilir.

1.1.3. Eserin Müellifi

Çalışma konumuz olan *Kenzü'r-Rumûz fi't-Tasavvuf* adlı eser Şeyh Refahî tarafından kaleme alınmış olup manzum bir eserdir. Eserin zahriyesinde “Hâzihî evrâkun manzûmetun mu'ellefetun fî tarîkı't-tasavvuf li'l-fâzili'l-merhûm eş-şehîr bi-Şeyh Refâhî min beldeti Kayseriyyeti'l-mahmiyye 'afâhâ Allâhu te'âlâ 'ani'l-'âfâti ve'l-beliyye” (Bu, Tasavvuf yolunda telif edilmiş manzum varaklardır. Kayseri şehrinden merhûm, fazîletli Şeyh Refâhî'nindir. Allah Teala o beldeyi belâ ve âfetlerden korusun) kaydı yer almaktadır. Bu kayda göre bir manzume olan eserin ya metni ya da eserin bu

³ Bkz. Nalbat, Muhammet, “Ârifî'nin Kenzu'r-rumûz Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme” *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi (aded)*, V/2, (Ağustos 2021), s. 1389. Bu makalede yazarın söz konusu eseri “Ârifî” isminde birine nisbet etmesinin hatalı olduğu görüşündeyiz.

nüshası Kayserili merhum faziletli Şeyh Refâhî'ye aittir.⁴ Adı *Kenzü'r-Rumûz* olup belki de konusuna işaret amaçlı olarak *fî't-Tasavvuf* ifadesi de eser adına eklenmiştir. Ayrıca eserin manzum olduğu açıkça belirtilmiştir.

Mesnevinin yazarı Şeyh Refahî'nin Kayseri'de Osmanlı döneminde yaşamış olduğu bilgisi eserde kayıtlı olmakla birlikte müellifin biyografisi hakkında tabakat kitaplarında her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eserin Şeyh Refahî'ye ait olduğu ve onun Kayseri'de yaşadığı bilgisi yer almakta ise de adı geçen kişinin biyografisi hakkında tarihi kaynaklarımızda her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yazarın isminin nisbet edildiği "Refahiye" adıyla Kayseri'de bir yerleşim birimine rastlanmamıştır. Ayrıca Refahî ismi ile anılan kimselerden böyle bir eser sahibi başka biri de tespit edilememiştir.

Diğer taraftan araştırmalarımız esnasında "*Kenzü'r-rumûz*" isminde tasavvufi konuların ele alındığı Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'ye ait Farsça başka bir eserin olduğunu da tespit ettik. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde çalışma konumuz olan eserin, Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'ye ait olan Farsça mesnevînin ekleme ve çıkarmalar yapılarak tercümesi niteliğinde olduğu kanaatine ulaştık. Bu durumda zikri geçen Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin de 1329 yılında vefat ettiği⁵ dikkate alınırsa araştırma konumuz olan eserin XIV. Yüzyıldan sonra yazıldığı kesinlik kazanmaktadır. Burada Refahî tarafından tercümesi yapılan "*Kenzü'r-rumûz*" isimli eserin müellifi Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin hakkında kısaca bilgi verilmesinin de yararlı olacağı kanaatindeyiz.

1.3.1.1. Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin Hayatı ve Eserleri

Asıl ismi Emîr (Mîr) Rüknuddîn Hüseyin b. Alim b. Muhammed el-Gûrî el-Herevî olan Hüseyinî, Afganistan sınırları içinde bulunan Gûr şehrinin Guzîv köyünde doğdu. Gûr'dan göç eden ailesiyle birlikte küçük yaşta Herat'a geldi. Doğum yerine nisbetle Gûrî olarak da anıldı. Hayatının büyük bir bölümünü burada geçirdi. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan Hüseyinî dinî ilimlerin yanı sıra özellikle tasavvuf alanında da kendini yetiştirdi. Gençliğinde babası ile birlikte Hindistan'a gitti. Mültan'da Sühreverdiyye şeyhlerinden Bahâeddin Zekeriyâ Mültânî'ye intisap etti ve şeyhinin kızıyla evlendi. Türk Delhi sultanlarından İltutmış döneminde (1211-1236)

⁴ Bu kayıttan eserin Şeyh Refâhî'ye ait olduğu kanaati hasıl olmakla beraber bunun temellük kaydı olması da ihtimali de söz konusu olabilir.

⁵ Bkz. Nizami, *Khalîq Ahmad*, "Hüseyinî Sâdât el-Gûrî" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1999. XIX s. 24.

şeyhiyle birlikte Delhi'yi ziyaret etti. Herat ve çevresinde çıkan karışıklıklar sebebiyle Balaban (1266-1287) ve Fîrûz Şah Halacî (1290-1296) dönemlerinde Mültan'da ikamet etti. Bu hükümdarlardan Fîrûz Şah için kasideler yazdı. Daha sonra tekrar Herat'a döndü. Şeyhinden icazet aldıktan sonra Herat'ta post-nişin olmuş ve yine burada vefat etmiştir. Doğum tarihi bilinmeyen Hüseyinî'nin ölüm tarihi hakkında farklı görüşler bulunsa da *Zâdü'l-müsâfirîn* adlı eserini 729'da (1329) tamamladığını ifade ettiğine göre bu tarihten sonra ölmüş olmalıdır. Kabri Herat'ta Abdullah b. Ca'fer et-Tayyâr'ın türbesinin içindedir. Herat'ta oturduğu yer bugün onun adına nisbetle Mahalle-i Mîr Hüseyinî Sâdât adını taşımaktadır.⁶

Emir Hüseyinî'nin doğduğu ve daha sonra tarikat şeyhi olarak görev yaptığı Herat, daha ziyade Sünni Türkmenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı bir şehirdir⁷ Bu açıdan bakıldığında Emir Hüseyinî'nin doğduğu ve yaşadığı bu coğrafyanın, onun fikir ve eserleri üzerinde tesirli olduğu söylenebilir.

Emir Hüseyinî, gerek kaleme aldığı eserler ile gerekse mensubu ve şeyhi olduğu tarikat vesilesiyle tasavvuf sahasında önemli bir şahsiyet haline gelmiştir. Ancak onu asıl meşhur kılan, cevaplandırılmak üzere Tebriz âlimlerine gönderdiği bir mektuptur. Söz konusu mektup, tasavvufî alanda onsekiz müşkil sualden ibarettir. Mahmûd Şebüsterî, gerek İran gerekse Türk edebiyatında meşhur bir tasavvufî eser olan *Gülşen-i Râz'ı* bu sorulara cevaben kaleme almıştır. Neticede o, böyle bir eserin doğmasına vesile olmuştur. Emir Hüseyinî, yukarıda zikri geçen tarihî ve edebî kişiliği ile hem yaşadığı coğrafyada hem de Osmanlı coğrafyasında, özellikle mutasavvıf şairler üzerinde etkili olmuştur. “Farsça eserlerinin Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshalarının yaygın halde bulunuşu ve eserlerinden XV. yüzyılda Hümâmî tarafından Sî-nâme'nin, XVI. yüzyılda Tatavlı Mahremî tarafından Tarabu'l-Mecâlis'in, XIX. yüzyılda Mehmed Said tarafından Nüzhetü'l-Ervâh'ın tercüme edilmesi söz konusu etkiyi teyit etmektedir.⁸ Ayrıca araştırma konumuz olan ve aslı Hüseyinî'ye ait olan *Kenzü'r-rumûz*' un da Refahî tarafından tercüme edilmiş olması bu etkinin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Emir (Mir) Hüseyinî'nin hamsesini meydana getiren genelde tasavvuf ve ahlak konularının işlendiği beş eseri sırasıyla; *Nüzhetü'l-ervâh*, *Zâdü'l-müsâfirîn*, *Kenzü'r-*

⁶ Nizami “Hüseyinî Sâdât el-Gûrî” (*DİA*), XIX, s. 24.

⁷ Uslu, Recep, “Herat” *TDV İslâm Ansiklopedisi* (*DİA*), XVII, , İstanbul 1998, s. 215.

⁸ Cengiz, Muammer, *Bir tasavvuf klasiği olarak Mahmûd Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz mesnevisi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi 2014, YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No: 385558), s. 63

rumûz, *Genc-nâme* ve *Sî-nâme*'dir. Müellifin *Tarabü'l-mecâlis* isimli eserinde tasavvufî ve ahlâkî konuların yanı sıra felsefî konuların da işlendiği görülür. Bunlardan bazıları İran'da basılmıştır.⁹

Araştırma konumuza kaynaklık eden ve Refahî tarafından tercümesi yapılmış olan *Kenzü'r-rumûz*'a gelince Hüseyinî'nin bu eseri Farsça mesnevîlerin özgün örneklerinden birini teşkil eder.¹⁰ *Kenzü'r-rumûz*. Tasavvufî ve ahlâkî konuların ele alındığı bu mesnevi yazma olarak Türkiye kütüphanelerinde yer almakta olup bu nüshalar Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 2633/1, vr. 1^b-35^a; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.,Farsça Yazmalar kataloğunda, nr. 1160, vr. 1^b-29^b) kayıtlıdır.¹¹

Hüseyinî'nin *Kenzü'r-rumûz*'u yaklaşık 950 beyitten müteşekkil olup Remel bahrinin “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” kalıbı ile kaleme alınmıştır.⁵ Eser, “Tevhîd” bölümü ile başlayıp “Münâcât” ile devam etmektedir. Hüseyinî'nin *Kenzü'r-rumûz*'unda bu bölümler için herhangi bir başlık kullanılmamıştır. Eserde, “Tevhîd” ve “Münâcât”ın ardında aşağıdaki bölümler yer almaktadır:

1. Fî Na't-ı Seyyîdi'l-mürselîn Aleyhi's-selâm
2. 3. Fî Medh-i Şeyh Bahâü'd-dîn Zekerîyyâ
4. Fî Medh-i Şeyh Sadrü'd-dîn Muhammed Zekerîyyâ
5. Fî Medh-i Emîr Kebîr Kaddesa'llâhu Rû[ha]hu'l-azîz
6. Fî Beyân-ı Sebeb-i Nazm-ı Hâze'l-kitâb
7. Der-Nasîhat-ı Hod Gûyed
8. Fî Beyân-ı Sıfat-ı ışk ve'l-akl
9. Fî Beyânî'l-islâm
10. Der-Kelime-i Şehâdet Gûyed
11. Der-Beyân-ı Namâz Gûyed
12. Der-Beyân-ı Zekât Gûyed
13. Fî Beyânî's-savm
14. Fî Beyânî'l-hacc
15. Fî Beyânî'l-ilm

⁹ Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Nizami “Hüseyinî Sâdât el-Gürî” (*DİA*), XIX, s. 24.

¹⁰ Bkz. Kartal, Ahmet, Doğu'nun Uzun Hikâyesi /Türk Edebiyatında Mesnevî, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2013.

¹¹ Diğer nüshalar ise Süleymaniye Ktp. Carullah, nr. 1685, vr. 229a -259a; Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 4795, vr. 217b-231a; Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 4792, vr. 577a -594b. Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 4870, vr. 196b -226b; Süleymaniye Ktp. Ayasofya, nr. 2127, vr. 123b-153a . Yurtdışındaki nüshalar için bkz. Rieu, II, 845; Ethe, nr. 1830-1831, Tahran 1282.

16. Fî Beyâni's-sıdk
17. Fî Beyâni'l-ma'rifet
18. Fî Beyâni'n-nefs
19. Fî Beyâni'l-kalb
20. Der-Beyân-ı Rûh
21. Fî Beyâni'l-akl
22. Fî Beyâni't-tasavvuf
23. Fî Beyâni'l-makâmât
24. Fî Beyâni't-tevbe
25. Fî Beyâni'l-vera'
26. Fî Beyâni'z-zühd
27. Fî Beyâni's-sabr
28. Fî Beyâni'l-fakr
29. Fî Beyâni'ş-şükr
30. Fî Beyâni'l-havf ve'r-recâ
31. Fî Beyâni't-tevekkül
32. Fî Beyâni'r-rızâ
33. Fî Beyâni'l-ahvâl
34. Fî Beyâni'l-mahabbet
35. Fî Beyâni'ş-şevk
36. Fî Beyâni'l-üns
37. Fî Beyâni'l-kurb
38. Fî Beyâni'l-kabz ve'l-bast
39. Fî Beyâni'l-fenâ ve'l-bekâ
40. Fî Beyâni'l-cem ve't-tefrika
41. Fî Beyâni't-tecellî
42. Fî Beyâni't-tecrîd ve't-tefrîd
43. Fî Beyâni'l-vecd ve'l-vücûd
44. Fî Beyâni's-sekr ve's-sahv
45. Fî Beyâni'l-mahv ve'l-isbât
46. Fî Beyân-ı ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn
47. Fî Beyâni'l-vakt
48. Fî Beyâni't-telvîn ve't-temkîn
49. Fî Beyâni'l-gayb ve'l-huzûr
50. Fî Beyâni's-semâ

51. Fî Beyân-ı Hatmî'r-risâle

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, yukarıdaki bölümlerin haricinde kıssadan hisse/ öğretici mahiyette 9 tane hikâyeye de yer verilmiştir. Bunlar eserde, "Hikâye" başlığı adı altında sunulmuştur ve kendinden önce bahsedilen konuya örnek olacak niteliktedir.

Yukarıda verilen bölüm başlıklarından anlaşılacağı üzere *Kenzu'r-rumûz*, dinî - tasavvufî ve aynı zamanda didaktik bir metin hüviyetini taşımaktadır. Eser tasavvuf umdelerinin manzum bir şekilde ifadesidir. Emir Hüseyinî'nin *Kenzur-rumûz*'u, Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin *Avârifü'l-maârif* adlı meşhur eserinden etkilenecek kaleme aldığı söylenebilir.¹² Zira "*Avârifü'l-maârif*", Sühreverdîye ve ondan neşet etmiş birçok tarikat ehli arasında bilinen, aynı zamanda çokça okunan bir eser olup bazı başlıklar ve ihtiva ettiği konular itibarıyla *Kenzu'r-rumûz*'a benzerlik arz etmektedir.¹³ Hüseyinî, *Kenzu'r-rumûz*'da, "Na't" bölümünden sonra, mensubu ve şeyhi olduğu Sühreverdîye tarikatının ulularını methetmiştir. Eserde asıl konunun anlatıldığı bölümde ise İslam tasavvufunun ana konularını temel esaslarını, ıstılahlarını ehl-i sünnete uygun bir şekilde özetleyerek akılda kalıcı bir şekilde nazm etmiş ve kendisinden sonra bu konuda eser yazacaklara öncülük yapmıştır. Ayrıca *Kenzu'r-rumûz*'un, üslup açısından bakıldığında, irşat nitelikli bir nasihat-name hüviyetini haiz olduğu da söylenebilir.

Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz* adlı mesnevisinin, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, Feridüddin Attar'ın *Mantıku't-tayr*'ı, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı gibi tasavvuf alanında model hüviyetini haiz bir eser olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türk edebiyatında, özellikle tasavvufî içerikli bazı eserlerde, *Kenzu'r-rumûz*'dan beyitler görmek mümkündür.¹⁴ Bu da eserin daha sonra telif edilen eserler üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

1.1.4. Eserin Konusu

Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, dinî-tasavvufî ve aynı zamanda ahlaki bir eserdir. Klasik Türk edebiyatındaki bazı tasavvufî mesneviler, tarikat müntesiplerini eğitmek amacıyla didaktik mahiyette kaleme alınmış manzumelerdir. Sufi şairler, kaleme

¹² Geniş bilgi için bkz. Sühreverdî, Şehabüddin. *Avârifü'l-meârif*. (çev. Abdülvehhab, Öztürk) Saadet Yayınevi, İstanbul 2010.

¹³ *Avârifü'l-maârif* hakkında detaylı bilgi için bk. Tan, M. Nedim "Avârifü'l-maârif ve Osmanlı tasavvuf düşüncesine kaynaklığı" Editör. Aydın, Fuat. vd. *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, 1. Baskı, ss. 687-710, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019; Şehabüddin Sühreverdî. a.g.e.

¹⁴ Nalbat, "Ârifî'nin *Kenzu'r-rumûz* Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme" (*aded*), V/2, s.1371.

aldıkları eserler vasıtası ile tasavvuf eğitimi alan müritlere makamları ve halleri, tasavvufi umdeleri, dinî esasları öğretmeyi amaçlamışlardır. Kenzu'r-rumûz'da da tasavvufi terimler, kavramlar, makamlar ve haller konu edilmiş; “aşk, ruh, kalp, üns, kabz, bast vb.” tasavvuf terminolojisi anlatılmıştır. Eserde, tasavvufun temel düsturları akılda daha kalıcı olması gayesi ile manzum bir şekilde dile getirilmiştir.

Eser “*Kenzü'r-rumûz*” isminde tasavvufî konuların ele alındığı Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'ye ait Farsça bir eserin tercümesi olsa da Refahî tarafından bir kısım ekleme ve çıkarmaların yapılarak Anadolu coğrafyasına hitap edecek şekilde kafiye ve ses fonetiği gözetilerek serbest bir çeviriye dönüşmüştür. Hatta müellifin kullandığı aruz vezninin esere hâkim olduğu dikkate alındığında bunun tercümeden öte bir uyarlama olduğu kanaati daha ağır basmaktadır.

Refahî, Hüseyinî'nin Kenzu'r-rumûz'unu, klasik Türk edebiyatındaki tercüme anlayışına uygun olarak tercüme etmiştir. Öyle ki, Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'u, bugünkü manada tam bir çeviriden farklı, bazı bölümleri itibarıyla telifi mahiyete sahip bir özellik taşımaktadır. Bu cümleden olarak Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unun birçok bölümünde telifi mahiyette beyitlere rastlamaktayız. Mesela; “Münâcât” bölümünde yer alan aşağıdaki beyitler, Hüseyinî'nin Kenzu'r-rumûz'unda yer almayıp Refahî tarafından eklenmiştir:

Ey şeb-efrûz-ı seher-hizân-ı rah
Şeb bigi oldı dil ü nâlem siyâh
Gerçi virdüñ 'akl ammâ gâfilem
Yile vardı harmenem bî-hâsilem
Eyle ben muhtâcuña rahm iy Ğanî
Sen süricek kim kabûl eyler beni¹⁵

Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda, “Fî Beyânî'l-akl” ve “Fî Makâmi'r-rızâ” adlı bölümlerde yine tercüme olmayan telifi bazı beyitlere rastlanmaktadır.¹⁶

Varsa aklñ tarîk-i nâsût ol
Şâhbâz-ı hazret-i lâhût ol
Ey giriftâr-ı hayâl-i mâ vü men

¹⁵ Refahî, *Kenzü'r-Rumûz*, vr. 2b

¹⁶ Karşılaştırmaya dair geniş bilgi için bkz. Nalbat, “Ârifî'nin Kenzu'r-rumûz Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme” (*aded*), V/2, s.1386-1389.

*Merdiseñ urma sabî gibi sühen*¹⁷

Ol n ne ameldir ki işlersem anı

Olasın râzî bu kuldân ey Ğanî

Didi yâ Mûsâ irişmez tâkatin

*Uhdesinden gelmege ol tâ'atin*¹⁸

Refahî'nin eserinde bu meyanda bir kısım ekleme –çıkarmalar yapması, aruz vezni bağlamında ses fonetiğini uyarlaması vb. gibi eser üzerindeki tasarruflarının altında bu şekilde Anadoludaki hedef kitleye müessir olacağı düşüncesi ağır basmış olabilir. Zira eserde yer alan konuların belli bir tarıkata ait olmayıp tasavvufun genel konularını içermesi de bu hususu teyit etmektedir.

Tasavvuf hakkında yazılan bu mesnevî'nin ilk sahifesi Arapça ibare ile başlamakta olup bu ibarede *Kenzü'r-Rumûz*'un tasavvuf hakkında yazıldığı, Kayseri şehrinden merhum Şeyh Refahî'nin kaleme aldığı belirtilmiş ancak Şeyh Refahî hakkında başka bir bilgiye yer verilmemiştir. Kitabın ismine atıfla sahife 8'de

“Eyledim bu arsada derc-i kunûz

*İsm ü resmi ola pes Kenzü'r-Rumûz”*¹⁹ denilerek kitabın isminin *Kenz'r-Rumûz* olduğu vurgulanmıştır.

Müellif nazm (şiir beyitler) halinde kaleme aldığı eserinde dinin başta iman, ibadet ve ahlak olmak üzere temel alanlarından özelde ise zühd, sabır, şükür gibi tasavvufa dair ana konuların yanında makam ve mertebelerden (seyr-i sulûk) daha detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Bu konuları Arapça başlıklar ve mesnevî tarzında Osmanlıca beyitler halinde yazmıştır. Mesnevîde şu başlıklar yer almaktadır:

Fî sebebi'n-nazm

Fî'n-nasîhat

Fî sıfatı'l-'aşk

Fî beyânî'l-islâm

Fî beyânî terki' l-vucûd

Fî beyânî terki'n-nefs

Fî beyânî'z-zekât

¹⁷ Refahî, *Kenzü'r-Rumûz*, vr. 14b.

¹⁸ Şeyh Refahî, *Kenzü'r-Rumûz*, vr.23a.

¹⁹ Şeyh Refahî, *Kenzü'r-Rumûz* fî't-Tasavvuf, vr. 4b.

Fî beyâni's-savm
 Fî beyani'l-hacc
 Fî beyâni'l-ilm
 Fî beyâni't-tevhîd
 Fî beyâni'l-ma'rifet
 Fî beyâni'n-nefs
 Fî beyâni'l-kalb
 Fî beyâni'r-rûh
 Fî beyâni'l-'akl
 Fî beyâni't-tasavvuf
 Fî beyâni'l-makâmât
 Fî beyâni't-tevbe
 Fî beyâni'z-zuhd
 Fî makâmi's-sabr
 Fî makâmi'l-fakr
 Fî makâmi's-şükr
 Fî makâmi'l-havf-i ve'r-reca'
 Fî beyâni't-tevekkul
 Fî makâmi'r-rızâ
 Fî beyâni'l-ahvâl
 Fî beyâni's-şevk
 Fî beyâni'l-üns
 Fî beyâni'l-kabz-i ve'l-bast
 Fî beyâni'l-fenâi ve'l-bekâ
 Fî beyâni'l-cem'i ve't-tefrika

Kitapta zikri geçen başlıklardan da anlaşılacağı üzere müellif tasavvufun genel olarak ana konularından bahsetmiştir.

Refahî, Hüseyinî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda yer alan bazı bölümleri tercüme etmemiştir. Bu bölümler, Sühreverdiye tarikatına mensup bazı şeyhlerin methiyelerini ihtiva etmektedir. Refahî'nin *Kenzu'r-rumûz*'unda bulunmayan söz konusu bölümler şunlardır: “Medh-i Şeyh Şehâbü'd-dîn Sühreverdî”, “Fî Medh-i Şeyh Bahâü'd-dîn Zekerîyyâ”, “Fî Medh-i Şeyh Sadrü'd-dîn Muhammed Zekerîyyâ”, “Fî Medh-i Emîr Kebîr Kaddesa'llâhu Rû[ha]hu'l-azîz”. Bunun yanında Hüseyinî'nin *Kenzu'r-*

rumûz’unda yer alan “Fî Beyânî’l-verâ” adlı bölüm, Refahî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda “Fî Makâmî’t-tevbe” başlıklı bölüm içinde geçmektedir. Böylece Refahî , “Fî Beyânî’l-verâ” başlığı altında ayrı bir bölüme yer vermemiştir. Refahî, Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda yer alan “Fî Beyânî’s-sıdk” adlı başlık yerine “Fî Beyânî’t-tevhîd”; “Der-Beyân-ı Namâz Gûyed” yerine ise “Fî Beyân-ı Terki’n-nefs” başlıklarını kullanmıştır. Yine Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda yer alan “Fî Beyânî’l-kurb” başlığı Refahî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda yer almamıştır.

Müellif **giriş** sadedinde ilk beyitlerde Allah’ın c.c. zatından, birliğinden ve sıfatlarından, bahsederek onun varlığının başlangıcı ve sonu olmadığını anlatmıştır. Âlemin yaratılışından bahisle, mahlûkata can verenin onun mutlak gücü, kudreti ve ruhu olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Allah’ın sonsuz nurundan, insanın da aciz olduğundan bahsetmiş bu kısmı dualar ile bitirmiştir. Bu bölümdeki son beyitte

“‘Âlem-i tahkîka âsân it tarîk

Mustafâ yoluna tevîk it Rafîk”²⁰/ “hakke’l-yakîn ile mânâ âlemine eriştir yolumu,

Mustafa (s.a.v.) yolunda muvaffak kıl ey Rafîk” diye dua ederek Hz. Peygamberi anmış ve gitmek istediği yolun peygamber yolu olduğunu vurgulamıştır. Bu beytin devamında

“Hâce-i kevneyn-i hatmi’l-murselîn

Sadr-ı ‘âlem rahmeten li’l-‘âlemîn”²¹ diyerek onun son peygamber olduğuna ve âlemlere rahmet olarak gönderildiğine vurguda bulunmuştur.

Yukarıda görüldüğü üzere müellifin eserinde evvela Cenab-ı Hakk’ın zatı ve birliğine sonrasında Hz. Peygamber’in son peygamber olduğuna atıfta bulunması tevhid ve nübüvveti yapılan vurgu olarak değerlendirilebilir.

Müellifin “**Fî beyânî terki’ l-vucûd**” başlığı altında

“*Varlığıñ yoğ ile diyüb lâ-ilâh*

Ta bulasun dâr-ı mülk-i pâdişâh”²² Varlığın yokluk ile deyip lâ-ilâh (Allah’tan başka ilah yok), Ta ki olası varlığa padişah” diyerek varlığı terk etmenin “tevhid”in bir gereği olduğunu vurgulamıştır.

²⁰ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 3a.

²¹ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 3a.

²² Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 7a.

Tasavvuftan bahsetmeye önce nasihat ile başlamıştır. Ve nasihat için özel bir bölüm açmıştır. Sonra Fî sıfatı'l-‘aşk ibaresiyle aşk hakkında ve aşkı anlatan beytler yazmıştır.

“Rabbi eri-nî bil zebân-ı aşkdı

Liye-ma ‘a’llâh tercumân-ı aşkdı”²³

Beyti ile Kur’an’da Musa a.s. *“Rabbi eri-nî”²⁴* ey Rabbim kendini göster, seni görmek istiyorum sözünün aşktan olduğunu dolayısıyla Kur’an’da aşkın geçtiğini vurgulamıştır.

Müellif **“Fî beyânî'l-İslâm”** başlığı altında İslâm’ın ahlak’a dair doğruluk, tutarlılık/söz-amel birliği ve digergamlık gibi temel ilkelerinden bahsetmiştir. Örneğin

“Merd-i dîn-i Ahmed iseñ bî-gümân

Cümleye nefsiñe sanduğuñı sân”²⁵ Ahmed/Muhammed (s.a.v.) dininde isen gerçekten

Kendi nefsin için istediğini herkes için iste” dizelerinde isâr ve digergamlık gibi erdemlere atıfta bulunarak bencilliği yermiştir. Ayrıca

“Kimde kim dest ü zebân gûne degil

Şart-ı İslâm üzre merd-i reh degil”²⁶ kim ki diliyle ameli aynı değil, İslam yolu üzerine değil” diyerek İslamın en önemli esaslarından birinin doğruluk ilkesi olduğunu vurgulamıştır.

“Fî beyânî't-tasavvuf” başlığı ile Tasavvuf konusunu müstakil olarak ele almış ve orada

“İrmek isterseñ murâda ey murîd

Ol tarikat içre hem-çûn Bâyezîd”²⁷

“Ey mürid! Muradına ermek istersen o tarikat içinde Bayezid gibi ol.” diyerek bu alanda muradı olan müridin Bayezid Bestâmî’yi örnek almasını tavsiye etmiştir. Bu bölümde konuyu izah sadedinde bir hikâyeye nakletmiştir. Konuya dair hikayede “ömrünü taat ve doğrulukla, gece gündüz namaz ve oruçla geçiren bir kimse, Bayezid Bestâmî’ye kendisi ne kadar vakit taat eylese de esrara vakıf olamadığını ve kendisine manaların açılmadığını söylediğinde” Bestâmî ona *“Kibir seni iyice örtmüş”* diye cevap vermiştir.

²³ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 6b.

²⁴ Âl-i İmrân/ 38.

²⁵ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 7a.

²⁶ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 7a.

²⁷ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 15a.

Buradan hareketle müellif tasavvufta yol kat edecek kimsenin mutlaka kibirden uzak olması ve bencillikten kurtulması gerektiğini salık verir.

Müellif “**Fî beyânî'l-ma'rîfet**” başlığı altında marifetullahın/Allah'ı bilmenin yolunun insanın kendi özünü bilmesinden geçtiğini vurgulayarak dolambaçlı yollara sapmamayı öğütler. Bunu ilgili dizelerde şöyle dile getirir:

“Her yaña a'mâ bigi uzatma el

Sende iste sendedir uş bu emel”²⁸/ “Her yana kör gibi el uzatma, kendinden iste zira istediğin sendedir.”

“Ma'rîfet denmez tarîkatde 'ayân

Kendüñi sen bilmeyince ey civân”²⁹ “Ey genç! Sen kendini bilmeyince tarikatte görünen/“ayân olana marifet denmez.”

Tasavvufla ilgili temel konuları ve kat edilmesi gereken makam ve mertebeleri anlatırken beyitlerden sonra aralarda Arapça hikâyet başlığı altında kısa hikâyeleri nazm halinde vererek anlatımına zenginlik katmıştır. Müellif her konunun sonundaki son beytinde bir sonraki konuya işaret ederek dikkat çekmek istemiştir.

1.1.5. Eserin Telif Sebebi

Müellif eserini kaleme alma nedenini “**Fî Sebebi'n-Nazm**” başlığı altında açıklamıştır. Sözlükte “dizmek, ipe inci dizmek” anlamındaki nazm kelimesi genellikle şiir ve şiir telifi için kullanılırsa da vezin ve kafiye unsurlarını taşıyan didaktik şiir türü de “nazm” veya “manzume” diye anılır³⁰. Müellifin divanında yer alan konuların öğretici niteliği dikkate alındığında eserin didaktik bir özelliğe sahip olduğu düşünülebilir.

Müellif konulara “Fî sebebi'n-nazm” ibaresi ile başlangıç yaparak eseri niçin kaleme aldığını burada açıklamıştır. Divanı neden yazdığı sorusuna cevaben bir gece kendisine ilham gelmesi üzerine yazdığını beyan etmiştir.³¹ Nitekim müellif kitabın ikinci sahifesinin ilk beytinde

“Bülbül-i tab'ım nevâya başladı

²⁸ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 11a.

²⁹ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 11a.

³⁰ Bkz. Durmuş, İsmail, “Şiir” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, 2010, XXXIX, s. 154.

³¹ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 4a-4b.

Murğ-i cânım bir hevâya başladı”³² diyerek, bu beytlerin içinden geldiğini ve içinden geldiği gibi yazdığını beyan etmiştir. Yine

“*Tab’a bu ilhâm-ı rûhânî ola*

Ya meger tevfîk-ı Rabbânî ola”³³ dizelerinde de gönlüne gelen ilhâmın rûhânî olduğunu ve bu konuda Allâh’ın muvaffak kılmasını temenni etmiştir.

Müellif “*Oldı bu söz mâ-verâ(y)i akl u rûh*” mısraı ile söylediği sözlerin aklın ve ruhun ötesinde olduğunu vurgulamıştır. Nitekim

“*Fevk-ı arş oldı bu sözüñ menzili*

Zîre tevhîd-i Hudâ’dır evveli”³⁴ beytinde metaforik bir anlatımla kendinden sadır olan sözlerin menzilini gâî manada arş’ın üstünde bir menzil olarak konumlandırmış ve bununla maksadının rıza-yı ilahî olduğunu îmâ etmiştir. Çünkü müellife göre bu sözlerin başlangıcının Allah’ın tevhidi ile olması bunun ilk temel şartıdır. Bununla beraber müellif

“*Dilde sarf olur gönülde hem hayâl*

Bu ikisinden berîdir Zu’l-Celâl”³⁵ dizelerinde gönülde hayal edilip dile dökülen sözlerden celal sahibi Allah’ın beri olduğunu belirterek söylediği sözlerde sürçü lisan edip hatalı da olabileceğini ızhâr etmektedir.

1.2. Eserin Genel Muhtevası

Burada müellifin divanından örnek sadedinde sunulan seçkilerle genel muhteva hakkında değerlendirmeler yapılacaktır. Bu bağlamda eserin yazılma sebebine dair başlıktan sonra yer alan nasihat konusu konusu öncelikle ele alınacak sonra aşk konusu daha sonra da diğer konulara yer verilecektir.

1.2.1. Nasihat

Tasavvuftan bahsetmeye önce nasihat ile başlamıştır. Ve nasihat için özel bir bölüm açmıştır.³⁶ Sonra Fî sıfatı’l-‘aşk ibaresiyle aşk hakkında ve aşkı anlatan beyitler yazmıştır.³⁷

³² Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 1b.

³³ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 1b.

³⁴ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 1b.

³⁵ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 1b.

³⁶ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 5a-5b.

³⁷ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 6a-6b.

“**Nush**” kökünden türeyen nasihat kelimesi sözlükte “bir şey saf, halis olmak, kötülük ve bozukluktan uzak bulunmak; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek” manlamlarına gelmektedir. Nasihat terim olarak ıstılahta “başkasının hata ve kusurunu gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik, kötülükten sakındırmak üzere verilen öğüt; başkasının faydasına ya da zararına olan hususlarda bir kimsenin onu aydınlatması ve bu yönde gösterdiği gayret” mânalarında kullanılmaktadır.³⁸ Burada iyiliğe yönlendirme/irşat ve öğüt anlamı öne çıkmaktadır. Ancak Hz. Peygamberin bir hadisinde nasihat kelimesinin muhteva olarak daha zengin bir anlama sahip olduğu öne çıkar. İlgili rivayette Resûl-i Ekrem, nasihatın önemini vurgulamak için üç defa tekrar ederek- “Din nasihattir” demiş, çevresindekilerin, “Kim için?” diye sormaları üzerine, “Allah için, O’nun kitabı için ve O’nun elçisi için, müslümanların yöneticileri ve onların umumu için” demiştir.³⁹ Bu hadiste ise nasihatın yukarıda geçen anlamların yanında samimiyet anlamın öne çıktığı söylenebilir. Müellif Şeyh Refahî’nin ise eserinde nasihat terimini daha çok irşat ve öğüt bağlamında işlediği görülmektedir.

Müellif nasihatla ilgili bölümde dünyanın gelip geçici, değersiz ve vefasız olduğunu belirtip “*o halde bu kavgalar niçin*”⁴⁰ diyerek nasihata sorgulama ile başlar. İnsanın uyanık olması gerektiğini zira dünyanın tilki gibi kurnaz ve tuzak dolu olduğunu ve tavşan uykusu misali kısa bir an bile olsa gafletten uzak durması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda kötü insanın kin tutup öç almayı aşmadığını belirtip tasavvuf yolcusunun ise bu gafletten uzak durması gerektiği yönünde onu ikaz eder. Ayrıca dünyanın rahat yeri olmadığını belirtip gül-diken misali iyilikle beraber kötülüğün, zorlukla beraber kolaylığın da olacağını salıkverir. Refahî, bütün bu gerçeklikler karşısında insanın kalbini gönlünü temiz tutup karşılaştığı sıkıntılara hikmet zaviyesinden bakması gerektiğini şu dizelerde dile getirir:

“Câm-ı derd olsa nasîbiñ nûş kıl

Dürr-i hikmetdir bu pendî gûş kıl/Derd kadehi olsa nasibin onu iç; Hikmet incisidir bu nasihati tut.⁴¹

Kenzü’r-rumûz’da, tasavvuf yoluna girmiş “sâlik”ler için daha birçok nasihate de yer verildiği görülmektedir. Bu tür beyitlerden bazıları aşağıda verilmiştir:

³⁸ İbn Manzûr Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, “nsh” md. *Lisânü’l-‘Arab*, I-XV, Bulak 1299- 1308; Çağrıçı, Mustafa, “Nasihat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, s. 408.

³⁹ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993, “İmân”, 42; Müslim, Ebu’l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc, *Sahihu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Kahire 1991, “İmân”, 95.

⁴⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 5a.

⁴¹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 5a.

Kemter ol kemden ki odur fazl u hüner

*Kibr u benlikden ne hâsıl ey püser/*⁴² Kötülükten uzak ol ki budur yücelik, kibir ve benlikten ne kazanılır ey oğul.

Çünkü tutduñ kibleye yüz ey püser

*Ğayr-i Hakk'dan çek elüñ budur hüner/*⁴³ Çünkü kibleye yüz tuttun ey oğul, Hakk dışından yüz çevir ki hüner budur.

Âteş-engiz oldı her bād ey püser

*Eyle terk-i miñnet-ābād ey püser*⁴⁴ Ateş koparan oldu her esen rüzgâr ey oğul, Dünyanın sıkıntılarını terk eyle ey oğul.

1.2.2. Aşk ve Özellikleri

Aşk: Arapça aslı ‘ışk olup sözlükte “şiddetli ve aşırı sevgi, bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması” anlamına gelir.⁴⁵ İslâmî literatürde aşk ilâhî ve beşerî olmak üzere başlıca iki anlamda kullanılmış, ilâhî aşka genellikle “hakîkî aşk” beşerî aşka da “mecâzî” veya ‘uzrî aşk” denilmiştir. Kur’an ve sahih hadislerde aşk kelimesi geçmez; “sevgi” çoğunlukla **hub** ve **muhabbet**, bazan da **meveddet** kelimeleri ve bunların müştaklarıyla ifade edilir.⁴⁶ Aşk kelimesinin dînî bir terim olarak kullanılmasını câiz gören sûfilerin dayandıkları bazı âyet ve hadîsler vardır. Meselâ onlara göre, “*iman edenler Allah’ı daha şiddetle severler*”⁴⁷ âyetindeki “şiddetli sevgi”den maksat aşktır.

Her ne kadar Kur’an’da sarıh bir şekilde yer almasa da “aşk”, sufilere göre insanı Allah’a götüren yegâne enerji ya da kuvvettir. Allah’a vası olmak için yetersiz olan “akıl” yarı yolda kalır. İnsan ancak “aşk refrefi”ne binmek suretiyle hakikatte aşılamayacak sınırları aşabilir. Daha geniş bir açıdan ile bakmak gerekir ise, evrendeki her şeyin muharrik gücü “aşk”tır. Zira sufiler ontolojik olarak varlığın kaynağının, yani ilk maddenin -başka bir ifade ile “karşı madde”nin- “aşk” olduğuna inanırlar.⁴⁸

Refahî ele aldığı ana meselelerin başlangıcına aşk ile başlamıştır. O, bu bölümde aşkın her şeyden üstün olduğunu, kalpte yalnız Allah sevgisinin, Allah aşkının

⁴² Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 5b.

⁴³ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 7b.

⁴⁴ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 5b.

⁴⁵ İbn Manzûr, . *Lisânü’l-‘Arab*. “‘aşk” md.

⁴⁶ Uludağ, Süleyman, “Aşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1991, IV, s.16.

⁴⁷ el-Bakara 2/165.

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Kılıç, Mahmud Erol, *Sûfî ve Şiir*. İnsan Yayınları, İstanbul 2011, s. 171-

bulunması gerektiğini, aşk olması için akli atmak gerektiğini vurgulayarak, akıl ile aşkın farkını anlatmıştır. Ancak burada onun akla önem vermediği çıkarımında bulunmak da doğru olmaz. Zira “Fi beyânî’l-akl” başlığı altında aklın Allah’ın c.c. hucyeti olduğunu, aklının kullanan kimsenin mağdur olmayacağını, cahil olmayacağını vurgulayarak aklın gönül kalesinin bekçisi olduğunu anlatmıştır.⁴⁹

Müellifin ele aldığı ana konuların başında aşkı öncelemesi tasavvuf düşüncesindeki varlık anlayışı ile izah edilebilir. Zira sûfiler, Allah-insan ilişkisinin temeline aşk/muhabbeti koymaktadırlar. Evrenin ve insanın yaratılışının özünde muhabbet vardır. Varlık hikâyesi, Allah’ın “Gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve bu yüzden âlemi yarattım”⁵⁰ ifadesiyle yani bilinmeyi ve seilmeyi istemesiyle başlamıştır. Burada bilinmekten kasıt marifet, istemekten kasıt da muhabbet yani aşktır. Sûfiler Allah’ın insanı yaratmak için sebep kıldığı fiilin “ahbaptu” yani “diledim, arzuladım, sevdim” şeklinde kullanılmasından yola çıkarak kâinatta var olan her şeyin kaynağının muhabbet yani aşk olduğu kanaatine varmışlardır.⁵¹

Şair, “Fî beyânî’t-tasavvuf” başlığı altında da aşk konusunu işlemiş ve orada “es-salâ nidasıyla tasavvuf ehline seslen ki âşıkların sohbetine gelsin”⁵² diyerek tasavvufun coşku ve âşk işi olduğunu belirtmiştir. Yine bir dizede

“Ehl-i diller cem’ idüben bâde vir

Ya ‘nî dünyânın ğammını bâda vir”⁵³ (gönül ehlini, âşıkları topla, aşk kadehi ver, dünyanın gamını rüzgâra ver) diyerek yine tasavvufun âşıkların hali olduğunu anlatmıştır.

1.2.3. Nefsi Terk Etmek

Müellif bu başlık altında kişinin içindeki hırs, heva ve arzulardan kurtularak, nefsin kötülüklerinden arınması gerektiğini anlatmıştır. Bu ana temayı ilk iki beyitte şöyle dile getirmiştir:

“Nefisdir âlûde-i hırs u hevâ

Bu hadesden kıl vudû’ ey muktedâ

⁴⁹ Bkz. Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 13a-13b.

⁵⁰ Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu’l-Hafâ*, tah. Ahmed el-Kallâs, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1405, II, s. 215.

⁵¹ Kılıç, Mahmud Erol, *Evvele Yolculuk*, Sûfî yay., İstanbul 2013, s. 17; Aydın, İbrahim Hakkı, “Kenz-i Mahfî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2002, XXV, s. 258

⁵² Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 14b.

⁵³ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 14b.

*Ğusl eyle gel fenâ bahrine dal
bulasun ma 'bûduña ta ittisâl'*"⁵⁴

Nefsine uyup heva ve olan ihtiraslarının kurbanı olan kimsenin Allah'a yönelebilmesi için öncelikle bu pisliklerden abdest alması gerektiğini; Allah'a ulaşabilmesi için ise gusledip yokluk deryasına dalmasının gereğine vurguda bulunur. Bu bölümde "namaz konusunu müstakil ele almayıp hemen akabinde zekât konusuna geçmiş olması da dikkat çekmektedir. Ancak burada şunu da belirtmekte fayda var: Refahî'nin geçen ifadelerinden abdesti, nefsi tesiri altına alan heva ve arzulardan kurtulmak, guslü ise yokluk deryasına dalmak olarak yorumlamış, manevî temizliğe dönük zikri geçen bu sebep ve vesilelerin yerine getirilmesi durumunda mabuda olan vuslatın gerçekleşmesini ise namaz olarak yorumlamış olması muhtemeldir. Müellif, namâzda kıbleye yönelmeyi hakkın dışında her şeyden yüz çevirmek; secdenin sırrını ise nefsi terk etmek olarak yorumlamıştır. Ayrıca insanın gönlüne şüphe doğup hata ettikçe sehiv secdesi yapması ikazında bulunmuş ve bu meyanda nefs-i emmârenin hırs ve azgınlığı her depreştiğinde yapılan hata için beş nöbetini tutmak/beş vakit namâzı kılmanın söz konusu ikazı yapacağına atıfta bulunmuştur.

Netice itibarıyla müellifin namâzla ilgili yaptığı yorumların işarî nitelikte olduğu görülmektedir. Nitekim bu yorumlardan sarf-ı nazar edemeyiz, aksi halde namaza ayrı bir başlık açmamış olmasını yorumlamak daha da güçleşmektedir. Oysa Hüseyinî bu konuyu *Kenzü'r-Rumûz* 'unda "Der-Beyân-ı Namâz Gûyed" başlığı altında müstakil olarak işlemiştir.

1.2.4. Zekât

Bilindiği üzere kelime-i şehâdetin yanında namâz, zekât, oruç ve hacc ibadetleri İslâm'ın beş esası içerisinde yer alıp Müslümanlar nezdinde temel dinî vecibeleri oluşturur. Bu ibadetlerin her biri, fıkıh eserlerinde müstakil bir başlık altında farzıyeti yanında başta rükün ve şartları olmak üzere ihtiva ettiği hükümler detaylı bir şekilde ele alınır. Bu konular ele alınırken kelime anlamlarından sonra şer'î anlamları bağlamında bunların her birinin belli şart ve rükunları içeren muayyen bir ibadetin isminin olduğu gerçeği dikkat çekmektedir. Hüküm bağlamında fıkıhın daha çok zahiri göz önünde bulunduran yaklaşımının aksine tasavvufî eserlerde ibadetlerin hikmetlerini havî yapılan

⁵⁴ Refahî, *Kenzü'r-Rumûz*, vr. 7b.

yorumlar öne çıkmaktadır. Bir önceki başlıkta da geçtiği üzere bu meyanda Refâhî tarafından yapılan işarî yorumlar da dikkat çekmektedir.

Zekât konusuna gelince, müellif bu kısımda yer alan ilk beyitte

“Çünkü vardır mâlû ey sâhib-nisâb

*Vir zekâtûñ Hakk katında ol musâb*⁵⁵ / Ey nisab sahibi malın vardır, o halde zekâtını ver. Hakk katında sevaba eriş” diyerek öncelikle farzın ifasına vurguda bulunur. Bununla birlikte bu ibadetleri işlerken yer yer iş‘arî yorumlarda da bulunmuştur. Bu cümleden olarak müellif,

“Kim bahîl-i ilm ola nâ-kesdürür

*Buhl-i mâl idenden ol ’enhasdürür*⁵⁶ /Kim ki ilim cimrisi ola şeref yoksunudur; Mal cimriliği edenden daha aşağıdır” beytinde zekât ibadetini işlerken tasavvuftaki zekâtın da ilmin zekâtını vermek mesabesinde olduğuna imada bulunmuş ve Allah yolunda kişinin malını ve ilmini infak etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu kısımda genel olarak müellif dünya malına gönül veren kimsenin bilge olamayacağını zira malın gerçek sahibinin Allah olduğunu dolayısıyla onun malına el koymanın doğru olmayacağını belirtip infakın gereğine atıfta bulunmuştur. Yukarıda da geçtiği gibi cimriliği yermiş cömertliği övmüş ve bunu infakı teşvik eden “*Enfîkû mimma razaknâkum/size rızık olarak verdiklerimizden infak ediniz*” ayeti⁵⁷ ile desteklemiştir. Neticede sûfilerin sunduğu hizmetlerin de bu cömertlik ahlakının bir neticesi olduğuna belirtmiştir.

1.2.5. Oruç

Oruç, ibadetler içerisinde nefis tezkiyesi, kötülüklerden korunmada kalkan gibi olması, sabır, fakir ve yoksulun halini anlamada duygudaşlık oluşturması açısından farklı boyutları olan bir ibadettir. Birçok hadiste de orucun bu yönlerine dikkat çekilir. Nitekim bir hadiste “ *sizden biriniz oruçlu olduğu zaman çirkin söz söylemesin, cahillik yapmasın. Eğer birisi ona çatar veya küfrederse ben oruçluyum desin*”⁵⁸ buyrulur orucun ahlakî düzlemde kötülüklerden alıkoyma amacı da taşıdığına vurgu yapılır.

⁵⁵ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 7b.

⁵⁶ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 8a.

⁵⁷ Bkz. Bakara 2/254.

⁵⁸ Buhârî, “Savm” 2; Müslim, “Sıyam” 160; Ebû Dâvûd, “Savm” 25; Tirmizî, “Savm” 55.

Müellif, bu başlık altında oruç konusunu anlatırken orucun sadece aç kalmaktan ibaret olmadığını, oruçlunun uzuvlarını da haramlardan koruması gerektiğini belirterek dilini yalan ve dedi kodulardan korumayan kimsenin orucuna zarar vereceğini belirtir. Nitekim bir dizede

“Ey şikem hâlî kalan Teñri kulu

Dil tehî kıl kim budur es-savm-u lî ⁵⁹ /Ey midesini boş bırakan Tanrı kulu, gönlünü temiz tut ki budur (gerçek) oruç” dizelerinde kişinin bedeniyle oruç tutarken ahlakıyla ve kalbiyle de oruç tutması gerektiğini belirterek havâssın orucuna dikkate çekmektedir. Nitekim tasavvuf ehlinin de oruç tutarken midesini yiyeceklerden uzak tuttuğu gibi kalbini de kötü düşüncelerden uzaklaştırıp temizlemesi gerektiğini belirtmektedir. Kuşeyrî (ö. 465/1072) de benzer mülâhazalarda bulunmuş olup orucu zâhiri ve bâtını diye ikiye ayırarak “zâhiri orucun niyetle beraber orucu bozan şeylerden uzak durmak şeklinde tutulacağını bâtını orucun ise kalbi afetlerden, ruhu ve gönlü onda yer eden şeylerden korumak” şeklinde tutulacağını belirterek⁶⁰ avam ve havasın oruçlarının birbirlerinden farklı olduklarına dikkat çekmiştir.

1.2.6. Hacc

“Fî beyani’l-hacc” başlığında müellif hacc ibadetinden bahsederken hacceden kimsenin ihrama işaretle takva elbisesi giymesi gerektiğini belirtir. Ayrıca hacc yolculuğunda binitin sağlam olması ve tavafın hakkıyla eda edilmesi noktasında haccın erkânına da vurgu yapar. Diğer taraftan yönere takılıp kalınmasının yanlış olacağını ve gönül ehli olunmasını da şu dizelerle vurgu yapar:

“Tâlib-i dil olmayan gümrâhdır

*Kıl tavâf diliñe Beytu’llâhdır*⁶¹ /Gönle talib olmayan yolunu şaşırmıştır; Gönüle tavaf kıl ki Allah’ın evidir” neticede hacceden kimsenin Kabe’yi tavaf ettiği gibi tasavvuf ehlinin iç dünyasında kalbi tavaf etmesini, kimsenin kalbini kırmaması gerektiğini anlatmıştır. İnsanın kalbini Kabe’ye benzeterek eğer tasavvuf ehlinin kalbinde dünya sevgisi olursa kalbin put hane gibi olacağını vurgulamıştır. Sûfi

⁵⁹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 8a.

⁶⁰ Kuşeyrî, Ebû’l-Kâsım Zeynü’lislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *Letâîfü’l-işârât*, thk. İbrahim Besyûnî, el-Hey’etü’l Mısriyye, 2000, 3. Baskı. I, 152, 153. Benzer yorumlar için bkz. Necmeddîn Dâye, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Sâhâver el-Esedî er-Râzî, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye* (Bahrü’l-hakâik ve’l-me’ânî fî tefsîri’s-seb’i’l-mesânî), thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru’l kütübi’l-ilmiyye, Beyrut, 2009, I, 259; Bursevi, İsmail Hakkı, *Rûhu’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, Dersâdet, 1330, I, 291, 292.

⁶¹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 8b.

gelenekte de benzer yorumlar yapılmıştır. Örneğin Tüsterî (ö. 283/896) , Kabe ile insanın kalbi arasında şöyle bir benzerlik kurar. Kabe, Allah'ın Mescid-i Haram'da ve yeryüzünde işaret olarak ilk koyduğu şey olduğu gibi kalp de böyledir. Kalp, kulun Mevlasının önünde durma mekânıdır. O sadece Rabbine güvenir.”⁶² Kuşeyrî ise bir şahsın “nefsiyle beytin etrafında, kalbiyle semanın melekûtunda ve gönlüyle de melekûtun sahalarında tavaf edeceğini ifade eder.”⁶³ Necmeddîn Dâye de insanların kalp ve gönülleriyle başka şeylerin etrafında değil Allah'a (manevi) yakınlığın etrafında tavaf etmeleri gerektiğini vurgular.⁶⁴ İbn Acîbe, “bedenlerin yaptığı işler ve muameleler belirli bir vakit ve mekânla kayıtlıdır, kalplerin ve ruhların muamelesi ise bir zaman ve mekânla muvakkat değildir” der. Sonra “kalplerin haccında bütün zamanların onun mîkâtî/vakti, bütün mekânların da Arafat'ı olduğunu zikreder. Daha sonra “kalplerin haccının her şeyi en ince ayrıntısına kadar bilen Allah'ın huzurunda el pençe divan durmakla gerçekleştiğini bu durumun da gece ve gündüz devamlı olan bir hal olduğunu belirtir. Ona göre “bu makama ulaşanlar için her vakit Kadir gecesi, her mekân da değerli olan Arafat'tır.”⁶⁵

1.2.7. İlim Konusu

Sözlükte bilmek, bir şeyin hakikatini ve mahiyetini kavrayıp idrak etmek ve kesin inanç anlamına gelen ilim (ilm) genellikle “bilgi” ve “bilim” karşılığında da kullanılır. Ayrıca ilim bilgisizliğin (cehl) karşıtı şeklinde de tanımlanır.⁶⁶ İslâm'da ilim önemli bir konuma sahip olup ilim kelimesi ve türevleri Kur'ân'da yaklaşık 750 yerde geçmektedir. İlmin anlam ve önemi hadislerde de vurgulanmıştır. Öncelikle İslâm toplumunun benimsediği değerler sisteminin devamlılığı ilme bağlı olduğu için Hz. Peygamber ilmi yüceltmiş ve teşvik etmiş, bu bağlamda ilmin nâfile ibadetten daha üstün olduğunu söylemiştir.⁶⁷

⁶² Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî', *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Taha Abdurraûf Sa'd, Sa'd Hasen Muhammed Ali, Dâru'l Harem li't türâs, 1425/2004, s. 202.

⁶³ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, II, 540.

⁶⁴ Necmeddîn Dâye, *Te'vilâtü-Necmiyye*, IV, 262-264. Aynı yorum için bkz. Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, VI, 29.

⁶⁵ İbn Acîbe, İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ömer Ahmed er-Râvî, Dâru'l kütübî'l-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1426/2005, I, 200.

⁶⁶ Râgib el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'ân*, “ilim” md., Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, byy, ts.; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, “alm” md., Dâru Sâdir, Beyrut, ts.; Kutluer, İlhan, “İlim” TDV *İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2002, XXII, s. 109-110.

⁶⁷ Tirmizî, “İlim”, 19; İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

Müellif bu başlığın altında 29 beyit ile ilim konusuna geniş bir yer ayırmış, ilmin önemini, Allah'ın ve aşkın akıl ile bulunacağını cahillikten kurtulmanın ilim ile gerçekleşeceğini vurgular. Müellif ilgili dizelerde

“Rehnümâlar kim tarîkat aldılar

*Râh-ı aşkı dânişile buldılar*⁶⁸ /Şol klavuzlar ki tarikat yoluna girdiler; aşk yolunu ilim ile buldular”diyerek ilim olmadan tasavvufta seyr-i sülûkün olamayacağını ve yine ilim olmadan aşk yolunun bulunamayacağını söyler. Müellif ilmin dosta yani Allah’a kavuşmada sadece bir vasıta olduğunu eğer ilim bu maksadı gerçekleştiriyorsa bunun kuru bilgi yığını olacağını şu dizelerle vurgular:

“İlm odur ki ola ânıñla vasl-ı dost

*Yohsa sâyir ilim olur bî-mağr (mağz) u post/*⁶⁹ İlim o dur ki ola onunla dosta kavuşma; yoksa bilgi olur makamsız ve postsuz”.

Refâhî, insanın sırf yemek içmek için yaratılmadığını, insanın kalbini ilim hazinesiyle doldurması gerektiğini belirtir. O, her ne kadar ilim öğrenmek zor olsa da bunun bu zorluğa değeceğini vurgular. Refahî, ilim öğrenmenin hazineyi mücevherlerle doldurma mesabesinde olduğunu da şu dizeleriyle dile getirir:

“Ger çekerseñ ilm-i tahsilde renc

Olsadurur hazîneñ dolu genc /Zira çekersen sıkıntı ilim öğrenmede
Hazinen mücevher ile dolu olur.”

Müellif İlmin önemine atıfla dini iyi öğrenme ve yaşamanın ilimle gerçekleşeceğini, bunun da ilmin semeresi olduğunu vurgular. İlgili dizede:

“İl(i)m bunyâd oldu tâ‘atdir evi

Hâne olsa bî-esâs olmaz kavî” diyerek, nasıl ki bir ev temeli olmadan sağlam olmaz ise Allah’a taatın da gerçek manada ilim ile hâsıl olacağını belirtir.

Müellif, bunun için evvela şeriat ilmini öğrenmenin gereğini de şu dizelerde dile getirir: *“Gel şerî‘at ilmini bil ibtidâ*

*Tıfla südden enfa‘ olmaya ğidâ*⁷⁰ /Gel şeriat bilgilerini öğren evvela; Bebeğe sütten faydalı yiyecek olmaya.” Müellif, burada bebeğin süte olan ihtiyacının önceliği gibi şeriat ilmini öğrenmenin de bir kimse için daha öncelikli olduğunu vurgular.

⁶⁸ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 8b.

⁶⁹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 9a.

⁷⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 9a.

Nitekim bu konudan önce zekât, oruç ve hacc ibadetlerini ele almış olması şeriat ilmini öncelediğini göstermektedir. Ayrıca hacc konusunun sonunda da ilmin öneminden bahisle “*Nakd-i ma'nâ bigi bir sermâye yok*

*İlm-i dâniş bigi yüksek pâye yok*⁷¹ /Sır ilmini bilmek gibi bir sermaye yok; Âlimin ilmi gibi yüksek makam yok” diyerek onun, âlimin ilmini yüce bir makam olarak konumlandırmış olması anlamlıdır.

1.2.8. Nefis

“Nefs” kelimesi sözlükte “ruh, can, hayat, hayatın ilkesi, nefes, varlık, zat, insan, kişi, hevâ ve heves, kan, beden, bedenden kaynaklanan süflî arzular” gibi mânalara gelir.⁷²

Tasavvufta nefis denilince şer ve günahın kaynağı olan, “kötü huy ve süflî arzuların tamamı” anlamına gelen ve kötülüğü emreden⁷³ nefis anlaşılır.

Tasavvufta insanın kendini tanıması çok önemlidir. Nefsini bilmek Allah'ı tanımanın en makul yoludur. “Nefsini bilen rabbini bilir” ifadesi bu bağlamda çok sık kullanılır, çoğu zaman da hadis olarak rivayet edilir.⁷⁴ Mutasavvıfların çoğuna göre de bir bedende sadece bir tek nefis bulunur; kötülüğü emretme (emmâre), kötülüğü kınama (levvâme), itminana erme (mutmainne), razı olma (râziye), razı olunma (marziyye) gibi hususlar bu tek olan nefsin sıfatlarıdır. Nefsin birçok nitelik, özellik, fiil, hal, tezahür ve tavırları mevcuttur. Bir nefis pek çok renge girebilir, farklı görüntüler verebilir.⁷⁵

Müellif bu bahiste önce nefis ve onu tanımanın öneminden bahsetmiştir. İlk beyitte:

Çünkü olduñ kendü nefinden habîr

*Mülk-i ma'nâ şahı olduñ ey fakîr*⁷⁶ dizeleriyle “Ey fakir! Kendi nefsinden haberdar olduysan mana ülkesinin şahı olmuştundur.” diyerek nefsi tanımanın önemini açık bir şekilde vurgular. Nefsi tanımanın önemini çoğu zaman hadis olarak zikredilen rivayetle şöyle temellendirir: *Anîñiçün buyurur ol Fahr-i nâs*

*Nefsini kim bilse olur Hak-şinâs*⁷⁷ / “Onun için o insanlığın övüncü (Peygamber) buyurur ki: Kim nefsini bilirse Hakk'ı bilir.”

⁷¹ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 8b.

⁷² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “nfs” md.; *Lisânü'l-Arab*, “nfs” md.

⁷³ Bkz. Yûsuf 12/53.

⁷⁴ Aclûnî, II, 262.

⁷⁵ Uludağ, Süleyman, “Nefs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, s. 527-528.

⁷⁶ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 11a.

⁷⁷ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 11a.

Daha sonra müellif nefsin tuzaklarına karşı ikaz ederek nefsin şeytan ile işbirliği yaptığını, yapacağını, uyanık olunması gerektiğini salık vermiştir. Nefsin gönül ehli mü'minin düşmanı olduğu, bir an bile tuzağından gafil olmamak gerektiği konusunda uyarmıştır.

Mutasavvıflarca bazen saldırgan köpeğe, kurnaz tilkiye, pisboğaz domuza, iğrenç fareye ve yılan gibi korkunç varlıklara benzetilerek istiarelerle anlatılan nefis⁷⁸ müellif tarafından şu beyitte ejderhaya benzetilmiştir:

Nefs ejderhâdur ur başın ânuñ

*Ta ki mesmûm olmaya cân u tenüñ*⁷⁹

/Nefis ejderhadır, başını vur ki canın

ve tenin zehirlenmesin.”

Tasavvufta bahsedilen nefsin mertebelerinden “nefs-i emmâre”, “nefs-i levvâme” ve “nefs-i mutmainne”den bahsetmiş, kişinin nefsinin “emmâre” mertebesinden “mutmainne” mertebesine eriştirmesi gerektiğini ve Cenab-ı Hakk’ın irci‘î⁸⁰ hitabına mazhar olması gerektiğini vurgulamıştır. Bu mertebelerin bu üç şekilde beyan edilse de dil ile anlatılamayacağını şöyle ifade eder: *Nefs bu üç vaz’la olur beyân*

*Ol ki sırdır söylemez anı zebân*⁸¹ / “Nefis bu üç vaziyetle beyan edilir, bu bir sırdır ve dil onu söylemez.”

1.2.9. Kalb

Tasavvufî mânâda kalb, insanın mahiyeti, madde ile mânânın birleştiği yer, akıl, ruh, Allah’ın tecellî ettiği mahal, ilâhî latîfe gibi çok yönlü mânâları ifâde eder.⁸²

Tasavvufta bilginin kaynağının kalb olduğu kabul edilir. Ancak kalb aklın karşısı olmayıp bir yere kadar akılla iç içedir. Akletme kalbin bir işlevidir, düşünceyi üreten aklın kaynağı kalbdır. Metafizik alanda kalbin aklı aştığını belirten sûfiler bu konularda kalbin sezgisini esas almışlardır. Onlara göre sözlükte “bağlamak” anlamına gelen aklın faaliyet alanı sınırlı olup, buna karşılık kalb âlemi çok daha geniştir.⁸³

Müellif bu başlık altında önce kalbi tanıtmaktadır. Nitekim ilk beyitte “*Bil nedir dil*”/ sorusunu sorarak kalbin mahiyeti ve önemine dikkat çekmiştir. Zikri geçen

⁷⁸ Bkz. Uludağ, “Nefis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2006, XXXII, s. 527-528.

⁷⁹ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 11b.

⁸⁰ el-Fecr 89/27, Bu ayette Yüce Allah, “*Ey itminana ermiş nefis! Dön rabbine, sen O’ndan razı, O da senden razı olarak*” buyurmaktadır.

⁸¹ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 11b.

⁸² Necmeddîn-i Dâye, *Mirsâdü’l-‘ibâd*, Tahran 1352, s. 110; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 144.

⁸³ Bkz. İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 155, 394; IV, 25.

sorunun akabinde cevaben: “*Bil nedür dil mahzen-i esrâr-ı Hak*”⁸⁴ Kalp Cenab-ı Hakk’ın gizli sırlarının hazinesidir. “*Dil ânı buldı ki ‘âlem bulmadı*

Dil ânı bildi ki âlem bilmedi”⁸⁵ Kalp/gönül Allah’ı buldu âlem bulmadı; gönül onu bildi, âlem bilmedi.” diyerek kâinatta Allah’a ulaşabilen yegâne şeyin kalp olduğunu vurgulamış, daha sonra aklın kalbin koruyucu bekçisi olduğunu söylemiştir.

“*Her ki gavvâs oldu derya-yi dile*

Getirir yüz biñ dürr-i ma’nâ ele”⁸⁶ dizeleriyle de gönül deryasına dalan kimsenin yüz binlerce mana incisi elde edeceğini belirtmiştir.

1.2.10. Rûh

Sözlükte “gitmek, geçmek; hava rüzgârlı olmak; geniş ve ferahlık verici olmak” mânalarındaki **revh** kökünden isim olan **rûh** kelimesi terim olarak genellikle “canlılarda hayatı sağlayan unsur” şeklinde tanımlanmaktadır. Ruh, bir anlamda kendisinin bir cüzünü oluşturan ve devamlılığını sağlayan “nefes” anlamına da gelir.⁸⁷ Ruhun farklı tarifleri yapılmakla beraber âlimlerin çoğunluğunun şu tarifte birleştikleri görülür: “Ana rahminde oluşması sırasında melek tarafından insanın bedenine üflenene ve ölümü anında insan bedeninden çıkarılan idrak edici ve bilici hakikati.” İnsanın algılayıcı ve bilici varlık olabilmesi için öncelikle biyolojik canlılığa sahip kılınan bedeni yaratılır, canlı organizma oluşup şekillenmeye başlayınca algılayıcı ve bilici özü de buna eklenir.⁸⁸ Sonuçta insan ruhu enilindiğinde canlılık, bilinç, akıl, idrak, irade gibi niteliklere sahip bir özden söz edilmektedir.

Müellif ilk beyitte “*Şem‘-i câna çünkü pinhândır gelen*”⁸⁹ mısraıyla can mumuna yaşam enerjisinin ruhtan geldiğini beyan ederek başlamıştır, “Câniçün emr-i Hudâ’dandır vücûd” dizesinde de bedene yaşam enerjisi vermek için Cenab-ı Hakk’tan emir aldığını vurgulamıştır. Balçıktan ve topraktan yaratılan insan bedeninin ruhtan nasıl yaşam enerjisi aldığını, can bulduğunu aklın idrak edemediğini söylemiş ve

⁸⁴ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 12a.

⁸⁵ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 12a.

⁸⁶ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 12a.

⁸⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “rvh” md.; *Lisânü’l-‘Arab*, “rvh” md.

⁸⁸ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hıyemî), Beyrut 1425/2004, III, 213, 421; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*, Kahire 1358/1939, III, 3.

⁸⁹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 12b.

beyitlerinde ruhtan can diye bahsetmiştir. Müellif “*Taht-ı kalbde oturdu şâh-ı rûh*”⁹⁰ mısraında gönül tahtının şahının da ruh olduğunu belirtmiştir.

Dil saray ve cân aña sultândır

*Cân nedîm-i hazret-i cânândır*⁹¹

Mısraında olduğu gibi, kalp – gönül saraydır ruh ise onun sultanıdır, can (ruh) Cenab-ı Hakk’ın hizmetkârıdır.

*“Ümmet içre hem-çû Ahmed’dir ol er”*⁹²

Mısraında ruhu, Hz. Muhammed’e (s.a.v.) benzetmiştir, yani insanlar içerisinde Hz. Peygamber nasıl eşsiz insan ise ruh da bütün varlık içerisinde öyle eşsizdir çıkarımında bulunmuştur.

1.2.11. Tasavvufta Makamlar

Makam, sözlükte “ikametgâh, menzil, konak, derece, mertebe ve merhâle” gibi manalara gelmektedir.⁹³ Tasavvufî bir terim olarak makam, kulun tekrar etmek suretiyle elde ettiği ve kendisinde özellik hâline getirdiği ahlâk veya kulun riyazet, müşahede ve ibadetle ulaştığı derece demektir.⁹⁴ Makam, sâlikin tasavvuf vadisinde kat ettiği manevi yol, Allah ile kulu arasındaki manadır.⁹⁵ Makamın meydana gelişinde sâlikin şahsi gayreti ve iradesi önemli bir rol oynamaktadır.⁹⁶ Her makamın başlangıç ve bitiş noktaları vardır. Bu iki arada sâlikte birçok hâller vukû bulmaktadır. Her makama ait bir ilim ve her hâle ait bir işaret mevcuttur. Sâlik, sahip olduğu makamı korumak ve hükümlerini yerine getirmekle mükelleftir.⁹⁷ Bununla birlikte, içinde bulunduğu makamın gereklerini yerine getirmeden başka makama geçmemelidir.⁹⁸

⁹⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 12b.

⁹¹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 13a.

⁹² Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 13a.

⁹³ Şimşek, Selami, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Litera yay., İstanbul 2017, s. 221; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 232; Uludağ, Süleyman, “Makam”, *T.D.V İslâm Ansiklopedisi, (DİA)* İstanbul 2003, XXVI, s. 409.

⁹⁴ Serrâc, Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma’* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Tâhâ Abdülbâkî Sürûr), Kahire 1380/1960, s. 65; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 191; Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004, s. 410.

⁹⁵ Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul 1994, s. 153.

⁹⁶ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 152; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, s. 151; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 232.

⁹⁷ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 153.

⁹⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 191; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 172; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 232; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 221.

Müellif bu kısımda makamların öneminden bahsetmektedir. Bu bağlamda ilk beyitte

“Ey nev-âmûz-i debîristân-i aşk
Cehd kıl k’olasun ebced-hân-ı aşk”⁹⁹

“Ey aşk okulunun acemisi! Cehd ve çaba göster ki aşk hanının ilk harfleri olasın” diye makamlardaki ilk basamağın önemine işaret etmiştir. Son beyitte ise

“Olmagıl ey murg-ı zîrek sayd-ı dâm
K’olmayasun pâ-y-bend-iher makâm”¹⁰⁰

“Ey zeki kuş! Tuzağa yakalanma ki her makamda ayakların bağlanmasın” diyerek makamları kat etmede muhtemel tehlikelere dikkat çekmiştir.

1.2.12. Tövbe

Tövbe tasavvufi makamların ve menzillerin ilkidir. Bu sebeple “bâbü’l-ebvâb” (ana kapı) diye adlandırılır. Tasavvufî hayata tövbe kapısından girilir; takvâ, zühd, fakr, sabr, tevekkül ve rızâ gibi makamlarda tövbenin önemi artar ve bu durum sâlik son nefesini verinceye kadar devam eder.¹⁰¹

Müellif de makamlardan bahsettikten sonra ilk makam olarak tövbe makamını ele almıştır. “Dem-be-dem eyle dilile i’tizâr

Dâr-ı kalb içre nedem bulsun karâr”¹⁰² dizelerinde

“Her an dilinle özür dile ki kalp evinde pişmanlık karar bulsun.” diyerek sürekli tövbe etmeye vurguda bulunmuştur.

Müellif avam ve havassın tövbelerinin farklı olduğunu belirtmiş ve ilgili dizelerde:

“Fi’l-i bedden tevbe eyler gerçi ‘âm

Hâsa gafletden olur tevbe mudâm”¹⁰³ “Avam ne kadar kötü fiilden tövbe etse de hâvas için tövbe daima gafletten olur.” diyerek avamın tövbesinin kötü fiilden, havassın tövbesinin ise gafletten olacağını ifade etmiştir. Tövbe konusunda riyadan kaçınılması ve samimi olunması gerektiğini belirterek tövbenin sadece Allah rızası için yapılması gerektiğini söylemiştir.

⁹⁹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 17a.

¹⁰⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 17b.

¹⁰¹ Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak, *et-Taarruf li-mezhebi ehli’t-tasavvuf*, thk. Ahmet Şemseddin, nşr. Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, Beyrut 1993, s. 107-109; Kuşeyri, *er-Risale*, s. 200-206; Uludağ “Tövbe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, , İstanbul 2012, XLI, s. 285.

¹⁰² Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 18a.

¹⁰³ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 18b.

1.2.13. Zühd Makamı/Fî Makâmî'z-Zühd

Sözlükte **züh**d “bir şeye rağbet etmemek, ona karşı ilgisiz davranmak, ondan yüz çevirmek, terk etmek, her şeyin azı, meyletmeme,” gibi anlamlara gelir. Zühdün karşıtı **rağbet**tir.¹⁰⁴

Zühd kavramı genellikle dünyaya karşı olumsuz tavır ve davranışların bütününi ifade eder. Dünya malına, makama, mevkiye, şan ve şöhrete önem vermeme; azla yetinme, çokça ibadet etme, âhiret için hayırlı işlere yönelme zühdün bazı göstergeleridir.¹⁰⁵

Zühd her şeyden önce bir terk fiilidir ve terkedilen şeye göre kısımları, dereceleri vardır. Zühdün ilk derecesi dinin yasakladığı şeyleri terketmek, ikincisi şüpheli şeylerden uzak durmaktır; buna “vera” denir. Üçüncüsü yapıp yapılmamasına ruhsat verilen şeyleri terk etmektir. Azimet ehlinin zühdü, Hz. Peygamber’in yaptığı gibi mümkün olduğunca mubah olan şeylerin azıyla yetinmektir (az yemek, az konuşmak, az uyumak gibi). Zühdün en yüksek derecesi Allah’ın dışındaki her şeyi kalpten çıkarmak, kalbi daima Hak ile birlikte tutmaktır.¹⁰⁶

Müellif bu bahiste :

“*Dâne-i dünyâya gel kılma heves*

Tığ-ı zühdile yûri dâmiñi kes”¹⁰⁷/ “Dünya danesine heves etme, yürü zühd kılıcıyla tuzağı kes.” diyerek dünya malına heves edilmemesi gerektiğini belirtmiş bunun bir tuzak olduğunu vurgulamıştır. Dünyada zühde meyleden kimsenin elini ve gönlünü dünya sevgisinden uzak kılmasını ve dünya malını elde etmek için hile ve düzenbazlıktan uzak durmasını tavsiye etmiş zira takdir edilenin gerçekleşeceğini eğer takdir edilmemişse de ne kadar uğraşılsa uğraşılsın onun da gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.

“*Zühdüñ oldı şartı ey dânende merd*

¹⁰⁴Cevherî, Ebu Nasr İsmâil b. Hammad, *es-Sıhah tâcu'l-Luğa ve sıhau'l-arabiyye*, thk.Ahmet Abdulgafur Attâr, nşr. Daru'l-İlim, Beyrut 1987. II, s. 481; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, “zhd” md.. Ragıb el-İsfahani, *Müfredât*, “zhd” md.; Kaşânî, Abdurrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 282; Yıldırım, Ahmet, *Din Dünyevileşme ve zühd*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 27.

¹⁰⁵ Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitabü't-Ta'rifat*, “zhd” md., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983; Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf yayınları, Ankara 2017, s. 123.

¹⁰⁶ Bkz. Kuşeyrî, er- *Risâle* s. 111, 127, 252-257. El-Makdîsi, *Safvetü't-Tasavvuf* (Tasavvufun Özü), çev. M. Cevat Ergin, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2015, s. 432; Demirci, Kürşat, “Zühd”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2013, XLIV, s. 530-531.

¹⁰⁷ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 18b.

Kıl dû-âlemden dili yektâ vü ferd”¹⁰⁸ beytinde zühdün şartının iki âlemde (terk-i dünyâ, terk-i ukbâ) gönlünün bir olması gerektiğini söyledikten sonra

“*İhtiyâr-ı terk iden bulur makâm*

Zühd içinde zühd iden olur hümmâm”¹⁰⁹ “Terki seçen makam bulur, zühd içinde zühd eden himmetli olur.” Diyerek zühd makamı için terkin önemine dikkat çekmektedir. Müellifin bu anlayışı yukarıda zühdün tarifinde de geçtiği üzere “meyletmeme/rağbet etmeme” anlayışı ile örtüşür.

Müellif, “*Uş bu dünyâda nihân u âşikâr*

Zerre-i nâ-çizdir bî-i ‘tibâr”¹¹⁰ /Bu dünyada açık gizli ne varsa bir zerre kadar değersizdir” diyerek zühd anlayışını özlü bir şekilde dile getirmiştir.

1.2.14. Sabır Makamı

Sabır, nefsi akıl ve dinin öngördüğü veya yasakladığı hususlara karşı tutmak ve alıkoymak,¹¹¹ başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında metanet göstermek ve olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen sebatkâr tutumdur.¹¹²

Tasavvufî bir kavram olarak sabır, başa gelen musîbetlere karşı Allah’tan başka kimseye şikâyetçi olmamak ve dayanıklı olmak, yakınmamak, sızlanmamak, nefse ağır gelen, hoş gitmeyen şeyler karşısında dünya ve ahiret yararını düşünerek hareket etmek, kalbinde bulunmakta olan sükûnet ve dayanma gücünü kullanmaktır.¹¹³ Sabır sadece musîbetlere katlanmak ve şikâyetçi olmamak değil aynı zamanda Allah’a olan kulluk ve ibadette sebat edip kararlılık göstermek, isyandan kaçmaktır. Nimete karşı da sabır vardır. Allah’ın verdiği nimeti veriliş gayesine uygun kullanarak Allah’a isyanda kullanmamak nimete karşı gösterilecek sabırdır.¹¹⁴

Müellif “*Her bir işde merd-i sabr itmek gerek*

Râh-ı Hakk’a sabırla gitmek gerek”¹¹⁵ diyerek sabır konusuna her işte sabr etmek gerek, Hakk yoluna sabırla gitmek gerek diye başlamıştır.

¹⁰⁸ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19a.

¹⁰⁹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19a.

¹¹⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19a.

¹¹¹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “sabr”md.

¹¹² Çağrı, Mustafa, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2008, XXXV, s. 337.

¹¹³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.298; Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz yay., İstanbul 2004, s. 326; Karagöz, İsmail, vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017, s. 567.

¹¹⁴ Sühreverdî, Ebû Hafs Şihabüddin Ömer, *Avârifü’l-meârif*, el-Mektebetü’l-Mekkîyye, Mekke 1422/2001, II, s. 826.

¹¹⁵ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19b.

“*Kim ki bî-sabr olsa düşer müşkile*”¹¹⁶ mısraıyla sabırsız kişinin sıkıntıya düşeceğini, Cenab-ı Hakk’tan razı olup şikâyeti terk etmesini, temiz kalple kaza olan şeyleri kabul etmesini tavsiye etmiştir.

Müellif, “*Eyle sabr-ı mihnet ü renc ü belâ*

Ta olasin bahr-i fakra âşinâ”¹¹⁷ dizelerinde “mihnet, çile ve belaya sabret ki *fakr* denizine aşına olasin.” diyerek “sabır” makamından sonra “fakr” makamına ulaşılacağını belirtmektedir.

1.2.15. Fakr Makamı

Arapça, fakir mala ihtiyacı olan kişi demektir. Fakir, fenâfillâh makamındadır. Kişinin kendinde gördüğü her şeyi Allah’a ait ve Allah tarafından olduğunu bilmesi ve bu bilinci kuvvetle taşır hâle gelmesidir.¹¹⁸ İlk sûfiler “yoksulluk” anlamına gelen fakr ile “Allah’a muhtaç olma” anlamına gelen fakrı birleştirerek bunu kendi meslekleri ve gayeleri haline getirmişlerdi. Onlara göre fakr (derişlik) Allah’a giden yol, fakir de (deriş) bu yolun yolcusudur. Tövbe, vera‘, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rızâ şeklinde sıralanan tasavvuf makamların dördüncüsü olarak fakr kabul edilmiştir. Fakat fakr çok defa tasavvufi bir makam değil bir yol yahut metot olarak görülmüştür.¹¹⁹

Müellif Şeyh Refahî, fakr’ı makamlar arasında zikretmiş ve sabır’ dan sonra onu dördüncü makam olarak konumlandırmıştır. Müellif bu kısımda “fakr”/yokluk makamını anlatıp bu makamın yani yokluğun tevhidin birinci durağı olduğunu belirtmiştir. Daha sonra fakrın gerçek manada zenginlik olduğunu vurgulayarak aynı zamanda fakrın îsâr yani başkasını kendi nefesine tercih etme olduğunu da söylemiştir. İlgili dizelerde bu durumu şöyle anlatır: “*Fakrdır tevhîdîñ evvel menzili*

Fark ider ehl-i hakk u bâtlı”¹²⁰ / “Fakrdır tevhidin ilk menzili, Ayırt eder hak ile batıl ehlini.”

“*Fakr donın gey olub ehl-i fenâ*

Kâni ‘ ol fakrile kim oldur gînâ”¹²¹ / “*Fenâ* ehli olup *fakr* elbisesini giy, *fakr* ile *kâni* ol ki zenginlik odur.” Diğer taraftan müellif “*Bedter-i cümle makâmât oldı bu*” mısraı ile fakr makamının tasavvuftaki en zor aşama olduğunu söylemiştir.

¹¹⁶ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19b.

¹¹⁷ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 19b.

¹¹⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 79.

¹¹⁹ Gazzâlî, IV, 202, 205; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 539; Uludağ “Fakr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA), İstanbul 1995, XII, s. 133.

¹²⁰ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 20a.

¹²¹ Refahî, Kenzü’r-Rumûz, vr. 20a.

1.2.16. Şükür Makamı

Sözlükte “yapılan iyiliği bilmek ve onu yaymak, iyilik edeni iyiliğiyle övmek; minnettarlık” anlamındaki şükür terim olarak “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma” şeklinde tanımlanmıştır.¹²² İlim, amel ve hâl ile olmak üzere üç türlü şükürden söz edilir. Âlimlerin şükürü dilde, âbidlerinki fiilde, âriflerinki haldedir.¹²³

Müellif şükürün en temel şartının Allah şükür olduğunu belirterek ilgili beyitte:

“Hadd-i şükre vâsıl olmaz bir Ehad

*Hayret oldu hâsıl-ı şükr-i Samed”*¹²⁴ diyerek bir kimsenin Allah’a şükretmedikçe şükür dercesine ulaşmayacağını vurgular.

Şükür kelimesinden türyen şâkir ve şekûr terimleri kullanımı sufiler nezdinde farklı yorumlanmıştır. Bazı sûfiler insanlar için kullanıldığında şâkiri “varlığa şükreden”, şekûr “yokluğa şükreden”; bazıları şâkiri “verildiğinde şükreden”, şekûr “verilmediğinde şükreden”; bazıları da şâkiri “nimete şükreden”, şekûr da “belâyaya şükreden” diye izah etmişlerdir.¹²⁵ Müellif de şâkir ve şekûr terimlerinin birbirinden anlam olarak farklı olduğunu belirterek,

“Şâkir oldur kim kıla şükr-i ‘atâ

*Hem şekûr oldur k’ide şükr-i belâ”*¹²⁶

“Şâkir cömertliğe şükredendir, Şekûr ise belaya bile şükredebilendir” diye beyan etmiştir. Müellif bu hususu izah sadedinde şöyle bir hikâye anlatır: Ermiş bir kadın (azize), zamanın sultanı tarafından hapse atılır. Kadın bu durumu efendisine bir ulak vasıtası ile haber verir. Efendisi de ona sabretmesi gerektiğini söyler. Hapsolunan azize daha sonra sultanın adamları tarafından dövülür. Müşkil durumda kalan kadın, efendisine mektup yazarak durumu bildirir. Efendisi cevaben belaya sabretmesi ve Allah’a da şükretmesi gerektiğini yazar. Bundan sonra azizenin ahvali daha da kötüleşir. Çünkü azizenin kaldığı zindana bir Mecusi koyarlar ve ikisini birlikte bağlarlar. Kadın ne zaman hacet gidermek istese Mecusi başında bekleyip onu gözetler. Kadın bu durumu da efendisine iletir. Efendisi de yine şükretmesini, ya o Mecusi’nin belindeki

¹²² Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *Kâmûsu’l-muhit*, “şkr” md., Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 2011.; İbn Manzûr, “şkr” md. *Lisânü’l-‘Arab*, I-XV, Bulak 1299- 1308.

¹²³ Bkz Kuşeyrî, er-Risâle, II, 493-494; Şimşek, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s.335.

¹²⁴ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 20b.

¹²⁵ Kuşeyrî, er-Risâle, II, 491-492

¹²⁶ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 20b.

zünhar kendi belinde olsa idi halinin nice olacağını söyler. “Şükr” bahsi ile ilgili şu beyit konuyu özetler mahiyettedir: “Her ne ni‘met kim saña oldu ‘ata Hak’ dan aña kim budur şükr-i Hudâ.”¹²⁷

1.2.17. Havf ve Recâ Makamı

Havf ve recâ Arapça kelimeler olup sözlükte havf “korkmak, kaygılanmak, ürkmek, endişe duymak” gibi anlamlara gelmektedir. Dini literatürde ise “hoşlanılmayan bir durumun başa gelmesinden veya arzulanan bir şeyin elde edilememe ihtimalinden ötürü duyulan kaygı ve korku” anlamında kullanılmaktadır.¹²⁸

Recâ ise sözlükte “ümit, emel, ummak, beklenti içinde olmak, istemek yahut içerisinde mutluluk ve rahatlık olan bir şeyin elde edilebileceğine dair zan” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe ise “kulun Allah’ın rahmetine güvenerek ümit içinde olmasını ifade etmektedir.”¹²⁹

Sûfiler genellikle havf ve recâ recâ’yı hal olarak kabul etmişlerdir. Nitekim ilk sûfî müelliflerden Serrâc bu iki kavramı eserinde haller kısmında anlatmıştır.¹³⁰ Ebû Tâlib el-Mekkî ise recâyı makamlar arasında saymıştır.¹³¹ Gazzâlî’ye göre ise recâ sülûk ehlinin makamı, tâliplerin halidir. Tasavvuf yolunun bir menzilinde bulunan bir sûfiye göre hal olan recâ, başka bir menzilinde bulunana göre makam olabilir.¹³² Havf ve recâyı Kur’an’da yer alan “korku ve ümit içerisinde Rablarına dua ederler.”¹³³ ayetini referans alan sûfiler bu iki kavramın kişinin hayatında dengeli ve eşit seviyede olması gereken güzel haslet olarak değerlendirmektedirler. Nitekim sûfiler arasında meşhur olan “havf ve recâ amelin iki kanadıdır, onlarsız uçulmaz,” sözü her iki kavramın dengede olmasına işaret etmektedir.¹³⁴

Müellif Şeyh Refahî bu başlık altında insanın ne kadar korku içinde olurs olsun ümitvar olması gerektiğini belirtir. Diğer taraftan korkunun da ölçüsüz olmaması gereğine işaret ederek aşırı korkunun da insanı dert ve kedere sevk edeceğini belirtip bu hale düşmenin de kabul edilemeyeceğini söyler. Müellif, bu durumda korku ve ümit

¹²⁷ Bkz. Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 20b- 21a.

¹²⁸ *Cürcanî, et-Ta’rifât*, “havf” md.; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 161; Kara, Mustafa, “Havf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XVI, s. 528.

¹²⁹ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 190; Uludağ “Recâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2007, XXXIV, s. 502.

¹³⁰ Serrâc, *el-Lüma’*, s. 91.

¹³¹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü’l-kulûb*, Kahire 1961, V, 225, 432.

¹³² Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*, IV, 138.

¹³³ Secde 32/16.

¹³⁴ Erkaya, Mahmud Esad, *Kur’an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Otto Yayınları, Ankara 2017, s. 162.

arasında dengenin bulunması lüzumuna vurguda bulunur. Refahî, bu denge durumunu kuşun iki kanadına benzeterek şu şekilde anlatır: “*Murg-i îmâna dü per havf u recâ*

Murg-ı bî-per kande uçar ey fetâ”¹³⁵ “Korku ve ümit iman kuşuna iki kanattır. Ey yiğit, kanatsız kuş nasıl uçar?” müellif burada “havf ve reca” yı amelin değil de imanın iki kanadına benzetmektedir. Diğer bir dizede ise

“*Eyle gel havf u recâyı tekye-gâh*

Biri kem olsa degilsin merd-i râh”¹³⁶ “Gel korku ve ümidi tekke eyle, biri eksik olursa bu yolun adamı değildir.” diyerek korku ve ümit dengesinin lüzumuna vurguda bulunur.

Müellif bu bahiste “havf-i ve’r-reca” ile ilgili şöyle bir hikâye anlatır: “Tarikat eri bir adam diğerine, “Neden hiç gülmezsin”? diye sorar. Adam “Ben matem sahibiyim, dertliyim nasıl güleyim, ne kadar kapı çaldıysam da işin sonundan çok korkuyorum” diye cevap verir. Arkadaşı ona: “Ey gönlü yaralı korkup umutsuzluğa kapılma, çünkü Yüce Allah “*lâ taknatû*””¹³⁷, “Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz” buyuruyor çünkü Hüdâ’nın kahrı içinde lütfu da vardır. Zira yüce Allah “kul yâ-‘ibâdî”/ ey kullarım diyerek (insanı kendine dost olarak nisbet edip) onu refiki olarak konumlandırdı. Müellif buradan hareketle kıssadan hisse ehl-i tarîk olanların sonunda kurtuluşa ereceklerini belirtir. Bu hikâye hemen belirtelim Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda da yer almaktadır.

Ancak Hüseyinî’nin *Kenzu’r-rumûz*’unda yer almayan bir hikâye daha mevcut olup bu hikâye, “Fî Makâmi’l-havf ve’r-recâ” başlıklı bölüme Refahî tarafından eklenmiştir. Konuyu izah sadedindeki sözkonusu hikâye şöyledir: “Aziz bir kişi aniden hasta olur ve bir gece rüyasında kıyametin koptuğunu görür. Âlemlerin Rabbi, bütün âlimleri huzuruna çağırır ve onlara şöyle sorar: “İlim ile amel ettiniz mi?” Âlimler cevaben şöyle dediler: “Ya Rab! Kötülük yaptık, bunun yanında nice ibadet de eyledik.” Yüce Allah bu cevabı beğenmez ve aynı soruyu tekrar eder. Bunun üzerin rüya sahibi aziz kişi şöyle der: “Ey Rahim olan Allah! Defterimde büyük bir zulüm (günah) yoktur. Sana şirk koşmadığım için lütfunu ve keremini ummaktayım. Çünkü şirkten başka günahları affedeceğini vadetmiştin.” Bu cevabın üzerine Yüce Allah şöyle buyurur: “Ey ilim ehli! Çok zalim olsanız da sizi affettim.” Bu rüyadan üç gün sonra aziz kişi Hakk’ın rahmetine kavuşur.

¹³⁵ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 21 a.

¹³⁶ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 21 a.

¹³⁷ Zümer, 39/53.

1.2.18. Tevekkül

Sözlükte “Allah’a güvenmek” anlamındaki vekl kökünden türeyen tevekkül “birinin işini üstüne alma, birine güvence verme; birine işini havale etme, ona güvenme” mânasına gelir. Birine güvenip dayanan kimseye mütevekkil, güvenilirne vekil denir.”¹³⁸ Tevekkül, insanların ellerinde bulunandan ümidi kesip Allah’a güvenmek, her hususta Allah’a teslim olup gerekli tüm tedbirleri aldıktan sonra tam bir inançla işlerini Allah’a havale etmek ve her durumda yalnızca Allah’a sığınmaktır. Kişinin, kendini her durumda Allah’ın irade ve takdirine teslim ederek O’ndan gelene razı olması tevekkülün özünü meydana getirir.¹³⁹

Tevekkül tasavvufta bir makam ve hal olarak kabul edilir. Sûfîler tevekkülün birçok çeşidi ve mertebesinden bahsetmişlerdir. Onların tevekküle dair tanımları bu çeşit ve mertebelerle ilgilidir. Bazı sufiler tevekkülü, “kalbin Allah Teâlâ’ya itimat etmesidir” şeklinde genel bir tarif yaparken, bazı sûfîler ise tevekkülün biri bütün müminleri kapsayan (avam), diğeri müminlerden özel bir zümreyle ilgili olan (havas), üçüncüsü çok özel bir zümreye özgü bulunan (ehassü’l-havas) üç mertebesinden söz eder.¹⁴⁰ “Müminler Allah’a tevekkül etsinler”¹⁴¹ meâlindeki âyet birinci, “Tevekkül edenler Allah’a tevekkül etsinler”¹⁴² âyeti ikinci, “Kim Allah’a tevekkül ederse O ona kâfidir”¹⁴³ âyeti üçüncü mertebedeki tevekkülle ilgilidir.¹⁴⁴

Görüldüğü zere sûfîler, içinde bulundukları hal ve makamlara göre tevekkül konusunda değişik yorumlarda bulunmuştur. Allah’ın bütün canlılara rızıklarını vereceği vaadine dayanan¹⁴⁵ bazı sûfîler tevekkülü rızık kaygısı taşımama biçiminde anlamıştır.¹⁴⁶

Nitekim müellif Refâhî de benzer anlayışa sahip olup tevekkül başlığı altında bir kimsenin ümit ve korkuyu mekân tutmaması, hakkın dışında her şeyden vaz geçmesi gerektiğini belirterek, “şuna tedbir aldım, buna tedbir aldım”, şeklinde aşırılığa varan bir

¹³⁸ Çağrııcı, Mustafa, “Tevekkül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2012, XLI, 1-2.; Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 656; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 351.

¹³⁹ Cürcânî, *Ta’rîfât*, s. 70.; Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 656; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 658; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 351; Gökcan, Mansur, “Tasavvufta Tevekkül Anlayışı”, *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/1, Adana 2018, s. 133.

¹⁴⁰ Bkz. Serrâc, *el-Lüma’*, s.78-79; Uludağ, “Tevekkül”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2012, XLI, s. 3.

¹⁴¹ *el-Mâide* 5/11.

¹⁴² *İbrâhîm* 14/12.

¹⁴³ *Talâk* 65/3.

¹⁴⁴ Serrâc, *el-Lüma’*, s.78.

¹⁴⁵ *el-Mâide* 5/114.

¹⁴⁶ Bkz. Gazzâlî, *İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn*, IV, 260.

tedbir anlayışının bencilliği doğuracağı ikazında bulunur. Nitekim rızkı verenin Allah olduğuna işaretlerle bu durumu ilgili dizelerde şöyle anlatır:

“Rûz u şeb rızkıñ gelir ey bî-haber

Yime gel ferdâyiçün hûn-ı ciğer”

Rızkıñı takdîr idübdür ol Ganî

Tâlib-i dünyâ olub kalma deni”¹⁴⁷ “Ey (her şeyden) habersiz kimse! Gündüz gece rızkın gelir, gel yarın endişesiyle kendini parçalama. O Ganî olan Allah senin rızkını takdir eder, dünyaya talip olup da alçalma.”

Müellif bu başlık altında konuyu izah sadedinde şöyle bir hikâye (bu hikâye Hüseyinî’nin *Kenzü’r-rumûz*’unda da aynı başlık altında yer almaktadır) de nakleder: İbrahim bin Edhem ((ö. 161/778), eski bir manastırda yaşayan bir rahip gördü. Ey perişan adam bu eski manastırı mesken tutmuşsun, yiyeceğin ve içeceğin nereden gelir? söyle diye sordu. Rahip “Bu durumu bana değil Cenab-ı Hakk’a sor dedi. Rabbinin fermanına boyun eğmelidir kul, Mevlası ona yiyecek de verir giyecek de” diye cevap verir. Daha sonra müellif “Ey yol eri! Zahiren uğraşmak şahsı tevekkülünden berî eylemez.” diyerek sebebine sarılmanın da tevekkülün gereği olduğuna işaret etmiştir.

1.2.19. Rızâ Makamı

Sözlükte “hoşnut ve memnun olmak, tasvip etmek, beğenmek” anlamına gelen rızâ kelimesi tasavvufa ait temel kavramlarından biridir. Kur’an’da ve hadislerde rızâ kavramı üzerinde önemle durulmuş, müminler Allah’ın rızâsını kazanmaya teşvik edilmiş, rızâ mertebesine erişmenin en büyük mutluluk olduğu belirtilmiştir. “Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah’tan razı oldular”¹⁴⁸ meâlindeki âyetler (Allah ile kul arasındaki rızâ halinin karşılıklı olduğunu gösterir. Tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren rızâ kavramına özel bir önem verilmiştir. Buna göre rızâ, ilâhî iradeye tâbi olduğu için kulun kendi iradesini ve tercihini terk etmesidir.¹⁴⁹ Bu bağlamda tasavvufi bir kavram olarak rıza, kaderin acı tecellilerine karşı kalbin huzur ve sükûn hâlinde olmasıdır.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 22a.

¹⁴⁸ Bkz. el-Mâide 5/119; el-Mücâdile 58/22; el-Fecr 89/28; el-Beyyine 98/8.

¹⁴⁹ Serrâc, el-Lüma‘, s.80; Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, s. 422; Uludağ, Süleyman, “Rıza”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2008, XXXV, s. 56.

¹⁵⁰ Serrâc, el-Lüma‘, s.80; Karaman, vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 553.

Hâller ve makamlar çerçevesinde sûfilerin rızaya yaklaşımında, rızanın hâl mi yoksa makam mı olduğu konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır.¹⁵¹ Rıza, bazı sûfiler tarafından hâl olarak kabul edilirken bazı sûfiler tarafından makam olarak kabul edilmektedir.¹⁵² Nitekim araştırma konumuz olan eserde de rızâ “**Fî makâmî’r-Rızâ**” başlığı altında makam olarak kabul edilmiştir. İlgili dizede

“*Sâlik-i râha rızâ olsa makâm*

Menzil-i a ‘lâya irer ol hümâm”¹⁵³ “Bu yolun yolcusuna makam rıza olursa o himmetli kişi en yüce menzillere ulaşır.” denilerek rıza sarıh bir şekilde makam olarak betimlenmiştir.

Bu başlık altındaki beyitlere bakıldığında seyrüsülûk sahibi bir kimse için rızanın ilahî iradeye tam bir teslimiyet olduğu bu bağlamda kulun kendi iradesini terk etmesi gerektiği vurgulanarak bu yolun yolcusuna ancak bu şekilde gizli manâların açılacağı belirtilir.

Müellif rızâyı kıssadan hisse kabilinden bir hikâye ile (bu hikâye Hüseyinî’nin Kenzu’r-rumûz’unda da yer almaktadır) izah eder. Hikâye şöyledir: Allah dostu, âşık bir kişi denize gark olmuş, boğulmak üzeredir. Sahilde bulunan bir kişi onu görür ve şöyle seslenir: “Ey yardıma muhtaç olan kişi! Sana yardım edeyim mi yoksa seni bu halde bırakıp gideyim mi?” Allah dostu âşık şöyle cevap verir: “Boğulmak ile kurtulmak benim katımda birdir. Ben muradımı istemem; sadece Allah’ın murat ettiğini talep ederim.” Aşağıdaki mısralar, Allah’ın takdirine rıza gösterilmesi hususunda meseleyi özetler niteliktedir:

“*Dâimâ Hak’dan rızâ eyle taleb; Hükmüne virgil rızâ hem rûz u şeb “Râzî ol her hukme kim oldur rızâ*”¹⁵⁴

1.2.20. Tasavvufta Haller

Sözlükte “değişme, dönüşme, durum ve tavır” gibi anlamlara gelen hâl kelimesi (çoğulu ahvâl) Arapça havl kökünden gelir. Çoğu sûfî tarafından “hal” parlayıp sönen ve sürekliliği olmayan şimşeğe benzetilmiş ve “Hal, isminden de anlaşılacağı üzere geçici bir şey” olarak ifade edilmiştir. Makamların irade ile ve çalışılarak kazanılan nitelikler (mekâsib) olmasına karşılık hallerin tamamıyla ilâhî bağışlardan (mevâhib)

¹⁵¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, I, s. 422; Sühreverdi, *Avârifü’l-Meârif*, s. 810; Reis, “Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X/53Samsun 2017, s. 892.

¹⁵² Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 232.

¹⁵³ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 22b.

¹⁵⁴ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 23a.

ibaret olduğu kabul edilir. Tasavvufta ulaşılan her makamın kendine özgü ahvâli vardır. Bir makamdan diğer bir makama yükselen sûfinin halleri de değişir ve böylece daha mükemmel hallere ulaşmış olur. Ayrıca belli bir makamda bulunan sâlikin halleri de kendisi bu makamda iken sürekli değişir ve olgunlaşır. Hallerdeki değişim sonsuza kadar sürüp gider. Bu durum Hakk’a doğru yapılan mânevî yolculuğun (seyrüsülûk) sonsuzluğunu ifade eder.¹⁵⁵

Müellif de bu kısımda seyrüsülûkta bulunan sâlikin hallerinden bahseder. Örneğin,

“*Bî-tekelluf âşık-ı mahbûb ol*

Bî-taleb dîvâne-i matlûb ol”¹⁵⁶ dizelerinde “Kendi isteğinle Cenab-ı Hakk’ın âşığı ol, bir şey beklemeden cenab-ı Hakk’ın divanesi ol” diyerek tasavvufta nasıl bir hal içerisinde olmanın gereğine vurguda bulunur. Bu kısımdan sonra beş ahvalden bahsedip ilk olarak sâlikin hallerinden şevk halini ele alır.

1.2.21. Şevk Hali

Sözlükte “istemek, arzulamak, özlemek” anlamına gelen şevk kelimesi felsefe ve tasavvuf literatüründe “herhangi bir varlığın, kendi varlık kategorisi içinde en yüksek derecede yetkinliğe ulaşabilmesi için gerekli niteliklere sahip olmaya duyduğu derin arzu ve eğilim; kalbin sevdiğine kavuşma arzusu, sevilenin ismi anıldığında kalpte duyulan heyecan” vb. şekillerde tarif edilmiştir¹⁵⁷ Şevk ayrıca muhibin (seven) visalden dolayı vuslat halinde mahbûba (sevilene) doğru çekilmesini de ifade eder.¹⁵⁸

İslâm filozofları, insanın bedensel ve psikolojik hareketleriyle zihinsel güçlerinin işleyiş sürecini ve nihayet mutluluk arayışını da şevk kavramıyla açıklar. Buna göre organlardaki fizyolojik güç hareketin başlatıcısı diye görülürse de gerçekte şevk olmadan hiçbir psikolojik, dolayısıyla fiziksel hareket meydana gelmeyeceği için asıl başlatıcı unsur şevk gücüdür.¹⁵⁹ Filozoflar nezdinde başlatıcı saik olarak kabul edilen “şevk”in sufiler nezdinde de hallerin başlangıcında yer almasının paralellik arz ettiği söylenebilir. Nitekim araştırma konumuz olan eserde müellif Refahî’nin “**Fî Beyânî’l-**

¹⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle* s. 184; Demirci, Mehmet, “Hal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, XV, s. 216.

¹⁵⁶ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 23b.

¹⁵⁷ Cürcânî, *et-Ta’rîfât*, “şevk” md.; Çağrıncı “Şevk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XXXIX, İstanbul 2010, ss. 20.

¹⁵⁸ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 139.

¹⁵⁹ Çağrıncı “Şevk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XXXIX, İstanbul 2010, ss. 20-22

Ahvâl” başlığı altında halleri anlatılırken öncelikle şevk’ten başlaması da bu manada dikkat çekicidir.

“**Fî beyânî’ş-Şevk**” başlığı altında da

“*Şevk oldı şâhbâz-ı habbe-per*

Bârgâh-ı ins ü câna râhber” dizeleriyle de “şevk insanlara ve cinlere yol gösteren sevgi kanatlı doğan kuşu oldu” denilerek benzer tema işlenmiştir. Ayrıca bu dizede şevk ile muhabbet arasında bir ilgiden bahsedilebilir.

Tasavvufta “şevk”i bazı sufiler “hal”, bazı sufiler ise makam olarak görmüştür.¹⁶⁰ Müellif ise hal olarak kabul eder. Nitekim Hüseyinî de *Kenzü’r-Rumûz*’da şevki haller bölümünün altınada ele almıştır. Şu var ki Hüseyinî, “Fî Beyânî’l-ahvâl” bölümünde ilk olarak muhabbete yer verir sonra şevk konusuna geçer.

Müellif şevk ile ilgili bölümde, dostluğun şevk olmadan tamamlanmayacağını belirtip şevkin sâliki en yüce mertebeye eristireceğini, nihayet şevk şarabından içen bir kimsenin Cenab-ı Hakk’a ulaşacağını anlatmıştır. Ayrıca şevk şarabından içen bir kimsenin de ebedi huzura kavuşacağını söyler. Örneğin, “*Cur’a-i feyzin nasîb-i cân ola Hâlet-i şevkile dil sekrân ola*”¹⁶¹ dizelerinde Bir yudum olsun feyzin nasib olsun; şevk haliyle gönül mestan olsun” denilerek şevk hali ile gönül hoşluğu elde edileceği vurgulanmıştır.

1.2.22. Üns Hali

Sözlükte “alışkanlık, yakınlık, samimi olma, nazlanma” gibi anlamlara gelen üns (ünsiyyet) kelimesi, tasavvufta çoğunlukla Allah’ın cemal tecellilerine mazhar olan sûfinin kalbinde bu ilâhî tecellileri müşahede etmesi ve Hak ile huzurda bulunma halini ifade etmek üzere kullanılır. Ünsiyet kazanmaya, yakınlık kurmaya istînâs denir. Hakk’ın celâl tecellileri karşısında kulun varlığının silinmesi heybet terimiyle ifade edilir ki üns halinin zıddıdır.¹⁶²

Müellif, Hüseyinî’nin *Kenzü’r-Rumûz*’unda yer alan “kurb/yakınlık” halini de üns başlığının altında işleyerek iki konuyu meczettiği söylenebilir. Bu cümleden olarak

¹⁶⁰ Bkz. Çağrııcı “Şevk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 2010, XXXIX, s. 21-22.

¹⁶¹ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 23b.

¹⁶² Bkz. Hücivîrî, Ebü’l-Hasan Ali b. Osman el-Hücivîrî, *Keşfü’l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 526-527; Ceyhan, Semih, “Üns”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2012, XLII, s. 348-349

Allah'ın insana çok yakın olduğunu belirtip, bu ünsiyetin ibadet ve taat ile oluşacağını belirtmiştir. İlgili dizelerde

“Senden ol saña yakîndir ey püser

*Bunu bilir kendüden alan haber”*¹⁶³ “Ey oğul! O sana senden daha yakındır, bunu kendisinden haber alan bilir.” diyerek Allah'ın kuluna yakın olduğunu ve kulun Allah ile yakınlık kurması gerektiğini söylemiştir.

“Salik evvel kim nedir bilmez makâm

Tâ'at ile olur üns aña müdâm” dizeleriyle de salikin evvela makam nedir bilmediğini ibadet ile sonradan onun üns elde ettiğini belirtir. Üns elde edenin ise sonunda rahata ulaşip zikirden lezzet alacağını ise şu dizelerle anlatır:

“Çünkü bu üns ile bulur râhatı

*Zikrden almazken alır lezzeti”*¹⁶⁴

1.2.23. Kabz ve Bast Hali

Kabz, Arapça bir kelime olup sözlükte ‘bir şeyi avucun tümüyle almak, tutmak, daraltmak, baskılamak, sıkıştırmak, büzülme, sıkılma, tasalanma gibi manalara gelmektedir.¹⁶⁵ Kabzın zıddı ise bastır. “Bast”, Arapça bir kelime olup sözlükte ‘bir şeyi yaymak, genişletmek, sermek, açmak ve uzatmak’ gibi anlamlara gelmektedir.¹⁶⁶ Tasavvuf literatüründe ise kabz, sâlikin bir anda kalbine gelen manevi sıkıntı nedeniyle hissettiği tutukluluk halini ifade eder. Bu halin zıddı yani sâlikin kendisini rahat, ferah ve huzurlu hissetmesi ise bast olarak adlandırılır.¹⁶⁷

Müellif bu bölümde tasavvuftaki kabz ve bast halini anlatmıştır. İlk dizede

“Ey kılan seyr-i tarîkat her zemân

*Kabz u bast ahvâlün olmuşdur ayân”*¹⁶⁸ / Ey her zaman tarikat yolunda giden! Senin kabz u bast halin ayan olmuştur.” diyerek söz konusu hali dillendirir.

“Mest ider ol âşıkî câm-ı ferah

*Sâf olub dilden gider derd (ü) terah”*¹⁶⁹ “O ferah kadeh âşıkî mest eder, gönülden gam keder silinir.” dizelerinde ise bast/genişlik hali eriştiğinde bunun derd

¹⁶³ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 24b.

¹⁶⁴ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 24b.

¹⁶⁵ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “kbz”md.

¹⁶⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “bst”md.

¹⁶⁷ Kuşeyri, *er-Risâle* s. 198; Uludağ, Süleyman, “Kabz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 2001, XXIV, ss. 44-45; Erkaya, Mahmud Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, s. 291.

¹⁶⁸ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 25a.

¹⁶⁹ Refahî, Kenzü'r-Rumûz, vr. 25a.

ehli için ruha derman olacağını, âşığın gönlünden dert ve üzüntünün gideceğini, mutluluktan her an gönlünün şad olacağını belirtir.

1.2.24. Fenâ-Bekâ Hali

Sözlükte “geçici olmak, yok olmak, ölmek” gibi mânalara gelen Arapça fenâ kelimesi, genellikle “var olmak, sürekli olmak” anlamındaki bekâ terimi ile birlikte kullanılmıştır. İstılahta ise kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fânî olup gerçek kul olma noktasına ulaşması manasında bir tasavvuf terimidir. Tasavvufî hayata giren mürid bir mürşidin murakabesi altında, yeteneğine göre değişen bir süre içinde çeşitli riyâzet ve mücâhedelerle nefsin terbiye eder. Bu terbiye ve tezkiye neticesinde ulaşılan noktaya “fenâ-bekâ” adı verilmiştir. Tasavvufî hayatın son merhalesine başka isimler veren sûfiler varsa da fenâ-bekâyı bu yolculuğun son durağı olarak görenler çoğunluktadır.¹⁷⁰

Müellif Refahî, bu başlık altında fenâ halinin aşk ehlinin şahı olduğunu, fenâ halinde bulunan bir kimseye hakkın nurunun galip olacağını belirterek ârif olan birinin de bu hale mutlaka talip olacağını belirtmiştir. Nitekim ilgili dizelerde:

“Ref‘ ider zâtı hicâb-ı kibriyâ

Eyler anı garka-i bahr-i fenâ

Varlığından eyleyüb yokluk bedel

*Varluğun virir aña ol bî-bedel”*¹⁷¹ /Gönül ehlinin zatından perde kalktığında onu fena denizine gark eder ve varlığından yokluk ortaya çıkarıp ona varlığını bedelsiz verir diyerek fenâ-bekâ’yı özlü bir şekilde anlatmıştır.

1.2.25. Cem ve Tefrik Hali

Sözlükte “toplamak, bir araya gelmek, biriktirmek, dikkat ve iradeyi bir noktaya toplamak” manasına gelen cem‘ tasavvufta bir hal olup fark veya tefrika ile birlikte kullanılır. Ruh ilâhî güzelliği seyre dalınca zât-ı ilâhî nurunun galebesi karşısında eşyayı birbirinden ayıran aklın nuru söner; böylece hakkın ortaya çıkması ve bâtılın kaybolması sebebiyle kadîm (Allah) ile hâdis (mahlûk) arasındaki fark ortadan kalkar ki bu hale cem‘ denir. Daha sonra zâtın yüzüne izzet perdesi çekilip ruhun zâttan

¹⁷⁰ Serrâc, *el-Lüma‘* s. 284-286; Kara, “Fenâ” *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 1995, XII, s. 333; Ayrıca bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.76.

¹⁷¹ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 25a.

uzaklaşarak halk âlemine rücu etmesi ve kadîm ile hâdis arasındaki farkın yeniden belirmesiyle tefrika hali meydana gelir.¹⁷²

Müellif ilgili dizelerde:

“İkilik gerdinden olmasañ arî

Sen saña olduñ hicâb ey yol eri”

Canuñı yakmağa rûy-i şem‘ bul

Bezm-i vahdetde pes andan cem‘ ol”¹⁷³ / “Ey yol eri! İkilik tozundan kendini temizlemezsen kendi kendine örtü olursun, Canını yakmak için bir mum bul, vahdet bezminde ondan cem ol.” diyerek önce ikilikten kurtulmasını sonra vahdete ulaşmasını salık vermiştir. Daha sonraki dizede:

“Cem‘ ola ‘ayn-ı fenâda çünkü cân

Murg-ı âzâd oldu ol rûh-ı revân”¹⁷⁴ / “Can ayn-ı fenâ’da cem’ olunca o rûh-ı revân, özgür bir kuş gibi oldu. diyerek “cem” halini açıklamıştır. Sonra da

“Tefrika ef‘âl-i Hak’dandır ayân

Cem‘ olur evsâfına ger irse cân”¹⁷⁵ “Tefrika Hakk’ın fiillerindendir, can onun vasıflarına erince cem’ olur.” diyerek cem halini betimlemiştir. Bu bölümün sonlarına doğru

“Ger sorarsañ bil hakikat ey emîn

Lî-ma‘allâh’da olur hakka‘l-yakîn”¹⁷⁶ / “Ey emin kişi! Eğer hakikati sorarsan bil ki hakka‘l-yakîn lî-ma‘allah’ta olur.” diyerek sâlikin yolculuğunda son merhaleye işaret eder. Nihayet “Tûl (ü) arz itme müzeyyen nâmeyi

Maslahat budur şikest it hâmeyi” “Güzel mektubu uzatma, kalemi kır gitsin, maslahat budur.” diyerek sözlerine son verir. Ayrıca bu dizeden eserin burada hitama erdiği sonucu da kesinleşmektedir.

¹⁷² Bkz. Kelâbâzî, *et-Ta‘arruf*, s. 142-144; Yılmaz, Hasan Kâmil, “Cem” *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, İstanbul 1993, VII, s. 278-279; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 47.

¹⁷³ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 25b.

¹⁷⁴ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 25b.

¹⁷⁵ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 25b.

¹⁷⁶ Refahî, *Kenzü’r-Rumûz*, vr. 27a.

BÖLÜM II

KENZU'R-RUMÛZ ADLI ESER

2.1. Metnin Latinize/ Transkripsiyonlu Hali

[1a] Sahife 1

Hâzihî evrâkun manzûmetun mu'ellefetun fî tarîkı't-tasavvuf li'l-fâzili'l-merhûm eş-
şehîr bi-Şeyh Refâhî min beldeti Kayseriyyeti'l-mahmiyye 'afâhâ ['âfâhâ] Allâhu te'âlâ
'ani'l-'âfâti ve'l-beliyye

[1b] Sahife 2

Bûlbûl-i tab'ım nevâyâ başladı
Murğ-i cânım bir hevâyâ başladı

Urdı dil-i şehbâz-pervâr üzdi kayd
Kasdı bu kim murğ-i kudsi kıla sayd

Bu meşâmme kanğı gül kıldı güzer
Bu nesîm-i bağ-ı cennetdi meger

Hâtırımda şûr-ı ğavğa var yine
Hakk bu kim başımda sevdâ var yine

Mevc-i deryâyı ma'ânîdir iden
Bî-nişânıñ yâ nişânıdır eren

Tab'a bu ilhâm-ı rûhânî ola
Ya meger tevîk-ı Rabbânî ola

Sanmañ oldı 'âlem-i cândan futûh
Oldı bu söz mâ-verâ(y)i akl u rûh

Fevk-ı arş oldı bu sözüñ menzili
Zîre tevhîd-i Hudâ'dır evveli

Her ne yüzden söylesem taklîddir
Hakk bilir ol kim hakkı tevhîddir

Dilde sarf olur gönülde hem hayâl
Bu ikisinden berîdir Zu'l-Celâl

Hayret oldu hâsıl-ı ehl-i hîred
Fehm-i sırr-ı vahdet -e'azz bir Ehad

Heybeti murğ-i hiredden yıkdı bâl
Tûtî-i endîşei kıldı kelâl

Hikmet oldur kim ola temvîhsüz
Oldurur tevhîd ola teşbîhsüz

[2a] Sahife 3

Yokdurur 'âlemde 'eşbâh-ı Hudâ
Celle 'an-teşbîhât Rabbu'l-'ulâ

Her ne kim ğayb u şehâdet eyledi
Vahdetine heb şehâdet eyledi

Sanmañ âñı keyf u ya kemden ola
Yâhu(d) nev'-i cins-i 'âlemden ola

Penç u çâr u şeş degil zâtı ânıñ
Nefy-i her hey'etdir isbâtı ânıñ

Olmadı ma'lûm çün sırr-ı kıdem
'illet u ma'lûle çeksen ki kalem

Mubdi-i bî- çûn u âletdir Hudâ
Mâ-sivâdan 'illet 'ahz itmek hatâ

Tut müslim uş bu kavli bî-‘inâd
Ki oldu şânı kâhîru fevka’l-‘ibâd

Bize ânî pertevi virdi demi
Yohsa nâ-nesnedir asl-ı âdemi

Lutfi çün kim sun‘unı izhâr ider
Âb u gilden kâbil-i dîdâr ider

Kufr u î mân arsadır meydânîña
Cümle diller gûydur cevğânîña (cevğânîña)

Âteş-i şevkiñ cihâna saldı ûd (od)
Âh-ı ‘âşıkdan çıkar her demde dûd (dod)

Vasf-ı zâtîñ eylemekde ey Samed
Oldı nâdânlığa kâil her ’ehad

Hutbei aduña okur her hatîb
Senden ancak nâm bilür her lebîb

Hayret oldu hazretiñden kâr-ı dil
Oldı pür ğavğañla (ğavğañile) bâzâr-ı dil

Feth-i feyziñ tâ ki hemrâh olmadı
Dil reh-i ‘irfândan âgâh olmadı

Hükmüñile oldu her bir iş revân
Âdem u şeytân bahânedir hemân

Emriñile oldu kismet bîş ü kem
Gerdiş-i eflâk olubdur müttehem

[2b] Sahife 4

Âdem'e bir nefha urduñ nâgehân
Oldı cism ü tab' u cevher-akl u cân

Şeyb ü bâlâ vü nihân u âşikâr
Cümlesi 'âsâr-ı sun'-ı Girdigâr

Kühüñe irmez hayâlât u gümân
Vasfıñı kılmaz 'ibârât u beyân

Oldı 'ilm u dâniş nâdânlık
Kâr-girdârem kamû hayrânluğ

Bir nefes lutfuñ eger telkîn ide
Ta ki Cibrîl-i felek tahsîn ide

Yâ Rabb eyle baña tevfiķıñ karîn
Ta ki her kavlim ola hamdiñ hemîn

Bî-zebânlar medhiñe açar zebân
Ben niçün hamd itmeyem yâ Muste'ân

Bu arûs-i nazm ki oldı cîlve-ger
Taze tutsun her zemân ehl-i hüner

Meryem-i bîkr oldı bu Îsâ nefis
Feyz-i rûh olsun deminden muktebis

Yüzüme çekdim hicâb u perde(y)i
Görmeye ağyâr bu perverde(y)i

Yâ Rabb ânı çeşm-i bedden eyle dûr
Bulsun andan ehl-i diller çeşm-i nûr

Ey şeb-i efrûz-ı seher-hîzân-ı râh
Şeb bigi (gibi) oldu dil ü nâlem siyâh

Gerçi virdiñ akl ammâ ğâfilem
Yile vardı harmenem bî-hâsilem

Eyle ben muhtâcîña rahm ey Ğanî
Sen süricek kim kabûl eyler beni

Gerçi mûrem çün Süleymân ey Hakem
Rabbi heb lî`dir niyâzım dem-be-dem

Ta ola baña musahhar mülk-i dîn
Günc-i ma`nâyı kılâm zîr-i nigîn

Kıl zalâm-ı âb u gilden beni dûr
Ta ola nûruñla cânım pür hubûr

[3a] Sahife 5

Mehriñile vir çerâğuma ziyâ
tîre gönlüm bulsun andan âşinâ

Ey olan dâna(y)-i esrâr-ı zamîr
Düşmüşem ayaklara ol deste-gîr

Her ne kim virdiñse hursend it beni
Habl-i ahdi özeyem bend it beni

Keşf-i esrâr it gide hayrânlığım
Ma`rifet vir kalmasun nâdânlığım

Ni`metiñdir ben kuluña bî-kıyâs
Hakk-şinâs it olmayam ta nâ-sipâs

Biñde birin şükriñiñ kılısam edâ
Baña yiterdi ‘ibâdet ey Hudâ

Eylesem her kıl beşine (başına) biñ sucûd
Bir kılıñ şükri degildir ey Vedûd

Oluben nefsim hevâsınca der-ân
Rûz-i gârem bile vardı her zemân

Toyluluk çok eyledim eylûk deyu
Kıl tecâvuz fazlıñile ey ‘Afû

Ey ümid cümle ‘âlemdir kapuñ
Kıble-gâh-ı ehl-i hâcetdir tapuñ

Şol ‘inâyetden ki bî ‘illetdir ol
Kuluña ir gör ki pür zilletdir ol

Vir hidâyet gitmeden ten kuvveti
Kuluñuz lutf it olmadan sukûti

‘âlem-i tahkîka âsân it tarîk
Mustafâ yoluna tevfik it Rafik

Hâce-i kevneyn-i hatmi’l-murselîn
Sadr-ı ‘âlem rahmeten li’l-‘âlemîn

Pâdişâh-ı milket-i levlâkdir
Cilvegâhı arsa-i eflâkdir

Zâtını maksûd-ı kevneyn itdi Hakk
Mesnedini kâbe kavseyn itdi Hakk

Şu'le-i şem'i olub efrûhte
Şehper-i Cibrîl oldu sûhte

[3b] Sahife 6

Sırr-ı evhâya tarîkat buldı ol
Sırr-ı esrâr-ı hakikat buldı ol

Şahsüvâr-ı merkeb-i hakka'l-yakîn
Şevketi feth itdi dâr-ı mülk-i dîn

Buldı dâru'd-dayf- i Hakk'a rehnümâ
Oldı hûn-ı Hakk'la rûze-güşâ

Çün hakikat milketine buldı dest
Kurs-ı mâhı kıldı engüşti şikest

Kurb-i ev ednâya irdi rutbeti
Lî ma'a'llâh menzilidir halveti

Maşrik-ı hûşîd-i 'izzetdir yüzi
Matla'-ı necm-i se'âdetdir özi

Çekdi hasm ilzâmında ol kâmrân
Hem zebân-ı tîğ hem tîğ-ı zebân

Şehriyâr-i devlet u 'âlî-cenâb
Defterinüñ safhası ümmü'l-kitâb

Her kişi perverde-i in'âmıdır
İhdi kavmî gâyet ikrâmıdır

Câhidu'l-kuffâr irdi çün nidâ
Oldı dendânı dehânından cudâ

Seng içinde gevher olursa sezâ
Seng-i nâ-ehl uş bu dürre ne revâ

Verne niçün oldı haste cengle
İmtihân-ı zer olur hûd (hod) sengle

Şâhbâz-ı rûh açdı perr ü bâl
Çünkü emr itdi erihnâ yâ Bilâl

Hâk-i şehri secde-gâhı ‘âlemiñ
Nûr-ı pâk-i âb-ı rû(y)ı âdemiñ

Fe’stakım sermâye-i ahvâlidir
Kum fe-enzir hâkim-i akvâlidir

Çâr-i yârı feth idüb iklim-i dîn
Oldı her biri emîru’l-mu’minîn

Nûr-ı Hakk’dan her birisi behre-mend
Mahremiyyet menziline ser-bülend

Oldılar ashâb nâsa rehnümâ
Her biri necm-i semâvât-i ‘ulâ

[4a] Sahife 7

Pâdişâh-ı mülk-i rûhânî kamû
Mahzen-i esrâr-ı Rabbânî kamû

Her biri ğavvâs-ı deryâ(y)-ı safâ
Bülbül-i gülzâr-ı şer‘-i Mustafâ

Fî sebebi 'n-nazm
Beytlerin yazılış sebebi

Bir gece bezm-i kalender eyledim
Gül bigi keff içre sâğar eyledim

Dest-i sâkîden irüb sahbâ(y)-ı âl
Urmuşidim akl ayağına 'ıkâl

Eyleriken geh nidâ vü geh sadâ
Hâtif-i devletden irişdi nidâ

Ki olan câm-ı safâdan nîm-mest
Bulmasun cânuña hâb-ı dahv-ı dest

Hâba varan bunda bîdâr olmaya
Ol ki mest oldı huşyâr (hûşyâr) olmaya

Hâbla tazyî'-i evkât eyleme
Mestseñ terk-i harâbât eyleme

Oluben pîr-i harâbâta murîd
Câm-mey nûş it ki olasun mezîd

Şâhid-i ma'nâ(y)-ı berber kıl yine
Pür neşât ol nûş-ı sâğar kıl yine

'âşka ser gerek her dem güzel
Yüri çek ma'sûk-ı hercâiden el

Bu çerâgehden çü rahtı diresin
Gülbün-i sahrâ(y)-ı aşka iresin

Gülleri vardır ânıñ encüm bigi
Nergisi var ğamze-i merdüm bigi

Lâ-mekân iline çekmiş şâhî-ser
Bîhı ta tahte's-serâ kılmış güzer

Sâyesi arş üzre salmış sâyebân
Diyemez ol gül-bünüñ vasfın zebân

Nağme-i hâtifden itdim istimâ'
Vecd-i hâl irüb hemân kıldım semâ'

Azm kıldım bağlanıb muhkem kemer
İrişib ol külbeye kılâm nazar

[4b] Sahife 8

Ol gülüñ bûyı irişdi nâgehân
Hem-çû sûsen hâtır oldu deh-zebân

Buldum ol gülzârı çün cennet-sıfat
Eyledim her köşesinde deh-kanat

Bir cihân gördüm ve lîkin sad-hezâr
Fıkr ânı derk itmez olur pür-figâr

Nâr-ı Mûsâ bigi (gibi) verd-i zâhiri
Bülbülü olmuş sa'âdet tâyiri

Eyledim bu arsada derc-i kunûz
İsm ü resmi ola pes Kenzu'r-Rumûz

Perde ardından beyan itdim sühan
Âlem içre perdedârem şimdi ben

Olduñise akl u ilmiñ mâliki
Râh-ı tahkîkın olıgör sâliki

Nice bu yolda dil-hûn eyledi
Bu tılsıma nice efsûn eyledi

Çok bulunmaz murğ-i gülzâr-ı sühan
Sanma kim bâzîdurur kâr-ı sühan

Perde-i evvel ki kıldı perdesâz
Sözdi añlar bu sırrı ehl-i râz

Ey ma‘ârif eyleyen her dem taleb
Bî-sühan-i müşkildürür ilm u edeb

Ehl-i dâniş çün der-i san‘at urur
Cân regine neşter-i fikret urur

Karşuña âyine eyle fikreti
Ta ki zâhir ola ma‘nâ sûreti

Kim temâşâ(y)-i cihân-ı cân ider
Evvelâ peydâlıgın pinhân ider

Söz hevâsına giren beher dû nân
Yüzsuyun toprağa dökmüşdür hemân

Aşk-ı şûr-engîz bulmayınca merd
Eylemez asla salâ(y)-ı ehl-i derd

Sâkıyâ mey vir ki odur derde devâ
Bahr-i ğammıda yiter olduk âşinâ

Gelsün olan mülk-i ma'nâya emîr
Uş bu bezme lâyük olmaz her fakîr

[5a] Sahife 9

Varise sende eger azm-i sefer
Niçe muglar bigi deyr içre makarr

Nağmeñi Dâvûd'a demsâz it bu dem
Bu Zebûr'ile ser-âğâr (âğâz) it bu dem

Nâle kıl ey bûlbûl-i şîrîn-i sühan
Pür sadâdır bakma bu deyr-i kühen

Ey olan hikmetle İklîdes (Euclid's) güşâ
Bu rasad-gehden baña ol rehnümâ

Bu elüñdaki (elindeki) (u)sturlâb ey reşîd
Anıñçündür ki ola sırrlar pedîd

Bu rakam bu cedvel üstünde 'ayân
Oldı ta 'evc ü hebût ola beyân

Niçün oldı bu muhâk u bu kûsûf
Kani bu remzi bile bir feylesûf

Safha-i remz üstüne çekdim kalem
K'olmaya her şahsa zâhir bu rakam

Gör nice sırrile söyler ârifi
K'olmaya her kimse ma'nâ vâkıfı

Fi'n-nasîhat

Nasihât hakkında

Di bu varlıktan bu sevdâlar niçün
Ya bu bâzârında ğavğalar niçün

Bâm-ı arş olmak dilerseñ âşiyân
Kes ta'alluk ipini ey murġ-i cân

Kıymet ü mikdârı yok bu gevheri
Sorsañ olduñ ehl-i diller serveri

Âteş-engîz oldı her bâd ey püser
Eyle terk-i mihnet-âbâd ey püser

Dîv-i merdüm-hâra olma âşinâ
Divden merdümlük ummak zî-hatâ

'Avl yiridir bu dâr-ı pür-nehîb
Ki sakın kim kılmaya mekr-firîb

Dilgû (tilki) bigi pür hiyeldir uş bu it
Tavşan uyhusı virir saña işit

Çünki yok âhû bigi sende firâr
Tutma bu sahrâda bir lahza karâr

[5b] Sahife 10

Şîr çokdur çeşmede kılma direng
Sû(y)-i bâlâya su'ûd it çün peleng

Ey ğarîb haste kaldıñ tâbda
Kârbân gitdi yatarsun hâbda

Âdemî-hâr (hor) oldı çarh-ı kîne-hâh
 Âfil (ğâfil) olma kıl hazer ey merd-i râh

Kime kıldı çarh-ı ser-gerdân vefâ
 Saña kala uş bu dânişdir hatâ

Bir kadeh yok ki ola bî-renc-i humâr
 Her gülüñ soñunda vardır zahm-ı hâr

Tilünüñ (dilinin) eylügüne eyle nazar
 Ki inne ba‘da‘z-zanni ‘ismdir haber

Câm-ı derd olsa nasîbiñ nûş kıl
 Dürr-i hikmetdir bu pendî gûş kıl

Bir ‘aberdîr gözle rû(y)-i rûzigâr
 Varsa ger sende ‘ayn-ı i‘tibâr

Kurmağıl bir dâne yiçün nice dâm
 Ola gör âzâde çün serv-i hirâm

Ey dil-i miskîn kuhhu‘l-hâl olmağıl
 Ma‘rifet kesb eyle nâdân olmağıl

Ma‘rifetden her kim ola bî-haber
 Hardır ol nice harhardan beter

Kıl ibâdât Rabbi‘ñe ey ehl-i dîn
 Nefsiñe hattâ irişince yakîn

Ola gör cehdile abd-i Girdigâr
 Olmağıl har-bende-veş-abd-i hımâr

Zîneti abdiñ ubûdiyyetdürür
Ol ki yok kulluğu bî-zînetdürür

Kemter ol kemden ki odur fazl u hüner
Kibr u benlikden ne hâsıl ey püser

Şeytanatdır kibr u ‘ucbuñ hâsılı
Olma şeytân âdemîseñ hâsılı

Ehl-i ihlâs ol ki ‘ucbile riyâ
Tâ‘at-i sad-sâle(y)i eyler hebâ

Bî-niyâz olma Hudâdan bir zemân
Bî-niyâz olmak aña yarar hemân

[6a] Sahife 11

Fî sıfatı’l-‘aşk

Geldi cevâlâne semend-i fikretim
Gûy-i ma‘nâyile oldı lu‘betim

Başlar top oldı bu cevgânıma (çevganıma)
Merd olan gelsün bu meydânıma

Pertev-i aşk oldı kovuñ insânei
Âşinâ gelsün sürüñ bîgânei

Söylenir ‘âlemde güft ü gû(y)-i ‘aşk
Lîk yokdur değme yerde bû(y)-i aşk

Aşkdır çarh-ı hakîkat ahteri
Değme bir dil olmaz âniñ hâveri

Aşk hestî mülkünü yağma ider
Aşk her vîrânede ğavğa ider

Çün mehabbet üzre basmışdır kadem
Aşk bâlâter olubdur lâ-cerem

Aşka (âşıka) yeksân görünür küfrile dîn
Aşka (âşıka) hem olmaz ğamm (u) şekk ü yakîn

Nâgehânî aşk hâlâtî olur
Halvetî sûfî harâbâtî olur

Aşk ğavvâs-ı dürr-i deryâ(y)-i Hakk
Rûha binmiş seyr ider sahrâ(y)-i Hakk

Aşkdurur dellâl-ı bâzâr-ı ‘anâ
Şahne-i hengâme-i dâru’l-belâ

Şehriyâr-ı aşk kılsa dâr-ı gîr (dâr u gîr)
Pâdişahlar bende-veş olur esîr

Bil hakikat hall-i müşkil aşkdır
Saykal-ı âyine-i dil aşkdır

Aşk zıdd-ı akıldır ey hûşyâr
Aklile bundan dem urma zinhâr

Akl söyler cübbe vü destârdan
Aşk söyler hâne-i humârdan

Akl varlıktan urur her lahza dem
Aşkdır sultân-ı iklîm-i ‘adem

Akl (akıl) eydür kim perîşânlığı ko
Aşk aña eydür ki nâdânlığı ko

[6b] Sahife 12

Akl eydür olmuşem ben kâr-sâz
Aşk eydür gelmişem ben pâkbâz

Akl eydür ki hudâlık eylerem
Aşk eydür pâdişâhlık eylerem

Akl (akıl) her dem gözedir nâmûs u nâm
Aşk pertev-i perde-i nengi mudâm

Mülk-i aşk oldı verâ-ı kâinât
Eylemez ğavğayi ef'âl u sıfât

Aşk u âşık ârdan gider tamâm
Yalñuz ma'sûk kalur ve's-selâm

Varise ma'sûkdan sende hayâl
Sanma ma'suk ânı oldur ğayr-hâl

Fehmiñe her ne ki gelse sensin ol
Zîre bu yer ikilik kılmaz kabûl

Aşk odur olğıl sıfâtıñdan berî
Kıl bedel andan sıfât-ı dilberi

Cümle mashûb üzre mahbûbı kabûl
Kıl eger olduñsa şâh-ı aşka kul

Aşkdır günc-i hayy ü lâ-yenâm
Aşkdan Kur'ân'da yok dime kelâm

Rabbi erinî bil zebân-ı aşkdı
 Liye-ma‘a‘llâh tercumân-ı aşkdı

Aşk olmaz pîşe-i her bü'l-heves
 Aşkî ‘âşıklar bilür âlemde bes

Aşka cân virmek olubdur ibtidâ
 Dense ger denilmez andan intihâ

Fî beyâni‘l-islâm

Gel beru ey gevher-i kân-ı hired
 Nahl-i bend-i bâğ-i irfan-ı hired

Çünkü sorduñ bize şart-ı râhdan
 Gel cevâb al câhid-i fi‘llâhdan

Tıfl-ı câna sözümü ta‘lîm kıl
 Saña İslâm‘ı dîn teslîm kıl

Tıfl bigi beste-i gehvâre ol
 Bî-tasarruf bende-i bîçâre ol

[7a] Sahife 13

Sun‘uñı bil acziñe ikrâr kıl
 Her ne görseñ ğayr-i hakk inkâr kıl

Merd-i dîn-i Ahmed iseñ bî-gümân
 Cümleye nefsüñe sanduğünü sân

Kimde kim dest ü zebân gûne degil
 Şart-ı İslâm üzre merd-i reh degil

Ey birader sîne-i ehl-i felâh
Nûr-ı İslâm'ile bulur inşirâh

Kande kim İslâm ola ey ehl-i hakk
Hakkı teslîm üzre basmışdır ayak

Fî beyâni terki' l-vucûd

Varlığın yoğ ile diyüb lâ-ilâh
Ta bulasun dâr-ı mülk-i pâdişâh

Ğayr-i hakk her zerre kim maksûddur
Tîğ-ı lâ çek ki ol saña ma'bûddur

Kat' ola dilden dilerseñ mâ-sivâ
Koma elden bir nefes mikrâz-ı lâ

Çünkü mahlût oldu bunda küfr (u) dîn
Göz gerek kim keşf ola nûr-ı yakîn

Lâ seni senden ider Hakk'a cudâ
Hazret-i Hakk'ile eyler âşinâ

Lâ fenâdan bil bekâya râh ider
Hâtırından nefy-i ğayri'llâh ider

Lâ neheng-i kulzüm-i tevhîddir
Şehriyâr-i milket-i tecrîddir

Lâ iricek vahdete illâ olur
Lâ'yile ya'nî Elif peydâ olur

Lâ ve illâ bir olıcak ey 'azîz
Evveli âhirden itmezsın temîz

Lâ ve illâ defteriñde çün gede (gedâ)
Açıla vahdet cihânı ey dede

Varlığıñdır lââm-ı lâ ey muktedâ
Gendüñi nefy eyle ta kim bir kala

Çün vucûduñ ara yirden oldı kem
Basdıñ imân-ı hakîkîye kadem

[7b] Sahife 14

Dil ânıñ hükmünde çünkim mûm olur
Hâlis u muhlis saña ma'lûm olur

Çün şehâdetde dürüst ola kadem
Nasb kıl nüh bâm-ı 'âlemde 'alem

Fî beyâni terki'n-nefs

Nefisdir âlûde-i hırs u hevâ
Bu hadesden kıl vudû' ey muktedâ

Ğusl eyle gel fenâ bahrine dal
Bulasun ma'bûduña ta ittisâl

İki 'âlemden yuriseñ vech ü yed
Bulasun zevk-i munâcât-ı Samed

Eyle mesken kûşe-i ümîd ü bîm
Ol musallâ(y)-ı kanâ'atde mukîm

Çünki tutduñ kibleye yüz ey püser
Ğayr-i Hakk'dan çek elüñ budur hüner

Çıksa her dem tâ'atîñ fevka'l-felek
Acziñe ikrâr eyle çün melek

Kendü özüñden eygil terk-i vücûd
Ta bulasın sırr-ı esrâr-ı sucûd

Göñlüñe ger aceb irişse nâgehân
Secde-i sehv eyle sehviçün hemân

Nefs-i emmâre ki işidir hırs u âz
Emr-i sehv itdükce eyle ihtirâz

Varımış iki cihânda devletiñ
Ki olur şehirler bigi beş nevbetiñ

Fî beyânî'z-zekât

Çünkü vardır mâlîñ ey sâhib-nisâb
Vir zekâtıñ Hakk katında ol musâb

Sırr-ı ma'nâ günc-i dünyâ olmadı
Dil viren dünyâya dâna olmadı

Gel Hudâ'nıñ mâlına imsâki ko
Enfikû mimmâ razaknâkum oku

Her ne virildiyse saña ey ğanî
Taşra çıkar hâkden olma denî

[8a] Sahife 15

Ehl-i 'işret cem' oluben ey 'azîz
Hâk-i nerm üzre olurlar cur'a-rîz

Bez(i)lle bulur kişi nâm-ı nûkû (nîkû)
 Len-tenâlu'l-birra hattâ tunfikû

Mû(r) eger pâ(y)-i melah kor hânına
 N'ylesün varın virir mihmânına

Ger sehâ vü bezl olmasa pedîd
 Dünyede ne pîr olurdu ne murîd

Günc-i ma'nâ kim murîd ânı bulur
 Mâyesi pîriñ zekâtından olur

Kim bahîl-i ilm ola nâ-kesdürür
 Buhl-i mâl idenden ol 'enhasdürür

Râh-ı sahb-ı Ahmed'i muhtâr kıl
 Nefsüñ üzre ğayrıyı îsâr kıl

Buhl-i mâl iden olur merd-i mu'îb
 Kıl sehâ kim olasın Hakk'a karîb

Fî beyâni's-savm

Hıfz-ı a'zâ kılmasañ ey rûzedâr
 Cû'la kıldıñ hemân nefsüñi zâr

Ey şikem hâlî kılan Teñri kulu
 Dil tehî kıl kim budur es-savm-u lî

Pâk eyle kizb u ğiybetden zebân
 Ğâliben savme zeban eyler ziyân

Her bir işde Hakk rızâsı eyle ravm
 Ey biradez (birader) uş budur esrâr-ı savm

Masivâdan keff-i kalb it ey püser
Kim budur savm-ı ehass-ı mu'teber

Şehâlar çün hevâ(y)-i dil olur
Tutduğı oruc seniñ bătıl olur

Her günehten mümsik ol ey rehnümâ(y)
Hakk katında olasın rûze-güşâ(y)

Cehd idüb hâlî şikem ol ey velî
Hakk'a mebgûz oldı batn-ı mumtelî

Dileriseñ hâsıl olur ferah-şân
Ol rızâ(y)-ı Hakk'ı tâlib her zemân

[8b] Sahife 16

Çün hevâ(y)-i nefisden kıldı güzer
'İd ider her lahzada ehl-i hüner

Fî Beyani'l-Hacc

Her kim eyler canını kurban-ı yâr
Her dem eyler 'îd-i ekber sad-hezâr

Sevb-i takvâdan yûri ihrâm tut
Pes tarîk-ı Ka'be-i İslâm tut

Varsa nûr-ı safâ canında ger
Kıl Safâ vü Merve'de sa'y ey püser

Çün ola zâhir harîm-i bâr-gâh
Nefsüñi kurbân kıl ey merd-i râh

Kıl bigidir bu sırât ey rehnümâ
Kıl kıl olğıl gendülügüñden cüdâ

Ey birâder merkebiñ tevfiķ kıl
Bes tavâf-ı Ka‘be’i tahkîk kıl

Geç cihetden kim cenâb-ı kibriyâ
Her ne cânibden deseñ olur hatâ

Tâlib-i dil olmayan gümrâhdır
Kıl tavâf diliñe Beytu’llâhdır

Ka‘be oldı gerçi bunyâd-ı Halîl
Beyt-i dil oldı nazar-gâh-ı celîl

Hubb-i dunyâ bulsa ger dilde sebât
Hâne-i Hakk olur ol beyt-i Lât

Nakd-i ma‘nâ bigi bir sermâye yok
İlm-i dâniş bigi yüksek pâye yok

Âşinâ-kârîñ geçe deryâ(y)-ı jerf(î)
Yârı yâd it bendeden bu nice harf

Fî beyâni’l-ilm

Ey mukerrem gevher ü ‘âlî-neseb
Dâniş-âmûz u şinâsâ(y)-i taleb

Rehnümâlar kim tarîkat aldılar
Râh-ı aşkı dânişile buldılar

Ey olan cehl âteşine sûhte
Şem‘îni ‘ilmile kıl efrûhte

Hâb-ı nâdânlıktan uyar cânıñı
Bî-kudûret saf kıl ‘irfânıñı

[9a] Sahife 17

Bunca kim virdi kerâmet ol Ğanî
Hâb u hurd içün yaratmadı seni

Cehle râzî ol eger nâ-merdseñ
Dâniş ardunca revân ol merdseñ

Merede-i cehl olmasun âb u giliñ
İlm okı ta zindelik bula dilin

İl(i)m bunyâd oldı tâ‘atdır evi
Hâne olsa bî-esâs olmaz kavî

Ger çekerseñ ilm-i tahsilde renc
Olsadurur hazîneñ dolu genc

İlm odur ki gendüñi nâdân gör
Cümleden bî-ilm ü bî-irfân gör

Çünkü nâdânlığa kıldıñ i‘tirâf
Hakk irfânıyla bulduñ ittisâf

İlm-i sûret oldı zeyn-i âb u gil
İlm-i ma‘nâdır huliyy-i cân u dil

İlm odur ki ola ânıñla vasl-ı dost
Yohsa sâyir ilim olur bî-mağr (mağz) u post

Cehd kıl ta bilesün senden eser
İlm-i vacib budur ey bî haber

Çün erişdiñ cehdle bu menzile
Geldi maksûduñ sühûletle ele

Cân u dil sarfıdurur keşf u ‘ayân
Kim ider ânı zebânile beyân

Ğayb-i ğaybin hâleti bulsa zuhûr
Bî-mezâk olan aña bulmaz ‘usûr

İlm-i ma‘nâ oldı bir günc-i nihân
Terk-i hestî kıl ola saña ‘ayân

Gel şerî‘at ilmini bil ibtidâ
Tıfla südden enfa‘ olmaya ğıdâ

İlm-i kesbî olmaya ger hâsılñ
İlm-i mîrâ‘î kabûl itmez diliñ

Zübdesi ilmiñ husûl-i dîndir
‘Utlubu’l-‘ilme ve-lev-bi’s-sîndir

Bendelik tâ‘atdürür pindârı ko
İlm hem bilmekdürür güftârı ko

[9b] Sahife 18

Kıl amel ilm-i dirâsetle müdâm
Bulasun ilm-i dirâ‘et ey hümâm

Sırrıñı eyle küdüretden arı
Ol ‘alâyıkdan ‘avâyıkdan beri

Nefsüñi eyle habisten zâkiye
Himmetüñi kıl cihânda ‘âliye

Rûz (u) şeb eyle riyâzetle amel
Tâ vire ilm-i ledünnî saña el

Uş bu ilmüñ âlimidir ehl-i seyr
İdemez kimse bunu ta‘rîf-i gayr

Kimse bu ma‘nâyı ta‘bîr itmedi
Bir kişi bu sırrı tefsîr itmedi

Bu degil illâ ki ‘ilmü’llâhdur
Sanma bundan her kişi âgâhdur

Fî beyânî’t-tevhîd

Ey gönül kıldın çü seyr-i râh-ı dîn
Hem-reh-i sıdk ol k’ola hâsıl yakîn

Ayn-ı akl aç pîş (ü) pes eyle nazar
Kim hıreddir uş bu yolda râhber

Nefy (ü) isbât eyle her mevcûddan
Varsa hırsıñ eger maksûddan

Zâhir oldı çünki tevhîd-i Hudâ
Zât-ı pâkine dime çûn ü çerâ

Zât-ı evveldir bidâyet yok aña
Dahi âhirdir nihâyet yok aña

Her neyile vasf kıldı zâtını
Biz anıñla eylerüz isbâtını

Eyledi zâtı vücûdın iktizâ
Kıldı her zâta vücûd ol i'tâ

Yokdurur zâtına noksân u zevâl
Vasf-ı zâtı cümle evsâf-ı kemâl

Her kemâlâtile kâmindir o Rab
Bî-cihet her yerde hâsıldır o Rab

İki 'âlemde anıñ hem-tâsı yok
Hem-çü 'âlem pîşi vü bâlâsı yok

[10a] Sahife 19

Milket-i ma'nânıñ oldur mâliki
Tîğ-ı illa'llâhın ola hâliki

Bulmamışdır aña dâniş reh-güzer
Sûret ehline yeter söz bu kadar

Fârîğ-i kevne özünden bî-nişân
Menzil ü me'vâsı ola lâ-mekân

Ola fânî her ki gayr-i Hak ola
Ol sebebdan yokluğu mutlak ola

Her ne deñlü kim vücûd oldu pedîd
Gör nûr-ı Hak içinde Bâyezîd

Bezmi ânıñ gülşen-i ma'nâdadır
Seyri ânıñ 'âlem-i 'a'lâdadır

İkilikden çün geçer yektâ olur
Hak içinde Hakk'ile bînâ olur

Bil mürîd olur burada ber-murâd
Yokdurur bunda hulûl u ittihâd

Mahv ider vasfın tecellâ-yi sıfât
Dîdesiz göre nümâyiş-hâ-yi zât

Pertev-i envâr-ı vahdet ey emîn
Virir aña dîde-i hakka'l-yakîn

Bî-nişândan irişir çünkim nişân
Gör(e)mez kendü nişânını 'ayân

Hûşyâr-ı mest ü gûyâ-yi hamûş
Gâh cümle çeşm gâhî cümle gûş

Nûr-ı Hakk sırrında çün peydâ olur
Kendülüğinden geçüb yektâ olur

Bend-i hâdisden şu kim âzâddır
Dâr-ı mülk-i vahdeti âbâddır

Sırr-ı tevhîd ol zemân olur 'ayân
Kurtula uş bu kafesden murg-i cân

Kıla terk-i gülşen-i tab' u havâs
Bî-hayâl (ü) vehmgöre bî-kıyâs

Uş bu 'âlemde ne ki var bîş ü kem
Ola yekser gark-ı deryâ-yi 'adem

Ey birâder kim ki gördi ol yüzi
Hîç bir şey göremez anuñ gözi

[10b] Sahife 20

Kim ki uş bu ser-güzeşt den dem urur
‘Âkıbet hayrân olub ebkem olur

Ne işâret var bu yerde ne beyân
Zîre mahv-ı resm eyler bu ‘ayân

Fî beyânî’l-ma‘rifet

Eylediñ çünkim ikilikden güzer
Ârif-i tevhîd olduñ ey püser

Kimse kılmaz şerh-i hâl-i ma‘rifet
Oldı âcizlik kemâl-i ma‘rifet

Ma‘rifetden zevk ü ilm oldı hicâb
Ma‘rifet ehline oldı feth-ibâb

Olmayınca ârif ü ma‘rûf bir
Hâsıl olmaz ma‘rifet ey ehl-i sırr

İrdiyise çeşmiñe nûr-ı yakîn
Hakk’ı gör ma‘rûf u ârif ey emîn

Ârife yokdur özinden hîç kâr
Zîre hakkı Hak bilür ey nâmdâr

Olmayaydı bahşış-i Hak reh-nümâ
Sırr-ı Bî-çûn kime olurdu revâ

Ma‘rifet hûrşîd oldı zerre cân
Şemsden zerre nece virir nişân

Ârif ü sûfî disûñ biñ dürlü râz
Zât-ı pâkidür cihândan bî-niyâz

Bu çemenden bulmadum ben bir güli
Bilmezem niçün öter her bülbülü

Kimdürür açar bu akd-i besteyi
Kimse eline virmedi ser-rişteyi

Her ne reh-rev bu yola basdı kadem
Hayret ü ‘acz oldı işi lâ-cerem

‘Aczden ol akl u ilmiñ kâmilî
Olmuşîdi Rabbi erinî kâ’ilî

Ârif oldur ola hâlinden cudâ
Bir ola katında fakrile gınâ

Gussa-i sûd u ziyân kılmaya ol
Olmaya anda gam-ı redd ü kabûl

[11a] Sahife 21

Kim Hak’ı bulsa yitürür kendözin
Hak’durur ta‘rîf iden yine özin

Âşinâ-yi hazret-i Cebbâr olur
Gayr-i Hak her şey aña zünnâr olur

Çünkü buldı mülk-i izmihlâle râh
Tâc-ı vahdet var başında hem-çü şâh

Sîneye çekdi tecellî şâhdan
Reh-nümûn idendi hattâ fâyiden

Şem‘-i bezmidir âniñ nûr-ı sıfât
Dâr-ı mülkidir verây-yi kâyinât

Görmüş ü bilmiş velî nâdândır
Bulmuş ü aňlamuş velî hayrândır

Hakk’ı Hak’dan gayri bir dâneninde yok
Cüz Hudâ gûyende ve bînende yok

Sen alıgör kendü hâliñden haber
K’eyledüm efsâneyi ben muhtasar

Kân-ı gevher sensün ey ehl-i edeb
Terk-i gayr it kendözüñi kıl taleb

Her yaña a‘mâ bigi uzatma el
Sende iste sendedir uş bu emel

Ma‘rifet denmez tarîkatde ‘ayân
Kendüñi sen bilmeyince ey civân

Fî beyânî’n-nefs

Çünkü olduñ kendü nefsinden habîr
Mülk-i ma‘nâ şahı olduñ ey fakîr

Bilmedüñse aklınile pîş ü pes
Ehl-i ma‘nâ olmadıñ da‘vâyı kes

Danış-i nefis olmadı ey yol eri
Ehl-i ma‘nâ içre kâr-ı serserî

Nice sûretde görünür her nazar
Alma her kişi nefsinden haber

Nefsdir âşûb-ı ef'âl-i Hudâ
Vasf-ı dânişden degildir ol cudâ

Anıñiçün buyurur ol Fahr-i nâs
Nefsini kim bilse olur Hak-şinâs

[11b] Sahife 22

Aybını bilen aña dâna olur
Şer' içinde varlığı yağma olur

Tâ'at u isyânile reh-zendir ol
Bab-ı mekr u hileden pür-fendir ol

Gâh da'vâ-yi 'ulûhiyyet ider
Geh put öñünde yatub hidmet ider

İçmeden cur'a ider mestânelük
Her zemân işi vâ güci dîvânelük

Varlığı yok varlığıyla dem urur
Dîvdır kendözini âdem görür

Boynın ur mekrinden olasın emîn
Bu beyânımdur sulûk-i râh-ı dîn

Nefs ejderhâdur ur başın ânuñ
Ta ki mesmûm olmaya cân u tenüñ

Her nefis şeytanile el bir ider
Kal'a-i dil almağa tedbîr ider

Dâim eyle ânuñile kâr-zâr
Kasd-ı cân eyler sakın ol nâ-be-kâr

Oldur a‘dâ-yı ‘adû-yi ehl-i dîn
Bir nefes mekrinden olmagıl emîn

Nefs-i emmâre çü şer‘ içre olur
Bendelik yolunda levvâme olur

Geh yürür tâ‘at yolunda pârsâ
Gâh olur kulmâş-ı bâzâr-ı hevâ

Bir kadem bundan dahi bâlâ olur
Mutma‘inne oluban zîbâ olur

Kalmaz anda çün hevâ-yi âb u hâk
Her dem ider *irci* ‘î aña hitâb

Nefs bu üç vaz’la olur beyân
Ol ki sırdır söylemez anı zebân

Rûh-ı hayvânîdürür nâmı ânuñ
Hem vücûduñdadur ârâmı ânuñ

Düşdi aña Rûh-ı Kudsî sâyesi
Sidre-i Arş oldı ânıñ pâyesi

Tevsen-i nefis oldı cânıñ merkebi
Tâcir-i bî-merkeb itmez meksebi

[12a] Sahife 23

Dâniş-i nefis olmasa hâsıl saña
Olmaya ma‘lûm hâl-i dil saña

Fî beyânî'l-kalb

Bil nedür dil mahzen-i esrâr-ı Hak
Cânedür halvet-serâ hem dâr-ı Hak

Hem emîr-i bârgâh-ı mahrem ol
Hem esâs-ı kârgâh-ı âdem ol

Dil ânı buldı ki 'âlem bulmadı
Dil ânı bildi ki âlem bilmedi

Gülşeni can bülbülünü kayd ider
Şâhbâz-ı ma'rifetle sayd ider

Rûh-ı Kudsî mihribânıdur ânuñ
Akl-ı Küll hem pâsbânıdur ânuñ

Vasf-ı şeytânî vü rahmânî âniñ
Mülk-i cismânî vü rûhânî âniñ

Rûh çün olmuşdurur fülk-i necât
Seyr ide(r) âniñla deryâ-yı sıfât

Kıldı Rahmân anı beyne'l-isba'ayn
Gâh hâsıl aña ilm ü gâh 'ayn

Manzar-ı Hak'dır hakikat kûy-i dil
Gelmeye her savlecâna gûy-i dil

Sanma sol pehlûdeki etdir anı
Dil degil ol lîk âniñ menzili

Nefs u cân beynindedir aña makar
Birisi mâder aña birisi peder

Oldı rûhuñ âb u nefsüñ hem-çü hâk
İki gevherden togar ol dürr-i pâk

Sûy nefis u rûha gerdândır mudâm
Ânıñiçün kalb oldı aña nâm

Bu ikisine olur fermân-deh ol
N'ola olsa mesned-i şâhenşeh ol

Rûy-i dil olsa musaykal bî-gümân
Aks-i envâr-ı ezel görür 'ayân

Her ki gavvâs oldı derya-yi dile
Getirir yüz biñ dürr-i ma'nâ ele

[12b] Sahife 24

Ger saña ma'nâ-yi dil hâsıl olur
Dil vücûduñ içre dâim dil olur

Bulmasañ bu ma'niye ger dest-res
Dil dime deyr oldı ol ey bu'l-heves

Gevher-i câna budur kân ey püser
Gel berü bul genc-i pinhân ey püser

Oldı çünkim âsumân-ı dil 'ayan
Oldı ol matla'da tâli' şems-i cân

Fî beyâni'r-rûh

Şem'-i câna çünki pinhândır gelen
Uş bu gencüñ kuflını kimdir açan

Câniçün emr-i Hudâ'dandır vücûd
Böyle buyurdi kelâmında Vedûd

Cânile oldı hayât-ı âb u gil
Akl bu ma'nâda kılmışdır hacil

Nûr-ı 'izzet asl-ı cân-ı âdemî
Cân olubdur bârgâhıñ mahremi

Çün nikâb-ı *küntü kenzen* açdı ol
Âlem içre şûr-ı gavgâ saçdı ol

Nâme-i câna ol urdı hâtemi
Hem sirişt ol itdi hâk-i âdemi

Buldı gâyet rûzigâr çil sabûh
Taht-ı kalbde oturdı şâh-ı rûh

Bî-Nişândandır aña uş bu nişân
Kim harîm-i hâsda olur revân

Bir kişi kim bulmaya genc-i nihân
Kendözinde kendüden bulmaz nişân

Olmasa ol dür bu deryâdan eger
Sâhil-i bahra kim eylerdi güzer

Bulmasa ger pertev-i Hak bu vücûd
Hâke kılmazdı ferîştehler sucûd

Âferîniş bezmine ol sundı câm
Âdem-i ma'nâ denildi aña nâm

Hayret aldı her zemanda ârifi

Olmadı tahkîk-i cânîñ vâkıfı

[13a] Sahife 25

Vardır ânîñ ilmi ve hem kudreti
Çeşm-i dilden hâsıl olur ru'yeti

Murg-i kudsî-veş çeker âvâz ol
Hak hevâsında ider pervâz ol

Var gözünde sürme-i *hakka 'l-yakîn*
Hem emânet nakdine olur emîn

Yol alır her kim aña hemrâh olur
Kim ânîñ bildüğüne âgâh olur

Vech-i hak sırrına keşf eyler nikâb
Açılır yüzine her dem nice bâb

İrse bu meydana ger bir şehsüvar
Müjde-i derman bulur ol dil-figâr

Hâs-ı hâs aña sen ol ferzâneysi
Ol düşürmüşdür bu yerden dâneysi

Kayd-ı nefis olmadı aña âb u gil
Menzil ü me'vâsı ânîñ câ-yi dil

Dil saray ü cân aña sultândır
Cân nedîm-i hazret-i cânândır

Terk ider rehrev bu yolda mâ vü men
Sanmañuz kim serserîdir bu sühen

Maksad-ı a'lâdan ol aldı haber

Âlemiñ kutbıdur ol sâhib-nazer

Mürde-i cehle eger bassa kadem
Zinde eyler çün Mesîh ol kutlu dem

Vasfına dil bulmadı hergiz zafer
Ümmet içre hem-çû Ahmed'dir ol er

İsm-i a'zam mazharıdır ol ferîd
Bahtlu ol kim aña ola murîd

Hamdû lillâh görmüşem ben ol şehi
Kılmışam ruhsârımı gerd-i rehi

Gafleti ref' it ki odur yoluñda sed
Almağa yol feth kıl çeşm-i hired

Fi beyâni'l-akl

Ey olan nûr-ı hiredden behremend
Dânişile 'âlem içre serbülend

[13b] Sahife 26

Okunur her yerde hutbe nâmiña
Dâne olmuş cümle âlem dâmiña

Hüccetu'llâh oldu akl ey hûşyâr
Gâfil olma kıl amel leyl ü nehâr

Bâb-ı Hak'dan kimse mehcûr olmadı
Kimde kim akl oldu mağdûr olmadı

Âdem-i bî-akl dâna olmaya
Bî-basîret kimse bînâ olmaya

Kal'a-i dilde hıreddir pâsbân
Rûh ansız hem-çü tıfl-ı bî-zebân

Nûr-ı şer' ile çü bînâ oldu akl
Mâverâ-yi mülke dâna oldu akl

Olmasa bu tûtyâdan behremend
Ayn-ı akl olmaz bu yolda sûdmend

Ol ki kavli 'illet ü ma'lûldür
Fıkr-i fâsid kendüye ma'kûldür

Bir muhik hikmete mâlikdürür
Akl-ı nâ-bînâyile sâlikdürür

Hikmetin endîşeye mismâr ider
Akl-ı kâmil ilmüne inkâr ider

Kurs-ı şemsi görmez ol bî-basar
İrmez aña pertev-işems ü kamer

Bilmedi nedir zemîn ü âsumân
Aks-i ayn ıtlâkın eyler her zemân

Ey kılan her dem heves bâbını kar'
Tıfl-ı akli eyleyen berdâr-ı şer'

Cehlile her yirde âvâz eyleyen
Her hevâ içre ser-âgâz eyleyen

Uş bu varlık zulmeti ey ehl-i dîn
Oldı saña perde-i nûr-ı yakîn

Gâfil-i Hak'sın özüñden bî-haber
Muktezâñ olmuş hayâl ey bî-hüner

Ebsem ey mağrûr-ı akl olan denî
Görmege Hak dîde-i hak-bîn kanı

Gûl-i gaflet saña kılmışdır firîb
Kim yilersen gâh bâlâ geh nişîb

[14a] Sahife 27

Murg bigi olma mahbûs-i kafes
Kılma menzil çâr dîvâr-i heves

Bu dokuz çenberden eylerseñ güzer
Âsmân-ı 'izz olur saña makar

Kalma merkezde giriftâr ey püser
Olma ser-gerdân çü pergâr ey püser

Kim miyân-i nukta-i gilde kalur
Bu cihân aşkıñdan ol gâfil olur

Ey heyûlâ-yi tabâyi' saña râm
Kim muzîk-ı hikmetin kıldıñ makâm

Varsa aklıñ tarîk-i nâsût ol
Şâhbâz-ı hazret-i lâhût ol

Ey giriftâr-ı hayâl-i mâ vü men
Merdisen urma sabî gibi sühen

Pîr-i nâ' ifsiñ eyâ şeyh-i senî'
Her bir işde gûyiyâ tıfl-ı razî'

Nokta-i hâk içre kıldın meskeni
Çarh-ı ma'nâ kande kaldı ey denî

Mâdde ger sûretde görünse revâ
Bu görünen oldu hem hukm-i Hudâ

Sûreti ko tâ ola ma'nâ 'ayân
Küllî şey'in hâlikün geldi beyân

Ârızı ve zâtı andandır pedîd
Hem olubdur cüz' ü kü'l sun'-ı Mecîd

Nev' u cins ânîñ kamu tedbîridir
Sûretile mâdde takdîridir

Oldı fânî sûret u sûret-pezîr
Geldi Hak'dan çün *ila'llâhi'l-masîr*

Yef'alu'llâh mâ-yeşâ' vâsf-ı Hudâ
Diledüğün eylemek aña revâ

Ger kadîm olsa heyûlâ-yi hakîm
Çok zevât olurdu 'âlemde kadîm

Zâtı vâhiddir kadîm ey bu'l-heves
Şirkdir iki dimek sözüñi kes

Feyz andan buldı cümle mümkinât
İrdi her zî-rûha andan hem hayât

[14b] Sahife 28

Cüz'î vü küllî kamu ma'lûm aña
Kudreti destinde cümle mum aña

Pertevi lutfi ider zâhir suver
Savlet-i kahrı kılur zîr ü zeber

Cünbüş-i zerrât-ı ‘âlem sû-yi Hak
Kible-i peydâ vü pinhân rû-yi Hak

Dîde-i ahvel yoğise sende bak
Bî-tereddüd göresin envâr-ı Hak

Bî-tegayyur Mün‘im ü Kakhâr ol
Bî-tevâfut fâ‘il-i muhtâr ol

Rûh-ı Kudsî her dem eyler zemzeme
K’ey bu varlık senden oldu âleme

Bu hikâyetler degildir serserî
Yola gâfil gitme gel ey yol eri

Fî beyânî’ t-tasavvuf

Sâkıyâ irdi yine vakt-i bahâr
Bülbül-i dil nâle eyler sad-hezâr

Câm-ı dilden dökmüşem derd-i terah
Bâde-i sâfile vir câna kadeh

Sâkıyâ vir bezme mey bula safâ
Mest-i lâ-ya‘kıl olalım dâyimâ

Bî mey-i telh uş bu bezmiñ dâdı yok
Bu meseldir kim denir ayık uyuk

Sûfî-i sâfilere eyle nidâ
Sohbet-i ‘uşşâka gelsün *es-salâ*

Ehl-i diller cem‘ idüben bâde vir
Ya‘nî dünyânın gamını bâde vir

Kal kalender var bize bezm-gâh
Dîde-i ağıâr tolsun hâk-i râh

Bu hevâ bezminde devr-i sâgar it
Âbile hâkîler üzre âzer it

Mest kıl bir lahza hüşyâr olmayam
Kendülügümden haberdâr olmayam

Yokluğum bâzârını âbâd kıl
Bend-i varlıktan beni âzâd kıl

[15a] Sahife 29

Kendülügümden geçür sun bâdeyi
Hâk-i râh eyle bu ben üftâdeyi

Abile çün bu hevâdan pâk olam
Sûfî-i sâfî yolunda hâk olam

Kim tasavvuf yoluna mahrem degil
Bezm-i uşşâk ehline hem-dem degil

Oldı deryâ-yı tasavvuf bahr-i jerf
Hem tasavvufda yazıldı çâr harf

Tevbe vü sıdk (u) vefâdır ey püser
Hem fenâ-ender-fenâdır ey püser

Evvelidir fakr u sıdk u iftihâr
Âhiri teslîm ü terk-i ihtiyâr

Bend-i mâ vü menden olmazsañ halâs
Bulmazsıñ bu makâma ihtisâs

Kârbân azm itdi bend it mahmili
Terk-i cân it kim alasın menzili

Gir tarîka sıdkile teşvîşi ko
Bu hevâ-yi nefis-i kâfir-kîşi ko

Ur odakendü sıfâtıñ hirmenin
Ta imâret kılasın dil mahzenin

İlm-i tahkîka dil-i âgâh bul
Şâri‘-i şer‘-i Rasûlu’llâh bul

Hakk’ile sâf ol nihân ü âşikâr
Sûfî-i sâfa olur bu resme kâr

Bu tarîk olmuşdurur râh-ı mahûf
Giy Kelîmu’llâh bigi sevb-i sûf

Bend-i âlemden yûri âzâd ol
Habl-i kaydı kat‘ idüb dil-şâd (ol)

İrmek isterseñ murâda ey murîd
Ol tarîkat içre hem-çûn Bâyezîd

Bil kerâmetdir murâduña hicâb
İstikâmetden bulunur feth-i bâb

Vir rıza her ne ki olmuşdur kazâ
Bir gerek bu yolda fakrile gınâ

Nefsi hodbînlikden eylerseñ halâs
Bir ola redd u kabûl-i ‘âm u hâs

[15b] Sahife 30

Akl-ı bînâ ile hakka rehber ol
Ma‘rifet meydanı içre server ol

Sâlik-i râh-ı selâmet ol yüri
Fâriğ-i bâr-i melâmet ol yüri

Ehl-i râh içinde oldur mu‘teber
Virmeye bir nesne hiç aña keder

Lîk her şey ânuñile ola sâf
Kılmaya ehl-i hilâfile masâf

Hakk budur ki *akbahu kulli kabîh*
Bu tarîkıñ ehlidir ola şahîh

Mülk ü mâlî eyle yârâne mubâh
Olmak isterseñ eger ehl-i felâh

Olmağ isterseñ eger ehl-i cihâd
Nefsi ko Allâh’a eyle inkıyâd

Her kişi bir yakadan çıkardı baş
Kendü tavrından ider sırrını fâş

Merd-i ma‘nâ buldı âlemden ferâğ
Çöbçe gelmez aynına her bâğ u râğ

Ol ki her sûretde bir da‘vâsı var
Sen ânı zu‘m itme kim ma‘nâsı var

Dil söyler dem-be-dem yüz güft ü gûy
Her zemân toprağa döker âb-ı rûy

Sûretâ sûf içre ma‘na bî-safâ
Meslegin kılmaz tarîk-ı Mustafâ

Dîv-tek ma‘nâda bed-kîş oldu ol
Sen sanar mısın ki dervîş oldu ol

Sırr-ı ma‘nâyı bilen merd-i güzîn
Yüz biñ âdemden bir âdemdir hemîn

Sorma bu ma‘nâya şerh ey bu’l-heves
Olamaz gavvâs-ı deryâ hiç has

Bu’l-‘aceb deryâ-yı bî-sâhildürür
Keştî vü mellâhı bî-müşkildürür

Katrehâ-yı ebr-i hûn-bâr andadır
Sad neheng (ü) âdemî-hâr andadır

Oldurur bu bahre talmağa sezâ
Ola lutfiyle ezelde âşinâ

[16a] Sahife 31

Bil ki âb üstüne kaldurur hası
Gevher-i derya dimez aña kesi

Hikâyet

Server-i Bestâm ya‘nî Bayezîd
Eyledi bu nükteden bir sır pedîd

Cem‘ içinde turdı bir hodbîn er
Didi ey şeyh-i aziz ü mu‘teber

Geçdi ömrüm tâat içre kavmile
Gice vü gündüz kıyâm u savmile

Gerçi tâ‘at eylerem her bâd ben
Olımadım vâkıf-ı esrâr ben

Her bir işde olmuşam ben mû-şikâf
Bulmadı baña bu ma‘nâ inkişâf

Pîr-i Bestâmî aña derdi cevâb
Kim saña hodbînlik olmuşdur hicâb

Nice yüz yıl eyleseñ tâ‘at eger
Saña uş bu sırrdan olmaz feth-i der

Kande olur hâcagî-i hod-pesend
Bu tarîk-ı fakr içinde behremend

Câme vü destâra olan muhtelâ
Kaçan olur şâh-ı iklîm-i fenâ

Çün hicâb içindedir ol bu’l-heves
Şem‘ine nûr-ı Hak olmaz muktebes

Mezheb-i merd-i Hudâ budur ‘ayân
Arsa-i mihnetde ey dil oyna cân

Bulsa yol her hassı bu deryâ eger
Kadri olmazdı bu dürrüñ bu kadar

Hoş dimiş bir muktedâ-yi ehl-i dil
Kim degildir aşk-bâzî kâr-i gil

Sır deriseñ mülk-i nefsi kıl harâb
Zerre olur behremend-i âfitâb

Bende-i âzâde-i râh-ı Hudâ
Ol k'olasun hâs-ı dergâh-ı Hudâ

Beslemese ger nihâli bâğ-bân
Bir dıraht-ı kej olur ol bî-gümân

[16b] Sahife 32

Rehber ü dâniya ol yolda karîn
Yol uzak rehzen doludur her gemîn

Rehreve rehber gerek yolda basîr
Hem tarîkatden şerî'atden habîr

Asl u fer' u cüz' ü küllden müstefîd
Nûr-i ilmiyle ola halka mufîd

Zâhiri ilm-i dirâsetde 'alîm
Bâtını ilm-i dirâ'etde fehîm

Perr-i deryâ oldı has aña murîd
Bu işâret besdir ey merd-i reşîd

Her kimi dest-i 'inâyet kaldırır
Perr-i ma'nâdan aña el aldırır

Her kime hodrâyılık zindân olur
Kibr ü 'ucbu aña bend-i cân olur

Uş bu meydanıñ süvârı k'oldı cest

Aldı menzil kalmadı bu yolda mest

Ey selîmu'l-kalb düşvâr oldu kâr
Hîç bir şey üzre kılma iftihâr

Pest olduñ kılma da'vâ-yı bülend
Kayd-ı hodbînlikde itme nefsi bend

Can viren kişi irer cânâneye
Genc uman gelsün berü vîrâneye

Merd-i râh olan olur âlemde ferd
Eylemez makbûl anı hiç red

Yir gibi ol kim dökülse mezbele
Hazrevât izhâr ider bir mukbile

Âfet-i râh oldu deyu nefsi-dûn
Cehd idüb destinde olmagıl zebûn

Cümleden kendözünü gördünse kem
Cümle âlem fevkünde basdıñ kadem

Hikâyet

Varidi bir tâlib-i vech-i Samed
Gendüden kem görmezidi bir ehad

Nîk ü bed her kande kim bir er görür
Kendü nefsünden ânı bihter görür

[17a] Sahife 33

Nagehân gördi ki bir dîvâne-mest
Su kenarında yatar çü hâk-i pest

Mürde mi ya zinde bilinmez eser
Akıl gitmiş kendözinden bî-haber

Sûreti bigi giyer bir delk-ı hâr
Kavline fi'li bigi yok i'tibar

Gördi ol dîvâne çün evvel zemân
Nefs-i dünü kıldı serkeşlik heman

Didi gerçi kemterim ben hâkden
Bihterem amma ki bu nâ-pâkden

Nâkısam yok gerçi kim bende kemâl
Böyle olmadum hele şûrîde-hâl

Kılmadı çün nefis mekrinden hazer
Geldi sû-yi âba ol mağrûr er

Gör kazâyı mevc idüb nâgehân
Kıldı gark ol dil-figârı ol zemân

Cümleden nevmîd olub ol merd-i râh
Su alub giderdi ânı hem-çû kâh

İttifak ol mest olub hûşyâr
Gördi kim gark-âbdur bir dil-figâr

Oldı 'ârî soyunub esbâbdan
Çekdi çıkardı garîkî âbdan

Didi ey mağrûr nefis ü hodpesend
Kimseyi bed görme k'irmeye gezend

Çün bilirsen sen dahi efgendesin
Kem niçün gördün Hudâ'nın bendesin

Ol mizâc-ı 'aşk üzre ey ahî
Görme bihter kendüni segden dahi

Olsa ger nefis-i girân-cân pîşvâ
Olmadun hergiz sebük-rûh ey fetâ

Fî beyânî'l-makâmât

Ey nev-âmûz-i debîristân-i aşk
Cehd kıl k'olasun ebced-hân-ı aşk

Tahta-i nakşından yeter aldıñ sebak
Kendü harfiñden okı ey merd-i hakk

[17b] Sahife 34

Evvelîn ve âhirînden her suver
Eylemişdir kendüler hakde makar

Ebced-i tahkîka ol dâna olur
Ki evvelin harfi bigi yektâ olur

Ey kılan dâr-ı tabî'atda makâm
Geçdi ömrün kılmadın bir iş tamâm

Harfi ko ma'nâyise ger mültemis
Bilesin deryâ mısın yohsa ki has

Ey bülend-âvâz kaldın şöyle pest
Dîn yolunda çünkim oldın hodperest

Yürür ardiñca bu sayyâd-ı ecel
 Murg-i cânıñ uçurur ey pür-emel
 Olmagıl ey murg-ı zîrek sayd-ı dâm
 K’olmayasun pâ-y-bend-iher makâm

Fî makâmî’ t-tevbe

Dileriseñ k’ola menzil ber-karâr
 Evvelâ bünyâdıñ eyle üstüvâr

Çün binâsı bir eviñ muhkem ola
 Eskise anuñ harâbı kem ola

Kûy-i dîn içre çü sâkindir diliñ
 Tevbe kıl bünyâdını ol menziliñ

Tevbeyi bilki peşîmân olmadır
 Sıdkile peyki müselmân olmadır

Ola elde halka-i bâb-ı niyâz
 Her dem ola öZR-hâh-ı bî-niyâz

Nefsi(ni) mahbûs kıla her zamân
 Kal’a-i şer‘ üzre ola pâsbân

Hâb-ı gafletden bula dil intibâh
 Sû’-i hâlin görüb ide her dem âh

Hâtime fikrin idüben ey püser
 Vâcib oldur kıl kabâyıhdan güzer

Muzga-i dil tende ger bulsa salâh
Merd-i ma'nâya olur hâsıl felâh

Ger zevâcir hâtıra kılsa hutûr
Vâ'iz-i Hak der kıl isğâyı futûr

[18a] Sahife 35

Evvelâ terk eyle gel ihvân-ı sû
Ta ki azmiñ bula sıhhat ey ulu

Hikâyet

İbtidâ emrinde bu Amr-ı Necîd
Şeyh bu Osman'a olmuşdı mürid

Nefret idüb ol perîşân-rûzgâr
Görse Bu Osmân'ı eylerdi firâr

Çünkü el virdi aña fîsk u fucûr
Meclisinden ol azîziñ oldı dûr

Gördi birgün şeyhi bu İbni Necîd
Heybetle karşudan oldı pedîd

Pes aña gâlib gelür şerm ü hayâ
Eyledi bir yola dahi ilticâ

Sur'atile irdi şeyh-i pür-hüner
Didi aña kaçma bizden ey püser

Gel berü ihvân-ı sûdan kıl firâr
Saña Bû Osmân'dır âlemde yâr

Eyleyüb tevbe Ebû Amr-ı hümâm
Eyledi kû(y)-i irâdetde makâm

Olmaziseñ ger günehden munkati'
İsmet-i Hak'dan olursun munhali'

Çünkü bulmadıñ Hudâ'dan i'tisâm
Eylediñ kû(y)-i dalâl içre makâm

Kim muhâlif gitse Hakk'a oldı dâl
Gel muvâfık ol ki olasın ehl-i hâl

Her güneş kim bulduñ andan sen ferah
Pey anıñçün her zamân hüzn ü terah

Her hatâ kim oldıñ ana sen musır
Nâdim ol ger hakka olduñsa mukır

Dem-be-dem eyle dilile i'tizâr
Dâr-ı kalb içre nedem bulsun karâr

Her ne deñlü varise ef'âl-i bed
Cümlesinden cehd idüb keff-i yed

Eyle ta'zîm-i cinâyet ey püser
Ta ola hâsıl nedâmet ey püser

[18b] Sahife 36

Olmak isteriseñ cihânda hak-şinâs
Nefsüñi görmeñ gerekdür zîr-i nâs

Gayra hüsn-i zann özüñe töhmet it
Cânib-i Hakk'a pes andan avdet it

Tevbeyi kılma riyâ vü câh için
Kıl inâyet ya'nî vechu'llâhiçün

Sûret-i takvâda kim isterse câh
Hâlis itmez niyyetin ol rû-siyâh

Fi'l-i bedden tevbe eyler gerçi 'âm
Hâsa gafletden olur tevbe mudâm

Cehd kıl ol her mezâlimden berî
Olasın ta ism-i zâlimden berî

Kıl ümîd ü bîm arasında mekân
Tâlib-i 'afv-ı Hudâ ol her zamân

Tevbeden kıl tevbe ey pîr-i kühen
Ehl-i ma'nâya 'ayândır bu sühen

Didi bir pîr-i azîz ü muktedâ
Tevbe kıl andan k'ola gayr-ı Hudâ

Oldur olan mülk-i tevbe mâliki
Şâh-râh-ı istikâmet sâliki

Eyle terk-i sohbet-i her nîk ü bed
Ta bulasun ma'den-i maksûda yed

Yâd-ı Hak'dan gâfil olma ey hümâm
Yime gel endûh-ı âb u gîl müdâm

Şübheyi ko eyle taklîl-i halâl
Âb u hor terkini ur hem-çün makâl

Güft ü gû az it berây-i nâm u neng
Hakkiçün olmasa kılma sulh u ceng

Dâr-ı dünyâ cümle bu 'ayş u tarab
Mülk-i Hak'dır sen Hak'ı eyle taleb

Kılma Hakk'dan gayrıya hergiz nigâh
Budur ey merd-i tarîkat şart-ı râh

Fî makâmü'z-zühd

Dâne-i dünyâya gel kılma heves
Tîğ-ı zühdile yûri dâmiñi kes

[19a] Sahife 37

Eyle hâlî ey püser dest ü dili
Dünyede olduñsa zuhdüñ mâyili

İrişir takdîr olan tedbîri ko
Cem'-i dünyâ kılmağa tezvîri ko

Nesne k'olmaya mukadder ey püser
Hâsıl olmaz eylesen sen cehd eger

Zühdüñ oldur şartı ey dânende merd
Kıl dü âlemden dili yektâ vü ferd

Zühd odur kasr-ı emel kıla kişi
Bu degil ki terk-i 'ekl ola işi

Kim mahabbet bâdesinden içe câm
Zühd anuñ katında_olur kemter-makâm

Didi bir dem Şiblî'ye bir nev-civân
Ma'nî-i zuhdi baña eyle beyân

Didi virme zühde igen sen seni
Gaflet-i mahz aňlamışam ben anı

Uş bu dünyâda nihân u âşikâr
Zerre-i nâ-çîzdir bî-i'tibâr

Andan urmak lâf-ı zühd ey yol eri
Gaflet-i mahz oldu kâr-ı serserî

Zühd içinde zühd kıl ey pîşvâ
K'ola bir katında fakrile gınâ

Zühdüñ olsa kimse havfından eger
Rîş-hand itdüñ özüñe ey püser

Zühd içinde zâhid ol işit beni
Yohsa olduñ gurre-i zühd ey denî

İhtiyâr-ı nefsidir zühdüñ saña
İhtiyar itmek anı olur hatâ

İhtiyâr-ı terk iden bulur makâm
Zühd içinde zühd iden olur hümâm

Kim ki bu meydânda cevân urur
Varlığıyla yokluğu yeksân olur

Bundan a'lâ yine vardır bir makâm
Ol makâm ehline_irer Hak'dan peyâm

Kutb olur rehrev bu yolda üstüvâr

İhtiyâr-ı Hakk'a olur ihtiyâr

[19b] Sahife 38

Zühd-i zühd içinde zâhiddir ol er

Kûçe-i vahdetdürür aña makar

Uş bu devlet kime kim yâr oliser

Dünye bâbında perestâr oliser

Emr kılsa kâr olur fermân aña

İsteseydi râm olur devrân aña

Fî makâmî's-sabr

Her bir işde merd-i sabr itmek gerek

Râh-ı Hakk'a sabrla gitmek gerek

Sabr oldı gûşmâl-i nefsi-i dîn

Sabr oldı zîb-i akl-ı rehnümûn

Kim ki bî-sabr olsa düşer müşkile

Lâyık olmaz uş bu söz her gâfile

Sâbir-i derd ü belâdır merd-i hâs

Lîk ister der ki Hak'dan halâs

Hâs-ı hâs oldur k'olur kârı tamâm

Nîk ü bedden fâriğ olur ber-devâm

Râhat olur aña irişse belâ

Dir gam u endûha dâim merhabâ

Yimez ol serrâ vü darrâdan gamı
Bu kadardır hadd-i sabr-ı âdemî

Eyle sabr-ı mihnet ü renc ü belâ
Ta olasin bahr-i fakra âşinâ

Kıl mekkâre üzre her lahza hucûm
Ta ki serkeş olmaya bu nefsi-i şûm

Terk-i şekvâ kıl idüb Hak'dan rızâ
Tıyb-i kalb ile kabûl eyle kazâ

Mihnet-i fakrile bul dâim sürûr
Eyle izhâr-ı gınâ ol pür-hubûr

Fî makâmî'l-fakr

Fakriçün virildi meclisde salâ
Uş bu bezme kim gelürse merhabâ

Fakr bil ser-defter-i nâbüddur
Fakrile bâzâr iden pür-nüküddur

[20a] Sahife 39

Fakrdır tevhiðîñ evvel menzili
Fark ider ehl-i hakk u bâtılı

Fakr donın gey olub ehl-i fenâ
Kâni' ol fakrile kim oldur gınâ

Fakr olubdur gerçi zehr-i nefsi-i 'âkk
Hoş bulur amma ki rûhânî mezâk

Fakr fî-nefsi'l-emr îsârdır
Ya'nî bezldir hem ve dînârdır

Olmaya dünyâyîçün hergiz gamîn
Kılmaya hırs u hevâ vü kibr u kîn

Bu civanmerdler ki aldılar tarîk
Mihnet-i fakrile oldılar refîk

Çünkü yokdur bendeyîçün mülk ü mâl
Mülki ko olduñsa abd-i Zu'l-Celâl

Zabt-ı dünyâdan eliñ olsun tehî
Râh-ı fakrîñ olduñise âgehi

Dünye ikbâl eylese mebzûl tut
Mülk-i dünyâdan özüñ ma'zûl tut

Yoğsa dünyâyâ senden işti'âl
Eyleme zinhâr medh u zemm-i mâl

Ne taleb kıl anı ne terk eyle gel
Hakk'la peyvendiñi berk eyle gel

Zîre terkinden kopar 'ucb u riyâ
Şirkdir 'ucb u riyâ ey muktedâ

Terk-i dünyâdan olur hâsıl zarar
Bil talebde ne zarar var ey püser

Gel taleb-kâr olmada çekme ta'ab
Sarf ider maksûddan uş bu taleb

Talib-i dünyâ olur lâ-büd şehîh
Cem'-i mâliçün kılur hırs-ı kabîh

Ehl-i fakra ger tutarsaň harf u dak
Almadiň *el-fakru fahrîden* sebak

Fi'1 ü vasf u zâtdan kılsaň güzer
Hakk-ı vâhid bâkî kalsa ey püser

Küllü şey'in hâlikün olsa 'ayân
İsm ü resmiñden bulunmasa nişân

[20b] Sahife 40

Cem'-i zât içinde bulursan fenâ
Bes *sevâdu'l-vech-i fi'd-dâreyn* ola

Zîre kim mahz-ı ademdir bu makâm
Hem adem-i zulmetdir ey nîk-nâm

Bedter-i cümle makâmât oldu bu
Mahv-ı mahz içinde isbât oldu bu

Fî makamü'ş-şükr

Hadd-i şükre vâsıl olmaz bir Ehad
Hayret oldu hâsıl-ı şükr-i Samed

Şükrü olmayan kişi bir har ola
Ehl-i şükr oldur ki fermân-ber ola

Tâ'at eyle virdi çün ni'met Hudâ
Şükr-i ni'met tâ'at oldu bî-riyâ

Kıldı bir şâkir münâcât-ı nihân
K'ey berîd-ârende-i cümle cihân

Vâhid ü yektâ vü bî-ferzend ü zen
Nicesi şükr eyleyem na‘mâya ben

Şükre tevfiğ oldu ni‘met ey Hudâ
Kimdürür kim şükriñi kıla edâ

Peyk hazret Hakk’dan irgürdi peyâm
Ki eylediñ ey abd-i Hak şükr-i mudâm

Çünkü bildiñ râh-ı dînde bu kadar
Hân-ı şükr itdiñ tenâvul çün şeker

Şükr-i ni‘met ni‘metedir i‘tirâf
Yâ giyâsî neccinâ mimmâ nehâf

Şâkir oldur kim kıla şükr-i ‘atâ
Hem şekûr oldur k’ide şükr-i belâ

Hikâyet

Bir azîze varidi bir yâr-i cân
Habs kıldı anı sultân ol zamân

Saldı âdem sâhibine ol sadîk
Şükûr kıl didi cevâbında refik

Dögdiler anı yazub hâlin tamâm
Sâhibine kıldı i‘lâm ol hümâm

[21a] Sahife 41

Bu da yazdı kim aña ey mübtelâ
Bil belâyı ni‘met it şükr-i Hudâ

Bir mecûsî habsde mebtûnidi
İttifâk ol sicnde mescûnidi

Ol mecûsî ile uş bu müstemend
İkisi bir kayd içinde oldu bend

Dursa gâyit kılmağa ol bî-temîz
Durur idi başı üzre ol azîz

Yine kıldı sahibine arz-ı hâl
Didi yârâ eyle şükr-i Zu'l-Celâl

Didi ol âşüfte ey merd-i Hudâ
Nice bir dersin ki kıl şükr-i belâ

Bu bela fevkinde mihnet mi olur
Böyle âlemde meşakkat mi olur

Sâhibi didi ki ey zû-fusûl
Uş bu kavle kâil olma ebsem ol

Anıñ ol belindeki zünnâr eger
Olsayidi kendü biliñde kemer

Nicesi olurdu hâliñ fikr kıl
Şimdiki hâliñe yûri şükr kıl

Her ne ni‘met kim saña oldu ‘atâ
Hak’dan anla kim budur şükr-i Hudâ

Ni‘meti mün‘imden idrâk it hemân
Şükr-i kalbe vâsıl ol ey yar-i cân

Hem dilile Mun‘im’e eyle senâ
Kılasın şükr-i zebân ey muktedâ

Tâ'at eyle Mun'im'e ey ehl-i dîn
Ki olur şükr-i cevârih bil yakîn

Fî makâmî'l-havf-i ve'r-recâ'

Murg-i î mânâ dü per havf u recâ
Murg-ı bî-per kande uçar ey fetâ

Al elüñe halka-i ümmid ü bîm
Hâne-i bî-çârelükde ol mukîm

Eyle gel havf u recâyı tekye-gâh
Biri kem olsa degilsin merd-i râh

[21b] Sahife 42

Tohm-i keslândan biter şâh-ı recâ
Berg ü bârı oldı o bâd ü hevâ

Havf eger endâzeden bîrûn ola
Âdemî gamdan ciger pür-hûn ola

Bîmle efsürde olsa âb u gîl
Vahşet eyler birbirinden cân u dil

Bu ne hâletdir çeker derd ü gamı
Taş olaydı olmayaydı âdemî

Hikâyet

Sordı bir merd-i tarîkatden bir er
Hiç gülmezsin neden ey pür-hüner

Didi yârâ ben ki sâhib-mâtemim
Nicesi handân olam kim pür-gamım

Sâlik oldum meslegümdür derd-i râz
Var yolumda nice biñ şîb ü firâz

Gerçi urdum halka-i der niçe ben
Pür-hirâsim lîk hatm-i kârden

Hûn olubdur cümlede cân u ciger
Almayub redd ü kabûlünden haber

Bîmden nevmîd olma zinhâr
Çünkü dir *lâ-taknatû* ey pür-figâr

Ayn-ı kahr içindedir lutf-i Hudâ
Budurur erbâb-ı ümîd-i recâ

Çün didi kul yâ-‘ibâdî ol refîk
Şâdlık tablın urur ehl-i tarîk

Hikâyet

Nagehânî haste oldu bir azîz
Gördi düşde kobdı rûz u restehîz?

Buyurur Cebbâr-ı ‘alem ol zemân
Kati âlimler irişdiler hemân

Didi kılduñuz mı ‘ilmile ‘amel
Râst söyleñ baña ey ehl-i cedel

Didiler yâ Rab isâ’et eyledük
Saña yarar nice tâ‘at eyledük

[22a] Sahife 43

Bu cevâba olmayub râzî Hudâ

Bu su'âli eyledi yine edâ

Ol azîz eydür didim ben ey Rahîm

Defterimde yokdurur zulm-i 'azîm

Şirkle çün olmadım âlûde-cân

Umarum fazlîñ ire ey Müste'ân

Va'de kılmadıñ mî âhir ey İlâh

'Afv idesün gayr-ı şirk olsa günâh

Pes didi Hak olduñuz gerçi zalûm

Yarlığadım sizi ey ehl-i 'ulûm

Uş bu düşden sonra üç gün oldu sağ

Vâsıl oldu Hazrete ol yüzi ağ

Fî beyânî't-tevekkül

Eyleme ümîd ü bîmi tekye-gâh

Fazl-ı Hakk'dır hem medâr hem penâh

Gayr-i Hak'dan yüz çevir budur tarîk

Ta bulasun nakd-i isrâ? ey refîk

Bu binâyâ her kim isterse sebât

Mürde dildir gerçi var anda hayât

Nice bir tedbîr ey bu'l-heves

Gayr-i Hak'dan fazl ümmîdini kes

Her zaman tedbîr-i nîk ü bed nedir
Hodperest olduñ hadîs-i hod nedir

Rûz u şeb rızkıñ gelür ey bî-haber
Yıme gel ferdâyiçün hûn-ı ciger

Rızkıñı takdîr idübdür ol Ganî
Tâlib-i dünyâ olub kalma denî

Hikâyet

Pîr Edhem şehriyâr-i mülk-i dîn
Fâtih-i guncîne-i ‘ayne’l-yakîn

Gördi bir deyr-i kühende ol hümâm
Eylemiş bir râhib-i fâriğ makâm

İmtihân idüb anı ol şehriyâr
Didi ey merd-i perîşân-rûzgâr

[22b] Sahife 44

Uş bu deyr içinde kılmışsın mekân
Hurd u pûşış kandan olur kıl beyân

Didi râhib aña benden sorma hâl
Eylegil Rezzâk-ı ‘âlemden su’âl

Kul gerekdir kim ola fermana râm
Aña Mevlâ’sı virir sevb ü ta‘âm

Kim dilerse râst-merd-i Hak ola
Hak katındagı aña uşak ola

Oldurur ehl-i tevekkül bî-riyâ
Göstere Hak her ne işlerse rızâ

Hükm-i Mevlâ'ya kılanlar imtisâl
Gâsil önünde olur meyyit misâl

Yerde gökde her hazâyin ey azîz
Hazret-i Hak'dır ol ehl-i temîz

Hâsılı câiz tevekkül dildürür
Bilmeyen bu ma'nâdan gâfildürür

Zâhirâ kesb eylemek ey yol eri
Eylemez şahsı tevekkülден berî

Çünkü takdîriledir bildiñ her iş
Olmasun teşvîşile kalbiñde rîş

Kesbiñile olsa bir şey nâgehân
Sen anı tesyîr-i Hak'dan bil ayân

Olmasa cehdiñle bir iş kılma âh
K'itmemişdür anı takdîr ol İlâh

Fî makâmî'r-rızâ

Sâlik-i râha rızâ olsa makâm
Menzil-i a'lâya irer ol hümâm

Her k'ola ilm-i hakîkat gâfili
Olmaya dâru'l-edebden hâsılı

Evvelâ gel ihtiyârıñ terk kıl
Pes rızâ yoluna andan bağla bil

Dileriseñ keşf ola harf-i nihân
Yime gel bir lahza endûh-i cihân

[23a] Sahife 45

Gark-ı derya oldı bir âşık meger
Aña sâhilden nidâ itdi bir er

Didi ey merd-i garîk-ı bî-sened
Olayın mı saña bu demde meded

Yohsa tınmayun mı olursen garîk
Uş bu girdâb içre bulmayub tarîk

Didi ol merd-i güzîn ü pür-sebât
Birdürür katımda garkile necât

İstemezün ben murâdım ey emîn
Ki oldı maksûdum murâdu'llâh hemîn

Hükm-i Hak'dan zehr irişse dile
Kıl tenâvul eyleme hergiz gile

Râh-ı dilde menzil-i 'a'lâ budur
Müntehâ-yi *câhedû finâ* budur

Ol basubdur kurb-i 'a'lâya kadem
Yimeye hukm-i Hüdâ'dan hiç gam

Dâimâ Hak'dan rızâ eyle taleb
Hükmüne virgil rızâ hem rûz u şeb

Sen rızâñı gözlemeklikdir hatâ
Râzî ol her hükme kim oldur rızâ

Hoş münâcât itdi Mûsâ-yı Kelîm
K'eylegil beni? delâlet ey Hakîm

Ol ne ameldir ki işlersem anı
Olasın râzî bu kuldan ey Ganî

Didi yâ Mûsâ irişmez tâkatin
Uhdesinden gelmege ol tâ'atin

Pûr-ı İmrân eyledi ol dem sucûd
K'eylegil bir katre feyz ey bahr-i cûd

Didi yâ Mûsâ bulur benden rızâ
Ol k'ola anda rızâyî her kazâ

Fî beyânî'l-ahvâl

Merhabâ ey şehsüvâr-ı tîz-kâm
Eyledüñ tevfikile seyr-i makâm

Şâd ol ey mukbil-i ferhunde-fâl
Kûy-i ma'nâ ger varırsa sûy-i hâl

[23b] Sahife 46

Ey gül-i handân açıl bâd-ı bahâr
Eyledi her bâğ u râğî lâlezâr

Gel gülistân-ı safâya bas kadem
Çün salâ itdi nesîm-isubh-dem

Sâkıyâ câm-ı safâ-âmîz vir
Hâlet-i mestân-ı şûr-engîz vir

Cur‘a-i feyzin nasīb-i cân ola
Hâlet-i şevkile dil sekrân ola

Hâlet istersen yûri dîvâne ol
Âkıl olan bulmaz bu remze yol

Ol ırak teng-i şekerden ey meges
Ehl-i dildir vâkıf olan remze bes

Kim mahabbet nat‘ı üzre reh bulur
Hem-çü ferzîn dest-bûs-ı şeh bulur

Merd-i ma‘nâdır bu gevher ma‘deni
Pür-dür-i irfândır ânîñ mahzeni

Bu hulîden her kime olsa bezek
Hâk-i pâyin tâc-ı ser eyler melek

Evvel evveldendürür bu güft ü gûy
Geldi âhir hâkîye bu âb-ı rûy

Urmasa bu nevbeti evvel kadîm
Urmazidi tabl-ı “erinî” ol Kelîm

Hûd-pesend olmak mehabbatde hatâ
K’oldurur ser-hadd-i sahrâ-yi fenâ

Bil mahabbet terk-i mâ vü mendürür
Anı seven kendüye düşmendürür

Çün mahabbet kahrile hançer çeker
Bulmasun sır her ki andan ser çeker

Hub nedir âsârîñ olmaya pedîd
Budur ancak bunda ta‘bîr-i sedîd

Kime kim tîğ-ı mahabbet ser keser
Kurb-i *ev-ednâ* kazâsına irer

Hûn-bahâ ol küşteye dîdârdır
Uş bu reh reh rehrevî bî-yârdır

Bî-tekellûf âşık-ı mahbûb ol
Bî-taleb dîvâne-i matlûb ol

[24a] Sahife 47

Dostluk fikr eylemez kim bulsa dost
Dostluk kalmaz ne yerde kim olsa dost

Fî beyânî’ş-şevk

Şevk oldu şâhbâz-ı habbe-per
Bârgâh-ı ins ü câna râhber

Şevkdir bir hâne-i ehl-i belâ
Külbe-i müştâk-ı pür-nûr-ı Hudâ

Dostluk bî-şevk bulmaya kemâl
Gûy-i bî-çevgân vâırır mı sûy-i hâl

Gerçi kim şevk-i bülend oldu makâm
Lîkin anda bir degildir hâs u ‘âm

Bu tarîkat sâlikine her zemân
Artdırur himmet Hüdâvend-i cihân

Fevk-ı arş gerçi kim me'vâ ider
İştîyâk-ı *kurb-i ev-ednâ* ider

Bu talebde gâyet anmak ne revâ
Zîre matlûbıdurur bî-müntehâ

Kim şarâb-ı şevkden pür kılsa câm
Hakkile ârâm olur aña mudâm

Fî beyânî'l-üns

Kuvvet-i îmânla kurb oldu yakîn
Lâzım-ı kurb oldu üns ey ehl-i dîn
Kurbile tahsîl kıl cem'ıyyeti
Bulasın cem'ıyyet içre lezzeti

Heybet ider çün seni senden beri
Perde-i çeşmüñ gider ey yol eri

Gayr-i Hak çün ârdan bîrûn olur
Havfdan merde recâ efzûn olur

Meclis-i bahşâyış oldu bu bisât
Ehl-i aşka hem makâm-ı inbisât

Mâye-i sevdâ virüb bâzâr-ı Hak
Pûr-ı İmrân istedi dîdâr-ı Hak

Bu çemenden çün nesîm olur ayân
Bülbül-i cân şevkile açar zebân

[24b] Sahife 48

Salık evvel kim nedir bilmez makâm
Tâ‘atile olur üns aña müdâm

Çünkü bu üns ile bulur râhatı
Zikrden almazken alur lezzeti

Her kelâmı kim ider ol er simâ‘
Zevk ider ihdâs aña ol istimâ‘

Bâtınında ol tarab olur gıdâ
Ekl ü şürbe ihtiyâc olmaz aña

Çünkü ehl-i hâl aña nâm olur
Hak sıfâtıyla aña ârâm olur

Zât-ı Hakk’ile olur çün üns aña
Bahr-i gam-gîn oldı gavvâs-ı bekâ

Bu şühûd içre fenâ bulur ol er
Bulamaz ma‘nâyı akldan eser

Kimse bu ma‘nâyı ta‘bîr itmedi
İrişüb künhüne tefsîr itmedi

Emr-i vicdânîdürür bu ey püser
Nicesi ta‘bîr ider bunı beşer

Güft ü gûyile bilinmez bu beyân
Ehl-i zevk anlar bu ma‘nâyı hemân

Nefs-i zulmâtî hicâbın geç ki tâ
Olasın şâyeste-i kurb-i Hudâ

Görünür zâhirde mihr-i âsumân
Cism-nâ-bînâ velî görmez ayân

Nûr-ı Hak sende degildir gerçi dûr
Görmeziseñ tañ mı yok çeşmiñde nûr

Senden ol saña yakîndir ey püser
Bunı bilir kendüden alan haber

Kurb u bu‘du añma ey ehl-i yakîn
Uş bu ma‘nâ bize nisbetdir hemîn

Uş bu yer hep fakrdır yok bunda post
Dosta çün almaz hevâ-yi nâm-ı dost
Nûr-ı Hak peydâ velîkin sende ‘ayb
Dîde-i Hak-bîn gerek ta göre gayb

[25a] Sahife 49

Kendü kurbuñdan ırağ ol her zemân
Kurb-i Hak olmak dilerseñ câvidân

Fî beyâni’l-kabzi ve’l-bast

Ey kılan seyr-i tarîkat her zemân
Kabz u bast ahvâlüñ olmuşdur ayân

Cânib-i cânândan iren her fütûh
Ehl-i derd içün olur dermân-ı rûh

Şâdlukdan dem-be-dem hoş-dil olur
Gerd-i gamdan rûy-i dil saykal bulur

Mest ider ol âşıkı câm-ı ferah
Sâf olub dilden gider derd (ü) terah

Gayret-i aşkî virir çün pîç ü ham
Eyler ol şâdîyi hep tebdîl-i gam

Gül yerine aña bâğ-ı rûzgâr
Gösterür her lahzada yüz dürlü hâr

Bu ser-i pür-derdi ey yâr-ı havâs
Çek girîbân-ı fenâyâ bul halâs

Fî beyânî'l-fenâi ve'l-bekâ

Şâh-ı ehl-i aşk oldu bu fenâ
Ehl-i dil cevân-gehi olsa n'ola

Cân-ı ârif duysa ger tâlib olur
Nûr-ı Hak varlığına gâlib olur

Fi'l-i Hak dest-i murâdını alır
Her irâdet lezzetin nefsi bulur

Ref' ider zâtı hicâb-ı kibriyâ
Eyler anı garka-i bahr-i fenâ

Varlığından eyleyüb yokluk bedel
Varluğun virir aña ol bî-bedel

Câm-ı vahdet içirüb aña Hudâ
Gendülügünden ider ânı cudâ

Bâde-i vahdet çeker ol bî-direng
Hil'ati cisminden olur bîd-reng

Şûr-ı aşkı düşürür âb u gile
Dünyâ vü 'ukba gamı gelmez dile

[25b] Sahife 50

Hoş buyurmuş bu tarikat kâmilî
Yokluğun ayn-ı bekâdır menzili

Pür-hatardır yol hazer kıl ey refîk
Cehd kıl ta bulasun emn-i tarik

Hâsıl oldu çün fenâ-ender-fenâ
Bulasun Hak'dan bekâ ender-bekâ

Fî beyânî'l-cem'î ve't-tefrika

İkilik gerdinden olmasa arî
Sen saña olduñ hicâb ey yol eri

Canuñı yakmağa rûy-i şem' bul
Bezm-i vahdetde pes andan cem' ol

Bir dil ü yüz ârzû müşkil ola
Bir gerek maksad şu kim yek-dil ola

Her kimi gönli perîşân eyledi
Bil ki bünyâdını vîrân eyledi

Cem' ola 'ayn-ı fenâda çünki cân
Murg-ı âzâd oldu ol rûh-ı revân

Çünki bâzârıñ dolu gavga olur
Bendelikde tefrika peydâ olur

Tefrika ef'âl-i Hak'dandır ayân
Cem' olur evsâfına ger irse cân

Perde-i râh oldı evsâfıñ saña
Perdei ref' it yoluñda evvelâ

Olsa nefsânî hevâlardan berî
Dil olur taht-ı tecellî serverî

Budur envâr-ı tecellîye nişân
Sırr içinde zâhir olur bî-nişân

Vehm ü fehme bunda yir yok çün hayâl
Olmadı ta'bîre hem bunı mecâl

Açılur mı genc-i ef'âl ü sıfât
Görinür mi pertev-i envâr-ı zât

[26a] Sahife 51

Gel 'alâyıkdan özüñi pâk kıl
Uş bu yolda kendüñi çâlâk kıl

Kuş bigi bağlanmagıl bir dâne
Âşinâ ol uymagıl bigâne

Ma'nî-i tecrîd umarsañ ey azîz
Postdan gül gibi fi'l-hâl ol temîz

Gel berügavvâs-ı bahre kıl nazar
Çıkarur tecrîdle dürlü güher

Merd nakd-i dünyeden olsa berî
Nüh felek fevkinde kurdı çâderi

Ol mücerred isteriseñ ger kemâl
Mustafâ buyurdi *enfik yâ Bilâl*

Zevk-i tecrîd itmeyen merd olmadı
Râh-ı ehlu'llâhda ferd olmadı

Nûr-ı vahdetden ol olur behremend
Kılmaya redd ü kabûl-i halkı bend

Arsa-i meydânına hâl olmaya
Görinen gözine ef'âl olmaya

Âşiyân-ı Hak'dan irer murg-i vecd
Berk-veş eyler güzer ey ehl-i mecd

Bülbül-i dil şevkle perrân olur
Gâh magmûm ü gehî handân olur

Geh cemâl-i dost ref' eyler nikâb
Geh celâl-i izzeti eyler hicâb

Cezbe-i Hak ârifî bî-hod ider
Fevk-ı 'illiyyinde ol mesned ider

Bu tarîkatde şu kim tâlib olur
Gâh mağlûb ü gehî gâlib olur

Varlığı mağlûb olana sedd ola
Uş bu yolda müşkili bî-hadd ola

Ol ki gâib oldı olmaz dâm aña
Ol harîm-i Kuds olur ârâm aña

Varlığındır dâr-ı mülk-i ibtilâ
Terk kıl bu varlığı ey mubtelâ

[26b] Sahife 52

Gel berü bu dem bezendi bezm-i üns
Terk-i dâm it bebrdir ey sayd-i kuds

Pür-safâdır bak bu yokluk câmina
Dâneyiçün düşme varlık dâmına

Bu ferah câmin dil-i bînâ çeker
Teşne olur gerçi yüz deryâ çeker

Bunda âşık çok perîşânluk ider
Mest olub da'vâ-yı sultânluk ider

Kûy-i mihnetde şu kim ber-dâr olur
Mubtelâ-yi hançer-i hûn-bâr olur

Bu mahall-i âfet oldı cây-i bîm
Yüz bin olur bunda bir demde dü-nîm

Mestlikle varluğuna râh urur
Pes fi'd-dâreyn ğayru'llâh urur

Ayn-ı nâdânlukda irfân oldı bu
Mantıku't-tayr-ı Süleymân oldı bu

Ehl-i dil mestâne-veş eyler surûd
Rehrev-i câna olur Hak'dan vücûd

Mahv-ı nefis it benden alduñsa sebak
Okuyasun âyet-i isbât-ı Hak

Taht-ı isbâtın olur ol serverî
Varluğundan eyleye kendün berî

Olmasun saña kemâlün pâ-y-bend
K'olasun 'ayne'l-yakînden behremend

Akl (u) ferzânile olgıl hem-nişîn
Ta bulasun nükte-i ilme'l-yakîn

Ayn-ı keşf açılsa ey ehl-i beyân
Anı kim bildün göriser sen ayân

Dîde-i bâtın eger bînâ ola
Her ne pinhân k'okuduñ peydâ ola

Çün göresün sırr-ı vahdet bî-beyân
Ayn-ı ayn olur o tavr içre ayân

Gel hakikat bahrine eyle güzer
Gevher-i hakka'l-yakîn bul ey püser

[27a] Sahife 53

İki âlemden geçüb âzâd ol
Şâh-ı ev-ednâda konub şâd ol

Ol ki ilm u ayn virmişdi nişân
Bî-nişân olubken dâmı keşân

Gunc-i Hakk'a cân-ı pâk olur emîn
Budurur dîbâce-i hakka'l-yakîn

Hâsdadır ilme'l-yakîn u hâs-ı hâs
Buliser ayne'l-yakîne ihtisâs

Mazhar-ı ayne'l-yakîn olur hümâm
Enbiyânîñ lâyığdır ol makâm

Ger sorarsañ bil hakikat ey emîn
Lî-ma'allâh'da olur hakka'l-yakîn

Vaktde âyineden def' olsa jeng
Zâhir olur sûret-i ins ü melek

İbn-i vakt olduñise ey ehl-i dîn
Mâzî vü müstakbele olma gamîn

Vasf-ı hâli keşf-i mâ-zâğa'l-basar
Ol ki vaktinde ola aññ nazar

Varluğında kârdan üftâdesin
Vakt eger seniñledir âzâdesin

Vaktle ol kim olasun ehl-i hâl
Ta tecellî göstere vech-i cemâl

Vakt-i hâlûñ eylemiş beñzer direng
Ol sebebdan dil dutar yüz dürlü reng

Çünkü seyriñ var seniñ her râhda
Yusuf'un habsiyle kaldı çâhda

İkidir rengüñ ki Hak-bîn olmadıñ
Pâdişâh-ı mülk-i temkîn olmadıñ

Garka-i bahr-i safâdır ehl-i dil
Ol hicab içinde kalur pâ-begil?

Mest olanın hâleti telvîndür

Bu harâbât ehline âyîndür

[27b] Sahife 54

Çünkü dâr-ı mülke can âgâh olur

Şâd u handân mahrem-i dergâh olur

Sekri yok içer şerâb-ı hoş-güvâr

İstikametle olur her lahza yâr

Ey esîr olan bu neng ü nâmla

Mübtelâ kıldıñ özüñi dâmla

Kendüñi güm kıl bulasın bûy-i yâr

Kendülügüñden bulunmaz kûy-i yâr

Kendülügüñ seni andan kıldı dûr

Gaybetle bulunur lâ-büd huzûr

Eyledi bir kimse azm-i Bâyezîd

Himmet ala ta ki ol merd-i reşîd

Hane-i şeyhi görüben beste-der

Halka-i der urdı ol sâhib-i nazar

Sayha ile dîr kanı ol murg-i dâm

Server-i Bestâm ol pîr-i hümâm

Didi aña Bâyezîd ey yâr-ı cân

Nice yıldır isterim andan nişân

İstemekden anı fâriğ olmadım

Âlem içre Bâyezîd'i bulmadım

İstedüm anı ki ta ola pedîd

Kimse virmedi nişân-ı Bâyezîd

Pâk-bâz olan bu resme aldı râh
Varluğun terk eyleyüb eyler nigâh

Postdan taşra gelür ef'î misal
İstikâmet birle ta bula kemâl

Vuslat uman kendüden eyler güzër
Bî-nişân olan nişân bulur meger

Subh-dem aldum elüme câm-ı aşk
Ta olam sermest ü bî-ârâm-ı aşk

[28a] Sahife 55

Hûna saldum çün şafak pîrâheni
Destime gelmez çü gördüm dâmeni

Cân meşâmına irişdi bûy-i dost
Çarh urdum çün felekdir kûy-i dost

Sundı sâkî câm-ı cân-efrûzunı
Buldı bülbül müjde-i nevrûzunı

‘Andelîb-i şevk añuban vasl-ı dost
Meclis ehli eyledi hep selh-i post

Gör nice feryâd ider her bülbüli
Arşa vü ferşe birağub gulguli

Gerd-i hestîden idüb dâmânı pâk
Âlem üzre pâ-y-i himmet urdı hâk

Ara yerden kopdı şol güft ü şûd
Sâlikî yoğ eyledi ayn-ı şuhûd

Meclis ehli cümle yek-dil geldiler
Şîşe-i ağyâr taşa çaldılar

Hâciyâne dutuben râh-ı safâ
Cümlesi bağlandı ihrâm-ı fenâ

Bu harîm-i ünsde tayr-ı harem
Kıldılar hengâm tavaf ey muhterem

Meclis-i hâs oldı yokdur cây-i ‘âm
Puhte gelsün bu degildir kâr-ı hâm

Kande olur her gedâ merd-i semâ’
Pâk-bâz olandadır derd-i sema’

Hoş dimiş bu kavli bir ehl-i kemâl
Mürde nefsün yeri olmaz cay-i hâl

Olmamışdır bil yakîn ey muktedâ
Bu semâ endîşe-i nefis ü hevâ

Geç hevâ ü nefsdan ol ehl-i hâl
Ta saña vecd ü semâ’ ola helâl

Hâlet-i sekrâna cehd itme sakın
Bî-tekellüf gelse dal ey ehl-i yakîn

İhtiyârın birle dökme dest ü pây
Açmadıñsa bâde-i hum-i Hudây

Cândur mahbûs u zindân aña ten
Sohbet-i nâ-cinsle olmuş mümtehan

[28b] Sahife 56

Kıl semâ'ı müjde-i cânân ire
Bûy-i pîrâhen sûy-i Ken'ân ire

Bu müferrihden kamu mahmûra yok
Bu güneşden her dil-i bî-nûra yok

Bî-gümân budur reh-i merd-i Hudâ
Bir degildir cây-i rızk ey bî-hayâ

Şevkile bî-ihtiyâr ol sîne-çâk
Tâ bu deryadan bulasun dürr-i pâk

Bu gedâlar kim olubdur bî-haber
Hod-perest oldu bulardan kıl güzer

Merd-i ma'nâ tâlibi ol zînhâr
Bunda bulmaz ehl-i sûret i'tibâr

Açma hemrâz olmayana râz sen
Kim nevâ-yi bülbüli bilmez zagan

Şeyh sanma ehl-i telbîsi görüb
Sakın âdem dime İblîs'i görüb

Kâr aña ola tekellûf her zemân
Hâşâ li'llâh bulmuş ola ol nişân

Hırkasını eylemiş dünyâyâ dâm
Dîn ü dünyâ oynaduğı behr-i nâm

Nâniçün nengi komuş ol rû-siyâh
Hasm ider rengin aña yarın İlâh

Mezheb-i merd-i Hudâ'yı terk ider
Âdet ü resmi revîş-sâhib-keder

Olduñise tâlib-i râh-ı Hudâ
Dûr ol sûret-nümâ olsa gedâ

Kıl taharrî her zemân ey yol eri
Yola gitme bulmayınca rehberi

Ben ne dirsem istimâ it ey püser
Vecd-i hâl idüb sema' it ey püser

Mu'tekif ol hâne-i dilde mudâm
Kim baña pend-i pederdir bu kelâm

Sâkıyâ câm-ı sabûhı vir baña
Kim mey-i dûşîndir câna gıdâ

Dur ayağ üstünde doldur câm-ı Cem
Rub'-ı meskûn üzre hatt-ı mey çekem

[29a] Sahife 57

Kıl u kâlûñ yokdur iñen revnakı
Arz-ı deryâ kıl ki salam zevrakı

Uş bu zevrakla geçersem bahr eger
Umarum keştî beyâbâna irer

Çünki ne deryâ kala ne zevrakıñ
Saña gevher vire bahr-i matla'ıñ

İresün bir âleme bî-dil kamu
Tâlib-i deryâ-yı bî-sâhil kamu

Sâkıyâ mey vir ki bu efsânedir
Her ne ki vasf itsem ol puthânedir

Doldurub câm-ı şarâb-ı tâze vir
Pes sekâhum rabbuhum âvâze vir

Bu futûha kim tekellûf olmadı
Müdde'î bunda tasarruf bulmadı

Bu harâbât içre sâkî sun kadeh
Pür-ferah kıl kalmasın rûy-i terah

Anca oldum şeb-rev-i râh-ı mahûf
Tâ ki bu sırdan bulam ben vukûf

Eyledim tevfikden merkebelî
Bulmadım illâ tahayyur menzili

Çünkü gördüm hayret olmuşdur kemîn
Eyledim hâmûşlığı âhir güzîn

Tûl-i arz itme müzeyyen nâmeyi
Maslahat budur şikest it hâmeyi

BÖLÜM III

ESERİN GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

[1a] Sahife 1

Bu Kayseri şehrindeki Merhûm, fazîletli şeyh Refâhî'nin Tasavvuf Yolundakiler için manzum olarak telif ettiği evraktır. Allâh-u Teâla bu beldeyi/Kayseri'yi belâ ve âfetlerden korusun.

[1b] Sahife 2

Gönül bülbülüm bir sedâya başladı, can kuşum bir makâma başladı

Bağını çözdü vurdu gönül kuşu, can kuşunu avlamaya kasd etti.

Hangi gülün kokusu burnuma geldi, hoş koku cennet bahçesinin kokusuymuş meğer.

Gönlümün derinliklerinde kavga var yine, doğrusu başımda sevda var yine.

Mânâlar deryasının dalgasıdır bunu eden, nişanı olmayanın nişanıdır eren

Gönüle gelen rûhânî ilhâm ola, bu kitaba Allâh'ın tevfikı ola.

Sanmayın âlemi candan açıldı, bu söz akıl ve rûhun ötesinde oldu.

Arş'ın üstünde bu sözün yeri, çünkü Allah'ın tevhîddir bu beytlerin öncesi.

Her ne şekil söylesem taklittir, Hakk bilir sözüm Hakk'ı tevhiddir.

Kalpte düşünülür gönülde hayal edilir, bu ikisinden uzaktır Allah-ü Tealâ.

Bilge kişiler hayrette kaldılar, Aziz olan Allah'ın teklik sırrını anladıkça.

Allah'ın heybeti bilge kişileri güçsüz bıraktı, Allah korkusundan ürperdiler, papağan gibi konuşanı bitkin bıraktı.

Hikmet odur ki dosdoğru olmalıdır, Tevhid odur ki benzetme olmamalıdır.

[2a] Sahife 3

Âlemde Cenab-ı Hakk'ın benzeri yoktur, Rabbü'l -'Alâ bütün benzetmelerden yücedir.

Görünen görünmeyen bütün varlık, hepsi birliğine şahitlik ettiler.

Nasıl ve ne kadar/nasıl ve nice olduğunu düşünmeyin, yahud 'âlemdekilerin cinsinden düşünmeyin.

Onun zatı beş ve altı ve dört değil, Onun isbatı bu tür her oluşumu nefyeder.

Öncesi bilinmedi çünkü bu kadim sırra ermez akıl, neden niçine kalem çeksen yazsan bile.

Her şeye başlangıç vermiştir Hüdâ, neden niçin diye sebepler getirmek hata.

Bu sözümü inat etmeksizin tut ey Müslüman Ki o'nun şânı kakhâr oluşuyla kullarından üstündedir.

Bize Allahın nuru can verdi, nuru olmasa hiçtir insanın aslı.

Lütfudur insanda sanatını gösterir, toprak ve sudan insan suretini gösterir.

İman ve küfür arsadır meydanına, bütün gönüller toptur oyun alanına.

Şevkinin ateşi cihana saldı ateş, âşığın âhından çıkar her an duman.

Zatını anlatmakta ey Samed, cahilliğini söyler oldu her kimse.
Hutbeyi senin adına okur her hatip, senin ancak şanını bilir her akıl sahibi.

Gönül kârı hazretinden hayrette kaldı, aşkın kavgasıyla doldu gönül pazarı.

Feyzinin kapısı yol arkadaşı olmayınca, gönül irfandan haberdar olmadı.

Her iş hükmünle yürür oldu, Âdem ve şeytan bahane oldu.

Emrinle oldu her şeyin başı ve sonu, feleklerin dönüşü bulunsa da suçlu.

[2b] Sahife 4

İnsana ansızın bir nefes üfledin, cisim cevher akıl doğa ve can oldu.

Yaşlı genç görünür ve gizli, hepsi Allah'ın sanatı ile yaratmasıdır.

Zatına ermez hayal ve şüphe, özelliğini anlatamaz ibareler ve tefsirler.

İlim ve bilim cahillik oldu, bütün kazancım hayranlık oldu.

Bir nefes eğer lütfun ile ilim gelirse, ta ki Cebrail a.s. güzelleştirir.

Ya Rabb başarıyı bana yakın eyle, ta ki her sözümü sana hamd eyle.

Dizsizler övgüne diller açar, ben niçin hamd etmeyeyim ey Müsteân.

Bu nazım cümbüşü ki hoş oldu, taze tutsun her zaman ehl-i hüner.

Bâkire Meryem'den oldu İsa (a.s.), canından olsun ruhun feyzi .

Yüzüme çektim hicab ve perdeyi, görmesin diye yabancılar bu müridi.

Ya Rabb onu kötü gözden uzak eyle, bulsun gönül ehli kimselerin gözü nur.
 Ey karanlık geceyi aydınlatan, gece gibi karanlık oldu kalbim siyah.
 Gerçi akıl verdin amma gafilim, kazançsız harmanım vardı hâlbuki.
 Ben muhtacına merhamet eyle Ey Ğani, Sen kovarsan kim kabul eyler beni.
 Süleyman'ın yanındaki karıncayım ey Hakem, Rabbi heb lî'dir niyazım daima
 Ta ki din ilmini kazanayım bana veresin, mana hazinesini kalbime yerleştireyim.
 Beni su ve çamurun karanlığından uzak eyle, canım nurunla sevinçli oluncaya
 değin.

[3a] Sahife 5

Güneşinle çırampa ver ışık, karanlık gönlüm bulsun aydınlık.
 Ey gizli sırların sahibi olan, ayaklara düşmüşüm elimden tut.
 Her ne verdinse hoşnud et beni, ahdimi özemseyeyim kulun et beni.
 Sırları keşf ettir gide şaşkınlığım, anlayış ver kalmasın cahilliğim.
 Ben kuluna verdiğin nimetlerin sonsuzdur, Hakkı bilen eyle olmayayım
 şükürsüz.
 Binde birini şükürünün kılsam eda, bana kulluk olarak yeterdi ey Huda.
 Her kıl başına bin secde etsem, bir kılın şükürü değildir ey Vedûd.
 Her an nefsimin isteklerine uydum ben, ömrümün nice esintili günleri bile vardı.
 İyilik diye çok cahillik ettim, fazlın ile muamele eyle ey Afû.
 Kapın cümle âlemlerin ümit kapısıdır, cümle kulların kıblesidir kapın.
 Senin inayetin sebepsizdir zira Kuluna eriş gör ki o tamamen yardıma muhtaç
 zillettedir.
 Can kuvveti gitmeden hidayet ver, ölmeden önce kuluna lütuf kıl.
 Hakiki âleme eriştir yolumu, Mustafa (s.a.v.) yoluna eriştir ey Rafîk.

Peygamberlerin sonuncusu iki âlemin hocası, âlemlere rahmet olarak gönderilen
 peygamberi.

Padişahıdır levlâke hitabının, cilvegâhıdır cümle âlemlerin.

Zatını iki âlemde arzu edilen kıldı Hakk, mertebesini kâbe kavseyn etti Hakk.

Mumunun ışığı tutuşmuş olup, Cebrail'in kanatları yanar oldu.

[3b] Sahife 6

Vahyin sırrına yol buldu o, hakikat sırlarını buldu o.

Hakka'l-yakîn atının binicisidir, gayreti din ilminin kapılarını açtı.

Cenâb-ı Hakk'a misafir olmaya rehber buldu, Hakk aşkıyla orucunu açar oldu.

Hakikat saltanatını eline aldı, Ay'ı parmağıyla ikiye ayırdı.

Ev-ednâ yakınlığına erişti mertebesi, Allah c.c. ile beraber olmaktır hali.

Doğudan doğan güneş gibidir yüzü, yıldızın doğuşu gibi mutluluk verir özü.

Düşmanını susturmaya çekti, hem diliyle Kur'an'ı hem kılıcı.

Yüce devletin hükümdarındır, defterinin sahifesi Ümmü'l-Kitâb.

Nimetine eren her kişi öğrencidir, kavmimi hidayete erdir niyazı onun yüce ikramıdır.

Kâfirlerle cihad et nidası erişti, ağzından kırıldı yere düştü dişi.

Taş içinde değerli cevher olursa, değersiz taş bu inciye layık olur mu?

Yoksa niçin hasta oldu cenkle, altının sınanması kötü taşla olur.

Ruhun kuşu açtı kanatlarını, çünkü emretti bizi rahatlat ya Bilal

Şehrinin toprağı secde yeri âlemin, insanoğlunun yüzünün suyu onun pâk nurudur.

Dosdoğru ol davranışlarının sermayesidir, Ayağa kalk ve uyar sözlerinin hâkimidir.

Dört dostu fethedip din için ülkeleri, oldu her biri müminlerin emiri.

Hakk nurundan her biri sahiblendi, Hakk ile olmak yerinde her biri serbülend oldu.

Sahabeler insanlara klavuz oldular, her biri gökyüzünün yıldızları gibi.

[4a] Sahife 7

Bütün ruhanî âlemin padişahı, bütün İlâhi sırların hazinesi.

Her biri aydınlık denizin dalgıcı, Mustafa'nın şariat bahçesinin bülbülü.

Fî sebebi'n-nazm

Beytlerin yazılış sebebi

Bir gece dervişlerin meclisine katıldım, kadehi avcumun içine gül gibi aldım.
 Sakiden erişip kırmızı kadeh, vurmuştum akıl ayağına pranga
 Eylerken kâh nidâ kâh sadâ, manevi âlemden erişti nida
 Ki safa kadehinden ümitsiz olan, ermesin canına kuşluk vaktinde uyku.
 Uykuya varan bunda uyanık olmaya, ol ki mest oldu akıllı/aşktan ayık olmaya
 Uykuyla vaktini boşa geçirme, âşıkısan aşk ehlini terk eyleme.
 Aşk ehline mürit olasın, aşk kadehini iç ki âşık olasın.
 Gizli sırları beraberine al yine, neşeli ol aşk kadehini iç yine.
 Âşığa hem baş gerek her an güzel, yürü çek hercai sevgiliden el.
 Bu çayırdı zira ağacı dikesin, aşk sahrasının bahçesine eresin.
 Gülleri vardır onun yıldız gibi, nergisi var insan gamzesi gibi.
 Yokluk iline çekmiş şahın başını, kökü ta tahte's-sera'ya erişmiş.
 Gölgesi Arş üzerine salmış gölgelik, anlatamaz dil o bahçenin güzelliğini.
 Manevi âlemden işittim nağmeyi, aşk bulup hemen kıldım semayı.
 Azm ettim sağlam bağlanıp kemer, o kulubeye erişip kılayım nazar.

[4b] Sahife 8

O gülün kokusu erişti birden bire, yasemin kokusunu hatıra getirdi.
 O bahçeyi cennet özelliğinde buldum, her güzel köşesinde kanat açtım.
 Bir cihan gördüm lâkin yüzbinlerce, akıl onu idrak edemez anlatamaz.
 Musa'nın ateşi gibi serpilmiş gülleri, bülbülü olmuş mutluluk kuşu.
 Bu bahçede hazineleri kitabıma aldım, ismi ve resmi ola Kenzu'r-Rumûz.
 Perde arkasından söz söyledim, âlem içinde perdeciyim şimdi ben.
 Olduysan akıl ve ilmin sahibi, hakikat yolunun olugör yolcusu.
 Bu yolda nice gönül kan ağladı, bu tılsımla nice kimse büyüldü.

Çok bulunmaz söz bahçesinde öten kuş, her sözün karı oyun eğlence sanma

Birinci perde ki kıldı Cenab-ı Hakk, sözdü anlar bu sırrı ehl-i sırr anlar.

Ey sırr ilimlerini her an isteyen, dile gelmez bir müşkildir ilim ve edeb.

İlim ehli sanki Hakk'ın kapısını çalar, can damarına akıl neşterini vurur.

Karşına ayna eyle aklını, ta ki görüne mana sureti.

Kim canında cihanı seyreder, evvela görünen şeyleri gizler.

Dünyada iki ekmek kavgasına giren, yüzsuyunu toprağa dökmüştür hemen.

İçinde aşkın kavgasını bulmayınca kişi, eylemez asla salasını aşk ehlinin.

Sakiya aşk kadehi ver ki odur derde deva, gamm denizinde aşinâ olup kaybolduk/boğulduk.

Mana âlemine reis olan gelsin, bu mana âlemine layık olmaz her kişi.

[5a] Sahife 9

Sende varsa eğer yola çıkma azmî, manastırları yer edinen rahipler gibi.

Nağmeni Davud'a a.s. arkadaş eyle bu an, bu Zebur ile duayı başlangıç eyle bu an.

Öt ey ötüşü şirin olan bülbül, bu eski dünyada geçti nice sadalar.

Ey olan hikmetle Iklides gibi, bu rasatgâhtan bana ol rehber.

Bu elindeki usturlap ey bilge, onun için ki sırları öğrenesin.

Bu sayılar bu cetvel üzerine görünür, en dip nokta ve zirve beyan olur.

Niçin oldu bu ay ve güneş tutulması, hani bu sırrı bilen bir filozof.

Rumuzlu sahife üstüne çektim kalem, ki olmaya bir kimse sırların vâkıfı.

Arifi gör nice sırları söyler, herkes anlamaz o sırların anlamını.

Fi'n-nasihat
Nasihat hakkında

Söyle bu varlıktan bu sevdalar niçin, ya bu dünya pazarında kavgalar niçin.

Arşın üstünde yuvan olmasını dilersem, Dünya ile alakanı kes ey can kuşu.
 Bu dünyanın kıymeti yok değeri, sorsan oldun gönüller ehlinin serveri.
 Ateş koparan oldu her esen rüzgâr ey oğul, Dünyanın sıkıntılarını terk eyle ey oğul.
 Olma arkadaş insan yiyen canavara, canavardan insanlık ummak büyük hata
 Acınma yeridir bu sıkıntı dolu dünya ki sakın seni aldatmaya bu dünya tuzağı.
 İşte tilki gibi çok kurnazdır bu dünya, işit tavşan uykusu verir sana.
 Çünkü yok sende ceylan gibi kaçma yeteneği, bu çölde bir lahza bile karar kılma.

[5b] Sahife 10

Aslan çoktur bekleme çeşmede, kaplan gibi çık yükseklerle.
 Ey garip hasta kaldın dünyada, kervan gitti yatıyorsun uykuda.
 Kötü insan kin ile öç almada kaldı, gafil olma gafletten kaçın ey bu yolun yolcusu.
 Kime kıldı bu başıboş dönen dünya vefa, yanlıştır bu düşünce vefa kıla sana.
 Başağrısı olmayan hiçbir kadeh yok, her gülün sonunda vardır acılı diken.
 Dilinin iyiliğine nazar eyle ki zannın çoğu günahtır dinle.
 Derd kadehi olsa nasibin onu iç, hikmet incisidir bu nasihatı tut.
 Gelip geçicidir gözle bu günler, varsa sende anlayan akıl eğer.
 Bir tane için nice kurnazlık yapma, yüksek serviler gibi özgür ol.
 Ey miskin kişi gönlün fakir olmasın, manevi ilim kazan cahil olma.
 Manevi ilimden habersiz olan kimse, arzularına kulluk eden eşek gibidir.
 Ey din ehli Rabbi'ne kulluk eyle, 'ilm-i yakın erişinceye dek kendine.
 Allah'a c.c. kul olmaya çalış, seyis gibi eşek bakıcısı olma.
 Kulun zineti kulluğudur, kulluğu olmayan zinetsizdir.
 Kötülükten uzak ol ki budur yücelik, kibir ve benlikten ne kazanılır ey oğul.
 Şeytana aittir kibir ve benliğin kazancı, bozguncu olma insan isen eğer.
 İhlas ehli ol ki benlik ile gösteriş, yüz yıllık ibadeti eyler hebâ.

Ayrı olma Cenab-ı Hakk'tan bir an, duasız olmak şeytana yarar hemen

[6a] Sahife 11

Fî sıfatı'l-‘aşk
Aşk Hakkında

Geldi dolaşmaya fikrimin atı, Mana âlemiyle oldu oyunum.

Başlar top oldu oyun meydanıma, mert olan gelsin bu meydanıma.

Aşk ışığı oldu kovun insanları, aşkı bilen gelsin sürün cahilleri.

Söylenir âlemde aşkın dedikodusu, lâkin her yerde bulunmaz aşkın kokusu.

Aşktır hakikat semasının yıldızı, her gönülde doğmaz onun yıldızı.

Aşk dünya malını yağma eder, aşk her viranede kavga eder

Çünkü sevgi üstüne basmıştır ayak, şüphesiz her şeyden yüksektir aşk.

Aşka bir görünür küfür ile din, aşka aynı olmaz gam, şüphe ve yakın.

Aşkın halleri birden bire olur, Halvetî tarikatine mensup sûfî harâbâtî olur.

Aşktır Hakk deryasının inci dalgıcı, ruha binmiş seyr eder Hakk meydanını.

Aşktır meşakkat pazarının dellalı, bela meydanındaki kavganın zabitidir,

Aşkın hükümdarı savaş açsa, padişahlar köle gibi olur esir.

Bil hakikat sorunları çözen aşktır, gönül aynasının cılası aşktır.

Aşk aklın zıddıdır ey akıllı, akılla dem vurma bundan asla.

Akıl söyler cübbeden sarıktan, aşk söyler aşk sarhoşluğundan.

Akıl varlıktan dem vurur her an, aşk yokluk ülkesinin sultanıdır.

Akıl der ki perişanlığı koy, aşk ona der ki cahilliği koy.

[6b] Sahife 12

Akıl der ki gelmişim ben kazanmaya, aşk der ki gelmişim ben âşık olmaya.

Akıl der ki bilgelik eylerim, aşk der ki padişahlık eylerim.

Akıl her an gözetir namusu nâmı, aşk hayâ perdesinin ışığını daima.

Aşkın mülkü kâinatın ötesinde oldu, kavgasını eylemez işler ve sıfatlar.

Aşk ve âşık utanmayı atar tamam, yalnız maşuk kalır ve's-selam.

Maşukun hayali varsa sende, maşuk o halden başkadır sanma.

Aklına her ne gelse sensin o, zira aşk ikiliği etmez kabul.

Aşk odur ki ol sıfatlarından uzak, maşukun sıfatlarını kendine kıl sıfat.

Bütün varlık üzerine sevgiliyi kabul, kıl eğer oldunsa aşkın şahına kul.

Aşktır diri olan ve uyumayanın hazinesi, aşktan Kur'ân'da yok deme sözü.

Rabbim bana kendini göster aşkın diliydi, Allah benimle beraberdir aşkın tercümesiydi.

Aşk her heves edene olmaz nasip, aşkı âşıklar bilir âlemde ancak

Aşka can vermek gerektir en başta, dense eğer denilmez onun son bulması.

Fî beyânî'l-islâm
İslam Hakkında

Gel beri ey akıl madeninin sahibi, akıl irfan bağının arı gibi eri.

Çünkü bize yolun şartını sordun, gel cevap al Allah için cihad edenden.

Can bebeğine sözümü öğret, sana/kendine İslam'ı din olarak teslim et.

Beşiğe bağlanmış bebek gibi ol, aklını bırak bebek gibi teslim ol.

[7a] Sahife 13

Allah'ın yaratmasını bil aczini kabul et, Hakk'tan başka ne görsen inkâr et.

Ahmet (s.a.v.) dininde isen gerçekten, kendin için istediğini herkes için iste.

Kim ki diliyle ameli aynı değil, İslam yolu üzerine değildir.

Ey kardeş kurtuluş arayanlar, İslam nuruyla ferah bulurlar.

Nasıl ki Müslüman ola ey ehl-i Hakk, Hakkı yerine getirmek üzere bastı ayak.

Fî beyânî terki' l-vucûd
Varlığı terk etmek hakkında

— Varlığın yokluk ile deyip lâ-ilâh (Allah'tan başka ilah yok), ta ki olasın varlığa padişah.

Hakk'tan başka ne istiyorsan, lâ/hayır kılıcını çek ki o sana mabud olsun

Kesilsin istersen gönülden dünya, her nefeste la makasını elden bırakma

Gönülde dünyalık olursa din ve küfür karışır, akıl gözü gerek ki yakın nuru keşfedilsin.

Yokluk (varlığı terk) seni senden eder Hakk'a yakın, Hazret-i Hakk ile eyler yakın.

Lâ/yok demek fenadan baki olma yolu açar, hatırından Allah'tan başka her şeyi çıkarır.

Lâ (Allah'tan başka ilah yok) demek tevhid denizinin kılıcıdır, yokluk mülkünün padişahıdır.

Lâ birliğe erince illâ/ancak Allah olur, Lâ ile elif peydâ olur yani lafzatullah görünür olur.

Lâ ve illâ bir olunca (yok ve ancak var birlik olunca) ey aziz, önceyi sonradan ayırt etmezsin.

Lâ ve illâ defterindeki fakire, açılır birlik cihanı ey dede.

Varlığındır Lâ'nın Lâm'ı ey önder, kendini yok eyle ta ki bir kala.

Varlığın ara yerden yok olduğunda, bastın iman-ı hakikiye ayağını.

[7b] Sahife 14

Gönül onun hükmünde mum olur, halis ve muhlis sana malum olur.

Eğer şahitlikte ayağın sağlam olursa, dokuz âlemde bayrağını dikersin.

Fî beyânî terki'n-nefs
Nefsi Terk Hakkında

Nefisdir karışmış olan hırs ve heva ile bu pislikten abdest al ey Allah'a yönelen (kişi).

Gusül al gel fena denizine dal, ta yaradanına ulaşınca kadar.

İki âlemden yıkarsan elini ve yüzünü, Allah'a yakarışının tadını bulursun.

Korku ve ümit köşesini mesken eyle, kanaat musallasında yerleşen ol.

Çünkü kıbleye yüz tuttun ey oğul, Hakk dışından yüz çevir hüner budur.

Çıksa ibadetin her an gökler üstüne, aciz olduğunu kabul eyle melek gibi.

Kendi özünden varlığını terk eyle, ta buluncaya kadar secdenin sırrını.

Gönlüne şüphe erişirse bir an, sehiv secdesi yap hatan için hemen.

Nefs-i emmare ki işidir hırs ve azgınlık, yanlış yaptıkça yanlışından sakın.

Varmış iki cihanda talihin ki olur şahlar gibi beş nöbetin

Fî beyâni'z-zekât
Zekât hakkında

Çünkü malın vardır ey nisab sahibi, zekâtını ver Hakk katında sevaba eriş.

İşin sırrı dünya malı olmadı, Dünyaya gönül veren bilge olmadı.

Gel Allah'ın malına el koymayı bırak, 'Enfikû mimmâ razaknâkum' oku.

Her ne verildiyse sana ey zengin kişi, topraktan çıkar akılsız olma.

[8a] Sahife 15

Âşıklar bir araya toplanıp ey aziz kişi, yumuşak toprak üstünde son yudumu içerler.

Cömertlikle bulur kişi iyi şöhreti, 'Len tenâlu'l-birra hattâ tunfikû'

Karınca eğer tuz koyarsa evine, neylesin varını verir misafirine.

Eğer cömertlik ahlakı olmasa, Dünyada ne pîr olurdu ne mürit.

Mananın sırrı ki murit onu bulur, kazancı kişinin zekâtından olur.

Kim ki ilim cimrisi ola şeref yoksunudur, mal cimriliği edenden daha aşağıdır.

Peygamber'in (s.a.v.) Sahabe'sinin yolunu seç, başkalarını kendin üzerine tercih et.

Mal cimriliği eden ayıplanan kişi olur, cömert ol ki olasın Cenab-ı Hakk'a yakın.

Fî beyâni's-savm
Oruç hakkında

Azalarını korumazsan ey oruçlu kimse, kendini açlıkla inletirsin yalnızca.

Ey midesini boş bırakan Tanrı kulu, gönlünü temiz tut ki budur es-savm-u lî.

Temizle dilini yalandan ve dedikodudan, çoğunlukla oruca zarar verir konuşmak.

Her işinde Hakk rızasını gözet, ey kardeş budur orucun sırrı.

Hakk dışından gönlünü çek ey oğul ki budur kabul gören esas oruç.

Gönlünün arzuları şahın olursa eğer, tuttuğun orucun senin boşa gider.

Her g nahtan elini  ek ey klavuz, Hakk katında olasin oruç tutan.
 Gayret edip mideni boş tut ey dost, karnı dolu tutma a Hakk bu z etti.
 Dilersen kazanırsın gönlün ferah olur, Hakk'ın rızasını iste her zaman.

[8b] Sahife 16

Mademki nefsin arzularından geçti, bayram eder her anda bilge kişi.

F  Beyani'l-hacc
 Hacc hakkında

Kim ki canını eyler yara kurban, her an yüzlerce büyük bayram eyler
 Y r  takva elbisesinden ihrama gir,  imdi İslam'ın Kâbe yolunu tut.
 Varsa canında Safa'nın nuru eğer, Safa ve Merve arasında ko  ey oğul.
 G r nd    zaman Kâbe'nin yüzü, canını kurban eyle ey doğru kişi.
 Kıl gibidir bu Sırat ey klavuz, kıl gibi ol ayrıl bencilli inden.
 Ey birader bine ini sağlam ba la, Kâbe'yi tavafını sağlam eyle.
 Yönlere takılma geç ki Cenab-ı Hakk, ne yönde dersin yanlış olur.
 G nle talib olmayan yolunu  a ırmı tır, gönüle tavaf kıl ki Allah'ın evidir.
 Çünkü kabe Halil'in yaptığı binadır, gönül evi Cenab-ı Hakk'ın baktığı yerdir.
 Dünya sevgisi eğer gönülde yer ederse, Hakk evi Lat putunun evi olur.
 Sırrı ilmini bilmek gibi bir sermaye yok, âlimin ilmi gibi yüksek makam yok.
 Bilgeli in geçe derin denizi, Cenab-ı Hakk'ı an nice harfler ile,

F  beyâni'l-ilm
 İlim hakkında

Ey nesebi  l   eref sahibi kişi, ilim öğrenmeyi isteyen yüce kişi.
  ol klavuzlar ki tarikat yoluna girdiler, a k yolunu ilim ile buldular.
 Ey cahillik ate ine yanan kimse, mumunu ilim ateşiyle tutu tur.
 Cahillik uykusundan uyandır canını, kendinin kudretsiz görerek, saf kıl irfanını.

[9a] Sahife 17

Bunca nimet verdi zengin olan Allah, yemek içmek için yaratmadı seni.

Cahilliğe razı ol eğer namertsen, bilge kimsenin arkasından yürü eğer mertsen.

Mayan cahillikte inat etmek olmasın, vefa eden ilim öğren ta can bulsun gönlün.

Bilgi bina oldu itaattir evi, temelsiz olsa ev sağlam olmaz.

Zira çekersen sıkıntı ilim öğrenmede, hazinen mücevher ile dolu olur.

Bilgi odur ki kendini bilmeyen gör, bütün herkesten az bilen ve cahil gör.

Çünkü bilmediğini kabul ettin, hakk bilgisi ile buldun halini,

İlim-i suret oldu toprak ve suyun süsü, mânâ ilmi de can ve gönlün süsü oldu.

İlim o dur ki ola onunla dosta kavuşma, yoksabilgi olur makamsız ve postsuz.

Gayret et çalış ta bilesin kendini, gereken ilim budur ey bilgisiz kişi.

Mademki eriştin çaba sarfederek bu yere, geldi muradın kolaylıkla eline,

Keşf etmek fark etmek can ve gönlün işidir, kim bu durumu dil ile beyan edebilir.

Ğayb âleminin halleri açığa çıksa, tatmayan onu bilemez.

Mana ilmi oldu bir gizli hazine oldu, Dünyayı terk et ki sana görüne.

Gel şeriat bilgilerini öğren evvela, bebeğe süttten faydalı yiyecek olmaya.

Çalıştığın ilim olmaya yalnızca ilmin, gösteriş ilmini kabul etmez gönlün.

İlmin özü dinin hasletleridir, Çin'de bile olsa ilmi taleb ediniz.

Kulluk itaattir böbürlenmeyi bırak ilim hem bilmektir boş sözü bırak

[9b] Sahife 18

Ey himmetli kişi! Devamlı *dirâset* ilmi ile amel et ki *dirâet* ilmine ulaşasın.

Sırrını manevi tozlardan temizle, bağlılıklardan ve engellerden beri ol
Nefsini kötülüklerden temizle, *himmetini* bu dünyada arttır.

Lediin ilmi sana el verene dek gece gündüz nefis terbiyesile amel et.

Seyr ehli bu ilmin âlimidir, kimse bunu (bu ilmi) başkalarına tarif edemez.

Kimse bu manayı tabir etmedi, bir kişi (bile) bu sırrı tefsir edemedi.

Bu ilmullahtan gayrısı değildir, her kişiyi bundan haberdar sanma.

Fî beyânî't-tevhîd

Ey gönül! Mademki din yolunda seyre girdin, (o halde) sadakatle yoldaş ol ki ilmü'l-yakîn hâsıl olsun.

Akıl gözünü aç, önüne arkasına iyi bak ki bu yolda rehber akıldır.

Eğer maksuduna ulaşmak istiyorsan, mevcut olan her şeyden geçtiğini kanıtla.

Allah'ın birliği mademki ortaya çıktı, (o halde) O'nun temiz varlığına neden - niçin diye sorma.

(O) ilk varlıktır, O'na başlangıç yoktur ve dahi sonsuzdur, O'na son yoktur.

O varlığını ne ile tarif ettiyse biz de onunla kabul ederiz.

Zâtı varlığını gerektirdi, her varlığa mevcudiyet bahşetti.

(O'nun) varlığına kusur ve son yoktur; varlığının tarifi tamamen mükemmellik vasıflarıdır.

O Rab her mükemmellik (vasfı) ile mükemmeldir, yersiz-yönsüz her yerde mevcuttur.

İki âlemde de O'nun benzeri yok, kainat gibi öncesi ve daha yücesi yok.

[10a] Sahife 19

Mana ülkesinin sahibi O' dur, 'illallah' kılıcının yok edicisidir?

Bilgi ona gidecek yol bulamamıştır, görünenle ilgilenenler için bu kadar söz yeter.

Alametsiz (bir şekilde) varlıktan vazgeçenlerin menzili ve sığınacak yeri (O'nun) özünden *lâ-mekân* olsun.

Hak'tan gayrı her şey fani olsun ve o sebepten yokluğu mutlak olsun.

Her nedenle ki varlık zâhir oldu, Hakkın nurunu onun içinde gör Bayezid

Onun meclisi mananın gül bahçesindedir, onun yolculuğu en yüce âlemedir.

Ne zaman ikilikten geçerse tek olur, Hak içinde Hak ile (ya da hakkıyla) görür.

Bil ki mürid burada muradına ulaşır, burada '*hulul*' ve '*ittihat*' yoktur.

‘*Sıfat*’ın tecellileri vasıflarını yok eder, ‘*zât*’ın gösterilerini gözsüz görmeli

Ey emin! Birliğin nurlarının ışığı ona ‘*hakka ’l-yakîn*’ gözü verir.

Alametler alametsiz olandan çıkar, kendi alametini açıkça göremez.

Sarhoş akıllı ve suskun konuşan, bazen tamamı göz, bazen tamamı kulak.

Hakk’ın nurunun sırrında ortaya çıkar, kendinden geçip bir olur.

‘*Hâdis*’ bağından azad olan kişinin birlik ülkesinin evi mamurdur.

Tevhid sırrı, can kuşu bu kafesten kurtulduğunda açığa çıkar.

Hisler ve tabiat gül bahçesini terk etsin; hayalsiz, düşüncesiz ve kıyassız görsün.

Bu âlemde az çok ne varsa baştanbaşa yokluk denizine gark olsun.

Ey birader! O yüzü kim görürse artık gözü hiçbir şeyi görmez.

[10b] Sahife 20

Kim ki bu maceradan söz ederse sonunda hayran olup lal kesilir.

Bu yerde ne işaret var ne de bir açıklama, çünkü ayanolanlar/bildirilenler görünenleri yok eder.

Fî beyâni’l-ma‘rifet

Ey oğul! Ne zaman ikilikten geçtiysen o zaman *tevhid*’i anlamışsındır.

Kimse *marifet* halinin şerhini yapmaz, *marifetin* en mükemmel noktası acizlik olmuştur.

Zevk ve ilim *marifetten* gizlendi, *marifet* ehline kapı açıldı.

Ey sır ehli! *Arif* ve *maruf* bir olmayınca *marifet* ortaya çıkmaz.

Ey emin (kişi)! *Yakîn*’in nuru gözüne ulaştıysa *arif* ve *maruf* olarak hakikati gör (ya da Hakk’ı gör).

Ey namlı (kişi)! Arife özünden başka kazanç/ iş yoktur, zira hakikati Hak bilir.

Hakk’ın lütfu olmasaydı Allah’ın sırrı kime nasip olurdu?

Marifet bir güneş oldu, can ise zerre; zerre güneşten nasıl alamet verebilir?

Arif ve sofî bin türlü sır söyleyedursun, dünyada muhtaç olmayan (tek Allah'ın) temiz *zatıdır*.

Ben bu bahçede hiç gül bulamadım, her bülbül niçin öter bilmem.

Bu bağlı düğümü açan kimdir, kimse eline ipucu vermedi.

Bu yola hangi yolcu ayakbastıysa şüphesiz işi *hayret* ve acizlik oldu.

O akıl ve ilmin en mükemmel hali acizliktendir, Allah erinî buyurmuştu.

Arif kendi halinden uzak olmalıdır, onun nezdinde fakirlikle zenginlik bir olmalıdır.

O (arif kişi) kâr ve zarar kaygısı çekmemeli, onda red veya kabul tasası bulunmamalı.

[11a] Sahife 21

Kim Hakk'ı bulsa kendisini kaybeder, (ona) kendisini tarif eden yine Hak'tır.

Hazret-i Cebbâr'ı (Allah'ı) tanıyana Hak'tan başka her şey *zûnnâr* olur.

Yok olma yolunu bulanın şah gibi başında *vahdet* tacı vardır.

Şahın tecellisini sineye çekti taki yol gösterenler fayda verinceye kadar

Sıfât'ın nuru onun meclisinin mumudur, kâinâtın ötesi onun evidir.
Görmüş ve bilmiş velî cahildir, bulmuş ve anlamış velî *hayrândır*.

Hakkı Hak'tan başka bilen yok, Hüdâ'dan başka söyleyen ve gören yok.

Ben hikâyeyi kısa tuttum, sen kendi halinden haber aladur.

Ey edep ehli! Sen cevher madenisin, başkalarını bırak, kendi özünü talep kıl.

Her yana kör gibi el uzatma, kendinden iste zira istediğin sendedir.

Ey genç! Sen kendini bilmeyince tarikatte görünen/'ayân olana *marifet* denmez.

Fî beyânî'n-nefs

Ey fakir! Kendi nefsinden haberdar olduysan mana ülkesinin şahı olmuşsundur.

Eğer aklınla önünü ardını bilemediysen mana ehli olmamışsın, davayı kes.

Ey bu yolun eri! Nefsi bilmek mana ehli için boş iş değildir.

?Her bir bakış farklı farklı surette görünür, her kişni nefsinden haber alma.

Nefis Hüdâ'nın *ef'âl*indeki karışıklıktır, o bilginin vasıflarından uzak değildir.

Onun için o insanlığın övücü (Peygamber) buyurur ki: Kim nefisini bilirse Hakk'ı bilir.

[11b] Sahife 22

Ayıbını bilen bilgin olur, varlığı *şer'* içerisinde yok olur.

O ibadette de isyanda da usta hayduttur, hile ve desise kapısının ustasıdır.

Gâh ilahlık iddiasında bulunur, gâh put önünde yatıp (secde ederek) hizmet eder.

Daha bir yudum bile içmeden sarhoş gibi davranır, her zaman işi gücü divanelik etmektir.

Varlığı olmamasına rağmen varlıktan dem vurur, şeytandır ama kendisini insan görür.

Boynunu vur ki hilesinden emin olasın. Bu, din yoluna *sülûk* etmek, beyanımdır.

Nefis ejderhadır, başını vur ki canın ve tenin zehirlenmesin.

Her nefis şeytanla el birliği eder, gönül kalesini almanın yollarını arar.

Daima onunla savaş, o faydasız canına kasteder, ondan sakın.

O din ehlinin düşmanıdır, bir an dahi onun hilelerinden emin davranma.

Nefs-i emmâre eğer *şer'* içine girirse, kulluk yolunda *nefs-i levvâme*'ye yükselir.

Gâh *takva* yolunda *zahit* gibi yürür, gâh *hevâ* pazarında sahtekârlık eder.

Bir adım sonra bundan bir yüксеğe çıkarak *Nefs-i mutma'inne* olunca çok güzel olur.

Sonra onda su ve toprak hevesi kalmaz, zira *irci'i* (âyeti) ona her dem hitap eder.

Nefis bu üç vaziyetle beyan edilir, bu bir sırdır ve dil onu söylemez.

Onun adı *rûh-ı hayvânî*'dir ve yeri bedenindir.

Ona *Rûh-ı Kudsî*'nin gölgesi düştü, mertebesi Sidre-i Arş oldu.

Nefis atı canın bineği oldu, zira bineksiz tacir kâr edemez.

[12a] Sahife 23

Nefsin bilgisi sana hâsıl olmazsa gönlün hali de malum olamaz.

Bil ki gönül Hakk'ın sırlarının mahzenidir, can ise Hakk'ın evinin has odasıdır.

O hem mahrem huzurların emiri, hem de insan tezgâhının esasıdır.

Gönül onu buldu, âlem bulmadı; gönül onu bildi, âlem bilmedi.

Gül bahçesi can bülbülünü kendine bağlar, *marifet* doğanı ile avlar.

Rûh-ı Kudsi onun sevenidir, *Akl-ı Küll* de onun bekçisidir.

Şeytani ve rahmani vasıflar onundur, cismani ve ruhani her şey onundur.

Ruh kurtuluş gemisi gibi olmuş, *sıfât* denizini dolaşır.

Rahman olan Allah onu *beyne'l-isba'ayn* kıldı, ona kâh ilim hâsıl olur kâh *ayn*.

Hakikaten gönül mahallesi Hakk'ın görüldüğü yerdir, gönül guy'u her çevgana gelmemeli.

Onu sol göğüsteki et sanma; gönül de değildir ama onun menzilidir.

Onun yeri nefis ve can arasındadır, ona biri anne biri babadır.

Ruhun su, nefsin toprak gibi olur ve bu iki cevherden o temiz inci doğar.

Nefis ve ruha daima gerdan mekân olmuştur, bu yüzden onun adına kalp denmiştir.

O, bu ikisine ferman buyurur, şahlar şahının makamı olsa şaşılır mı?

Gönlün yüzü cilalansa şüphesiz ezel nurlarının yansıması açıkça görünür.

Kim gönül deryasına dalgıç olsa yüz binlerce mana incisi elde eder.

[12b] Sahife 24

Eğer sana gönlün manası hâsıl olursa, gönül vücudun içinde daima gönül olur?

Ey maymun iştahlı! Bu manaya Bu manaya ulaşamazsan gönlüne gönül deme, puthane olmuştur o.

Ey oğul! Can cevherine maden budur; beri gel, gizli hazine bul.

Gönül gök gibi açılınca o ufukta can güneşi doğdu.

Fî beyâni'r-rûh

Can mumuna gelen gizlidir, bu hazinenin kilidini açan kimdir?

Canın var olması Hüdâ'nın emrindendir; (O) Vedûd, kelâmında böyle buyurdu.

Suya ve toprağa can verildi, akıl ise bu duruma şaşır kaldı.

*İzzet*in nûru insanın canının aslıdır, bu can da (ilahî) huzura mahrem olmuştur.

O '*küntü kenzen*'in örtüsünü açar açmaz âleme kavga gürültü saçıldı.

O can mektubuna mühür vurdu, insanın toprağını, hamurunu kardı.

Kırk sabah rüzgârının sonunda kalbin tahtına şâh-ı ruh oturdu.

Ona has *hareme*de revan olan bu *nişan*, *Bî-Nişân*'dandır.

Bir kişi gizli bir hazine bulmayagörsün, kendisini kaybeder.

O inci bu denizden olmasaydı sahil kenarına kim giderdi?

Bu vücut Hakk'ın nurunu bulmasaydı melekler toprağa secde etmezlerdi.

O yaratılış meclisine bir kadeh sundu, ona Âdem-i ma'nâ ismi verildi.

Ârif ise her zaman *hayrette* kaldı, canı tahkik etmeye muvaffak olamadı.

[13a] Sahife 25

Onun hem ilmi hem de kudreti vardır, bunlar gönül gözü ile görülür.

O murg-ı kudsî gibi avaz çeker, Hakk'ın hevesiyle kanat açar.

Gözünde 'hakka'l-yakîn' sürmesi var, emanet nakdine de emin olur.

Kim onun bildiğini anlar, ona yoldaş olursa yol alır.

Hak sırlarının yüzündeki örtüyü açar, yüzüne nice kapılar açılır.

Bu meydana iyi bir binici gelse, o yaralı gönül derman müjdesi bulur.

O bilgin kişinin hasın hası olduğunu anla, o kişi bu yerden taneyi düşürmüştür.

Nefsi kaydetmek ona su ve toprak olmadı, onun menzil ve sığınma yeri gönül evidir.

Gönül saray, can da ona sultandır; can Hazret-i Cânân'ın dostudur.

Yolcu bu yolda 'ben ve biz' demeyi bırakır, bu sözü boşu boşuna sanmayın

O yüce maksattan haber aldı, o nazar sahibi âlemin *kutbudur*.

O kutlu nefes eğer cehaletten ölmüş kişiye ayak bassa, İsa gibi diriltir.
 Gönül onu vafetmede muvaffak olamadı; o er, ümmet içinde Ahmed gibidir.
 O eşsiz şahıs *ism-i a'zam*'ın mazharıdır, ona mürid olan bahtlıdır.
 Hamdülillah, ben o şeyhi görmüşüm, yüzümü yolunun toprağı kılmışım.
 Gafleti ortadan kaldır ki yolundaki engel odur; yol almak için akıl gözünü aç.

Fi beyâni'l-akl

Ey akıl nurundan nasiplenene, bilgi ile âlem içinde yükselen!

[13b] Sahife 26

Her yerde namına hutbe okunur, cümle âlem tuzağına dane olmuştur.
 Ey akıllı kişi! Akıl *hüccetullah* oldu, gâfil olma, sabah akşam amel kıl.
 Hakk'ın kapısında kimse unutulmadı, kimde akıl varsa mağdur olmadı.
 Akılsız adam bilgin olamaz, basiretsiz kimse ileriye göremez.
 Gönül kalesinde bekçi akıldır, akılsız ruh dilsiz çocuğa benzer.
 Aklın *şer'* nuruyla görüşü açıldı, *mülk*ün ötesine bilgin oldu.
 Aklın gözü bu sürmeden nasiplenmezse bu yolda fayda sağlamaz.
 Sözü hastalıklı olana fesat fikirler makul gelir.
 Hakkın yanında olan hikmete sahip olur, görmeyen akıl sahibi ise yerinde sayar.
 Hikmeti düşüncesine çiviler, kâmil aklın ilmini inkâr eder.
 O basiretsiz ki besbelli olan güneşi dahi göremez, ona güneşin ve ayın ışığı ulaşmaz.
 Bilmedi yer gök her zaman aslının/gözün gördüğünün aksine işleyen bu durumu
 Ey her vakit heves kapısını çalan, akıl çocuğunu şeriat ile asan!
 Her yerde cahilce avaz eden, her hava içinde (düşünmeden çığırmaya) başlayan!
 Ey din ehli! Bu varlık karanlığı sana *yakîn* nûrunu perdeledi.
 Ey hünersiz! Hakk'ı bilmezsin, kendi özünden habersizsin, muktezan hayal olmuş.

Ey akılla mağrur olan alçak, sus! Hakk'ı görmek için hakkı gören göz nerede?

Gâh üstten gâh alttan koşarsın, gaflet devi sana hile etmiş.

[14a] Sahife 27

Kuş gibi kafese hapsolma, hevesin dört duvarı arasında kalma.

Bu dokuz çemberden geçersen izzet göğü sana mekân olur.

Ey oğul! Ortada tutuklu kalma, pergel gibi başı dönmüş kalma.

?Kim ki orta yerde kalır, bu cihan aşkından gafil olur

Ey tabiatler *heyûlâsının* râm olduğu kişi, hikmet musikisine makam kıldın.

Aklın varsa *nâsût* yoluna gir, yüce *lâhût* âleminin yiğidi ol.

Ey 'ben, biz' hayaline tutulan! Mertsen sabi çocuk gibi konuşma.

Ey yüce şeyh pir-i naifsin, her bir işte boyun eğen çocuk gibi.

Ey alçak! Toprak noktasını mesken tuttun, mana göğü nerede kaldı?

Madde eğer surette uygun görünse de bu görünen Allah'ın hükmü oldu.

Görüneni bırak ki mana ayan olsun, zira *küllî şey'in hâlikün* beyanı geldi.

*Ârız*ı ve *zât*ı ondan bellidir, cüz'î ve küllî her şey Mecîd'in sanatıdır.

Tür ve cins tamamen onun *tedbir*idir, sûret ile madde de *takdîr*idir.

Allah'tan *ila'llâhi'l-masîr* (ayeti) gelince suretler ve görünenler fani oldu.

Allah'ın vasfı *yef'alu'llâhu mâ-yeşâ'*dır, dilediğini yapmak ona yakışır.

Heyûlâ-yı hakîm eğer *kadîm* olsaydı, âlemde çok kişiler *kadîm* olurdu.

Ey maymun iştahlı! *Kadîm* olan *zât*ı tek olandır; iki demek şirktir, bu sözü kes.

Cümle *mümkînât* ondan feyz buldu, her canlıya hayat ondan ulaştı.

[14b] Sahife 28

Cüzi ve küllî her şey ona malumdur, onun kudretli elinde her şey mum kalır.

Lutfunun parlaklığı suretler ortaya çıkarır, kahrının hücumu ise yerin dibine sokar.

Âlemdeki her zerrenin hareketi Hak tarafındandır, gizli ve açık kıbleler Hakk'ın yüzündendir.

Gözlerin şaşı değilse bak, Hakk'ın nûrunu tereddütsüz görürsün.

Kahhâr, nimet veren ve fâil-i muhtar olan Allah'ta değişim olmaz,

Rûh-ı Kudî her vakit 'Ey, bu varlık senden oldu' diye âleme terennüm eder.

Ey bu yolun eri! Bu hikâyeler boşuna değildir; gel, yola gafil gitme.

Fî beyânî't-tasavvuf

Ey sâkî! Yine bahar vakti geldi, gönül bülbülü yine yüz bin ezgi söyler.

Gönül kadehinden gam derdini dökmüşüm, cana saf bade ile dolu bir kadeh ver.

Ey sâkî! Meclise şarap ver ki safa bulsun, daima aklımızı kaybedene kadar sarhoş olalım.

Acı şarap olmadan bu meclisin tadı yok; zira meseldir, 'ayık uyuk' denir.

Saf sufilere seslen, âşıklar sohbetine gelsinler. *Es-salâ!*

Gönül ehli olanları toplayıp şarap ver, yani dünya tasasını yele ver.

Kal kalender/derviş bizim için meclis zamanı, agyârın göz nuru uğurlar getirsin

Bu heves meclisinde kadeh döndür, topraktan olanlar üzerine su diye ateş saç.

Öyle sarhoş et ki bir lahza ayılmayayım, kendimden haberdar olmayayım.

Yokluk pazarımı bayındır et, beni varlık bağından azad et.

[15a] Sahife 29

Sun badeyi, beni kendimden geçir; bu ben düşkünü yola toz eyle.

Bu hevesten su ile temizleneyim, saf sufiler yolunda toprak olayım.

Kim tasavvuf yoluna mahrem değilse âşıklar meclisi ehline de yoldaş değildir.

Tasavvuf denizi derin bir okyanus oldu, hem de tasavvufta dört harf yazıldı.

(Bunlar) tevbe, sıdk, vefa ve *fenâ-ender-fenâ*'dır ey oğul!

Fakirlik, sadakat ve övünç önceliktir. Sonrası ise teslimiyet ve iradeyi terktir.

Sen-ben bağından kurtulmazsan bu makama ulaşacak ilmi edinemezsin.

Kervan yola çıkıyor, mahmili bağla; canını da terk et ki yol alsın.

Sadakatle yola gir, gaileleri bırak; kâfir mezhepli nefsin heveslerini terk et.

Kendi *sıfatının* harmanını ateşe ver ki gönül mahzenini inşa edebilesin.

Hakikat ilmine uyanık bir gönül bul, Resulullah'ın şeriatını/kurallarını koyan Şâri'i bul.

Hakikatle gizli açık arın, saf sufiye bu tarz iş yakışır.

Bu yol korkutucu bir yol olmuştur, *Kelîmullah* gibi sof elbisesini giy.

Âlem bağından yürü, kurtul; bağlılık iplerini kesip mutlu ol.

Ey mürid! Muradına ermek istersen o tarikat içinde Bayezid gibi ol.

Bil ki muradına örtü keramettir, kapılar ancak doğrulukla açılır.

Kaza ile ne gerçekleşmişse razı ol, bu yolda fakirlik ve zenginlik bir arada gerektir.

Nefsi bencillikten kurtarırsan avamın ve havasın kabulü de reddi de bir olur.

[15b] Sahife 30

Açık görüşlü akıl ile *hakikate* rehber ol, *marifet* meydanında önde gelen ol.

Selamet yoluna gir yürü, *melamet* yükünden vazgeç yürü.

Bu yolun ehli arasında en muteber olan, hiçbir şeyin keder veremediği kimsedir.

Ama her şey onunla saf olmalı, muhaliflerle savaşa girmemeli (ya da saf tutmamalı).

Gerçek şu ki çirkinin de en çirkin olanı bu yolun yolcusu olduğu halde muhteris/cimri olandır.

Felaha ermek istersen malı mülkü dostlara bağışla.

Eğer cihat ehli olmak istersen nefsini terk et, Allah'a boyun eğ.

Her kişi bir yakadan baş çıkardı, kendi tavrıyla sırrını ifşa ediyor.

Mana adamı âlemden vazgeçti, bağ bahçe gözüne çöp kadar görünmedi.

Her surette bir davası olanı manası var zannetme.

Gönül her zaman yüz hikâye söyler, sürekli toprağa yüz suyu döker.

Görünürde sof içinde, manası ise tatsız, Mustafâ'nın yoluna girmez.

Sen sanar mısın ki derviş oldu o, esasında cin gibi kötü mezhepli oldu.

Mana sırrını bilen seçkin kişi, yüz bin adamdan daha adamdır.

Ey maymun iştahlı! Bu manaya şerh sorma, çerçöp denize dalgıç olamaz.

Bu acaip bir sahilsiz denizdir, gemisi ve denizcisi sıkıntısızdır.

Kan yüklü bulut damlaları ondadır, yüzlerce timsah ve adam yiyen (canavar) oradadır.

Bu denize dalmaya ancak ezelde lütufla aşına olan uygundur.

[16a] Sahife 31

Bil ki deniz çerçöpü yukarı kaldırır, (ama) kimse ona inci demez.

Hikâyet

Bestam'ın önde geleni, yani Bayezîd, bu nükteden bir sır ortaya koydu.

Meclis içinde kibirli bir adam dikilip dedi ki: 'Ey muteber şeyh!'

'Ömrüm taat ve doğrulukla, gece gündüz namaz ve oruçla geçti'

'Ne kadar her vakit taat eylesem de esrara vakıf olamadım'

'Her işte kılı kırk yarmama rağmen bana bu mana açılmadı'

Pîr Bestâmî ona cevap verdi: 'Kibir seni iyice örtmüş'

'Nice yüz yıl taat eylesen sana bu sırların kapıları açılmaz.'

'Kendini beğenmiş kişi bu fakirlik yolundan nasıl nasiplenebilir?'

'Elbise ve sarığa müptela olan kişi *fenâ* iklimine nasıl şah olur?'

'O maymun iştahlı (kibirle) örtülü olduğu için mumuna Hakk'ın nûru değmez.'

'Allah'ın adamının mezhebi açıkça budur ki mihnet arsasında cambazlık etmeli.'

Bu denizde kendini hâss/özel gören herkes yol bulsaydı, bu incinin bu kadar kıymeti olmazdı

Gönül ehli örnek bir insan güzel demiş: ‘Aşk toprağın işi değildir.’

Sır istersen nefis ülkesini harap et, zira zerre (kendisini yok etmekle) güneşten nasiplenir.

Hüdâ’nın yolunda özgür bir köle ol ki onun dergâhına mahrem olabilesin.

Eğer bahçıvan fidanı beslemese, o şüphesiz eğri bir ağaç olur.

[16b] Sahife 32

Yolda rehberlere ve bilginlere yakın ol, zira yol uzak, her köşede pusuya yatmış yol kesiciler doludur.

Yolcuya yolda tarikatten ve şeriatten haberdar eden basiretli bir rehber gerektir.

Asl ve *fer*’, *cüz*’ ve *küll*’den istifade eden, ilminin nuruyla halka faydalı olan...

Dışı *dirâset* ilmi ile donanmış, içi *dirâ’et* ilmi ile anlayışlı...

Deniz kuşları ona has mürid oldu, bu işaret yeter ey reşid/doğru yol tutan kişi

Her kim ki kendine yardım eli uzanmışsa, mâna ehlinin kanadından el aldırır

Her kim dikbaşlılık zindanına düşerse kibri ve kendini beğenmişliği de onun canına bağ olur.

Bu meydanın süvarisi yerinden fırlayınca menzil aldı, yolda sarhoş kalmadı.

Ey selim kalpli! Bu iş zor oldu, hiçbir şeyle övünme.

Düşünce yükseklik davası gütme, kibir bağıyla nefsi bağlama.

Canını veren kişi canana erer, hazine uman viraneye gelsin.

Bu yolun adamı olan âlemde yalnız kalır, ret onu makbul eylemez.

Üzerine mezbele bile dökülse yer gibi ol zira yeşillik çıkarır üzerindeki kimseye

Yolda felaketle karşılaştım diye alçak nefis elinde zebun olup çabalama.

Eğer kendini cümle âlemden düşük görüyorsan, cümle âlemin fevkinde yükseldin demektir.

Hikâyet

Samed'in (Allah) *veçhine*/rızasına talip olan biri vardı, kimseyi kendisinden aşağı görmezdi.

Nerede birini görse, iyi kötü fark etmez, onu kendi nefsinden üstün görürdü.

[17a] Sahife 33

Bir gün birden bir divaneyi su kenarında yerde toprak gibi yatarken gördü.

Ölü mü diri mi belli değil, aklı gitmiş, kendisinden bihaber...

Yüzü gibi eski püskü bir hırka giyer, işleri gibi sözüne de itibar yok...

O divaneyi görünce alçak nefsi hemen başkaldırdı.

Dedi: 'Ben ne kadar topraktan daha değersizsem de bu pis adamdan daha iyiyim.'

'Ne kadar kusurlu olsam da böyle darmadağın olmadım.'

Böylece nefsin hilesinden sakınmayıp mağrurlanan adam, su kenarına geldi.

İşe bak, ansızın dalgalar taşıp o zavallıyı boğacak oldu.

O yolcu her şeyden ümidini kesti, su onu saman çöpü gibi alıp götürdü.

Tesadüfen o mest adam ayıldı, gördü ki zavallının biri boğulmakta.

Soyunup (suya atlayıp) boğulan adamı kurtardı.

Dedi: 'Ey nefsine mağrur olmuş, kendini beğenmiş adam! Kimseyi hakir görme ki sana zarar ermesin.'

'Zira bilirsin, sen de bir düşkünsün, niçin Allah'ın kulunu hakir gördün?'

Ey kardeş! Aşk mizacı gereğidir ki kendini köpekten bile üstün görme.

?Ey genç eğer pis nefis başkan olsa, sen asla hoşsohbet olmazdın

Fî beyâni'l-makâmât

Ey aşk okulunun acemisi! Uğraş ki taze öğrenci olabilesin.

Ey Hakk'ın adamı! Tahtadaki yazılardan yeterince öğrendin, (şimdi) kendi harflerinden oku.

[17b] Sahife 34

Önce ve sonra gelen her *suret* kendisine nakışlarda yer etmiştir.

Ebced'in ilk harfî (elif) gibi tek olan, *tahkîk*'in ebcedini (girişini) anlar.

Ey tabiat evinde makam edinen! Bir iş tamamlayamadan ömrün geçti.

Maksat mana ise harfe takılmayı bırak ki deniz misin yoksa çerçöp müsün bilesin.

Ey sesi çok çıkan! Din yolunda kendini beğendiğin için bu şekilde alçak kaldın.

Ey bol istekli! Bu ecel avcısı can kuşunu uçurmak için ardınca yürür.

Ey zeki kuş! Tuzağa yakalanma ki her yerde ayakların bağlanmasın.

Fî makâmi't-tevbe

Menzilin karar kılsın istersen evvela binanı sağlam kur.

Çünkü bir evin binası kuvvetli olursa, ev eskise de harabiyeti az olur.

Mademki gönlün din yolu üzeredir, o zaman o menzilin temelini tevbe kıl

Tövbe bilki pişman olmadır, sıdk ile iyi müslüman olmadır.

Elde niyaz kapısının halkası olmalı, her vakit niyaz etmeden özür dilemeli.

Her zaman nefsinin hapsedmeli, *şer*' kalesinde bekçi olmalı.

Gönül gaflet uykusundan uyanıp, kötü halini görüp her dem ah etmeli.

Ey oğul! Sonunu düşünüp kötü davranışlardan uzak durman vaciptir.

Kalp (adlı) et parçasına tende rahatlama gelse, mana adamına kurtuluş hâsıl olur.

Eğer engel ve kısıtlamalar zihinde yer etse, hak vaizi ümitsizliği bırak der.

[18a] Sahife 35

Ey ulu kişi! Evvela kötü kişileri terk et ki azmin sıhhat bulsun.

Hikâyet

Evvelden Necidli Amr, Şeyh Ebû Osman'a mürid olmuştu.
 O perişan kişi bu Osman'ı görse nefret edip kaçardı.
 Çünkü ona fitne fücür el vermiş, o azizin meclisinden uzaklaşmıştı.
 İbni Necîd bir gün heybetle karşıdan beliren şeyhi gördü.
 Sonradan ona utanma gelip bir yola daha iltica eyledi.
 O hünerli şeyh hızla gelip ona Ey oğul, bizden kaçma! dedi.
 Beri gel, kötü kişilerden kaç, sana bu âlemde yar Ebû Osman'dır.
 Azimli Ebu Amr tevbe edip irâdetde (dileği yolunda) makam/karar kıldı.
 Günahları terk etmezsen Hakk'ın *ismet*inden ayrılırsın.
 Çünkü sen dalalet içine girdiğin için Allah'tan yardım göremedin.
 Hakk'a kim muhalif gitse yoldan saptı, gel muvafık ol ki hâl ehli olasın.
 Ferah bulduğun her günahın ardında hüznün ve keder vardır.
 Eğer hakkı ikrar ettiysen ısrarcı olduğun her hatadan pişman ol.
 Her an dilinle özür dile ki kalp evinde pişmanlık karar bulsun.
 Ne kadar kötü iş varsa hepsinden kurtulmak için çabala
 Ey oğul! Tüm bu kötü işleri yok et ki pişmanlık hasıl olsun.

[18b] Sahife 36

Dünyada hakikate aşina olmak istersen nefsinin insanlardan aşağı görmesini gerekir.
 Başkalarına hüsnüzan, kendine ise töhmet et, sonra da Hak yoluna dön.
 Tevbeyi riya ve ikbal için etme, *vechullah* için inayet et.
 Kim ikbal düşkününü ise o kötü kişi sureten takvâda görünür, halis niyet tutmaz.
 Avam ne kadar kötü fiilden tövbe etse de hâsa tövbe daima gafletten olur.
 Dikkat et, her zulümden kaç ki zalim denilmekten uzak olasın.

Ümit ve korku arasında dur, her zaman Allah'ın affını iste.

Ey yaşlı ihtiyar! Tevbe etmekten bile tevbe et, bu söz mana ehline ayandır.

Örnek alınacak aziz bir pir dedi ki: Allah'tan gayri her şeyden tevbe et.

Tevbe mülkünün sahibi, doğruluk yolunun sâliki olan kişi odur.

İyi olsun kötü olsun herkesin sohbetini terk et ki emel madenine ulaşmak için el alաս.

Ey himmetli kişi! Hakk'ı anmaktan gafil olma, durmadan dünya gamı yeme.

Helali azaltarak şüpheyi kov ve hem yiyecek kaygısını hem de sözünü etmeyi terk et.

Nam şöhret istersen az konuş, Allah için değilse barışma ve savaşma.

Bu dünya evi, bu ziyafet hep Allah'ındır, gerçek olan mülk-i hktır sen de Hakk'ı talep et.

Ey tarikat adamı! Hak'tan gayri hiçbir şeye bakma, bu yolun şartı budur.

Fî makâmü'z-zühd

Dünya danesine heves etme, yürü *zühd* kılıcıyla tuzağı kes.

[19a] Sahife 37

Ey oğul! Dünyada *zühd* meylettiysen elini ve gönlünü arıt.

Takdir gerçekleşir, *tedbiri* terk et; dünyayı toplamak için hile hurdayı bırak.

Ey oğul! Bir şey eğer *takdir* edilmemişse ne kadar da uğraşsan gerçekleşmez.

Ey bilgin adam! Zühdün şartı gönlü iki âlemden de (tek kılmaktır) soyutlamaktır.

Zühd şudur ki kişi isteklerini köreltemeli, yalnız sadece yeme içmeyi terk etmek değildir.

...ki muhabbet şarabından içince zühd onun katında aşağı makam olarak kalır.

Bir zaman bir genç Şiblî'ye Bana zühd'ü açıkla dedi.

Dedi: :Kendini zühde verme, ben onu saf gaflet anladım.

Bu dünyada açık gizli ne varsa bir zerre kadar itibarsızdır.

Ey yol eri! O yüzden zühdden bahsetmek saf gaflet, faydasız iştir.

Ey başkan! Zühd içinde zühd kıl ki katında fakirlikle zenginlik bir olsun.

Ey oğul! Birisinin korkusundan zühde girdiysen özünle alay etmişsindir.

Beni dinle, zühd içinde zahid ol, yoksa zühd ısıltısı olursun ey alçak kişi!

Zühdün kendi iradenle seçimindir, onu seçmek sana hata olur.

Terki seçen makam bulur, zühd içinde zühd eden himmetli olur.
Kim bu meydanda kendini gösterirse varlığıyla yokluğu bir olur.

Bundan yüce bir makam daha vardır, o makam ehline Hak'tan haber ulaşır.

Bu yolda *kutb* Hakk'ı seçmeye sağlam rehber olur.

[19b] Sahife 38

O er zühdün zühdünün içinde zahiddir, vahdet köşesi ona mekândır.

Bu devlet kime yar olursa dünya kapısında köle olur.

Emretse ferman olur, isterse devran ona boyun eğer.

Fî makâmi's-sabr

Her işte sabretmek gerek, Hak yoluna sabırla gitmek gerek.

Sabır alçak nefsi yola getirdi, akıl rehberine süs oldu.

Kim ki sabırsız olursa zorluğa düşer, bu söz her gafile layık olmaz.

Has adam derde ve belaya sabreder lakin Hakk'ın dergâhından kurtulmak ister.

Hasın hası odur ki işi tamam olur, iyi ve kötü her şeyden devamlı feragat eder.

Ona bela irişse bile rahat olur, gam ve kedere merhaba der.

O darlık ve genişlikten gam yemez, o adamın sabrının haddi bu kadardır.

Mihnet, çile ve belaya sabret ki *fakr* denizine aşına olasın.

Uğursuz nefsinin üzerine her lahza hücum et ki o düzenbaz başkaldıramasın.

Şikâyeti bırak, Hak'tan razı ol; saf bir kalple *kazâyı* kabul et.

Fakr mihneti ile daim mutluluk bularak zenginlik göster, mutlu ol.

Fî makâmi'l-fakr

Fakr için mecliste sela verildi, şimdi bu meclise kim gelirse hoşgeldi.

Fakr yokluk defterinin başlığıdır, *fakr* ile pazarlık eden zengindir.

[20a] Sahife 39

Tevhid'in ilk menzili *fakr*'dır, hak ve bâtil ehlini ayırt eder.

Fenâ ehli olup *fakr* elbisesini giy, *fakr* ile kâni ol ki zenginlik odur.

Fakr her ne kadar asi nefsin zehri olsa da nefis onun panzehirini kolay bulur.

Fakr hem nefsi'l-emr cömertliğidir/başkalarını kendi nefsine tercih etmektir, yani bu yolda hem bol bol vermek hem de para harcamaktır.

Dünya için asla gamlanmamalı; hırs, istek, kibir ve kin gütmemeli.

Bu delikanlılar ki yol aldılar, *fakr* mihneti ile dost oldular.

Çünkü köle için mal mülk yoktur, Zülcelâl'e kul olduysan malı mülkü bırak.

Fakr yolunu anladıysan dünya bağlarından elini çek.

Dünya ikbal nasip etse harca, dünya malından kendini uzak tut.

Dünyaya dair içinde bir kıvılcım yoksa zinhar mal övgüsü ya da yergisi yapma.

Onu ne talep et ne de terk et; Hak'la bağını sağlamlaştırsın gel.

Ey örnek kişi! Dünya terkinden kibir ve riya hâsıl olur, kibir ve riya da şirktir.

Ey oğul! Dünya terkinden zarar hâsıl olur, onu talepte de ne zararlar vardır bil.

Gel talep etmede sıkıntı çekme, bu talep maksuddan sarf eder/seni hedefinden saptırır.

Dünyanın talibi şüphesiz cimri olur, mal toplamak için çirkin hırslar tutar.

Fakr ehlini itip kakarsan '*el-fakru fahrî*'den ders almamışsındır.

Ey oğul! Fiil, vasıf ve zâttan geçsen, sadece bir Hak bâkî kalsa.

'*Küllî şey'in hâlikün*' ortaya çıksa; isim ve resimden hiçbir alamet bulunmasa.

[20b] Sahife 40

Cem'-i zât içinde *fenâ* bulursan sonra *sevâdu'l-vech-i fi'd-dâreyn* olur.(Eğer

Allah'ın varlığı içinde fena/yok olursan sonra bilküllîye fenâ fi-llah olursun/yani bu fakr-i hakiki makamıdır)

Ey iyi adlı kişi! Zira bu makam yokluğun özüdür, hem de zulmet yokluğudur?

Bu tüm makamların daha kötüsü oldu, özün mahvı/sadece yok olma içinde ispat oldu.

Fî makamü'ş-şükr

Bir kimse şükür haddine ulaşmaz, Samed'e şükrün sonu hayret oldu.

Şükrü olmayan kişi eşekten farksızdır; şükür ehli odur ki emri yerine getirir.

İbadet et çünkü Allah nimetler verdi; bu nimetlerin şükrü riyasızca ibadettir.

Bir şakir gizli bir münacat kıldı: Ey tüm dünyayı yaratan!

Ey oğul ve eşten münezzeh olan, bir tek olan! Bu nimetlere ben nasıl şükredeyim?

Ey Hüdâ! Nimetler şükür gerektirdi, kim sana tam olarak şükredebilir?

Ey Hakk'ın kulu! Haberci Hazret-i Hak'tan haber getirdi, sen de devamlı şükrettin.

Çünkü din yolunu bildin, şükür sofrasından şeker yer gibi şükür yedin.

Nimete şükür, nimeti itiraftır; Ey Kıyâsî bizi korktuğumuzdan kurtar

Şâkir cömertliğe şükredendir. Şekûr ise belaya bile şükredebilendir.

Hikâyet

Can dostu bir azize vardı, bir zaman sultan onu hapsetti.

O sadık kişi sahibine adam gönderdi, sahibi de cevaben 'Şükret' dedi.

Onu dövdüler, o da sahibine yazıp halini iyice bildirdi.

[21a] Sahife 41

Adam da yazdı ki: ‘Ey müptelâ! Belayı nimet bil ve Allah’a şükret’

Bir mecusi de bu hapiste onunla beraber tutukluydu.

O Mecusi ile bu zavallı, ikisi bir zincir ile bağlı idi.

Eğer zincir/pranga dursa o kimse temiz olarak kalmazdı; bu nedenle aziz başı üzre dururdu.

Sahibine yine halini arz etti, sahibi de yine ‘Ey dost, Zülcelâl’e şükret’ dedi.

O perişan kişi dedi: Ey Allah’ın adamı, nasıl belaya şükret dersin?

Bu beladan daha büyük bir eziyet mi olur, âlemde böyle bir çile olur mu?

Sahibi dedi ki: Ey fasılalar sahibi bu sözü söyleme, sus.

Onun belindeki zünnar eğer senin belinde olsaydı...

Halin nice olurdu düşün, yürü şimdiki haline şükret.

Sana her ne nimet bahşedilmişse bunu Hak’tan bil, bunun şükrü budur.

Nimeti nimetlendirenden idrak et, hemen kalbin şükre varsın ey can dostu!

Hem de dilinle nimetlendirene şükret ki dille de şükretmiş olasın ey örnek kişi!

Nimetlendirene ibadet eyle, el ayak şükrü de yakîn ile olur ey din ehli!

Fî makâmi’l-havf-i ve’r-reca’

Korku ve ümit iman kuşuna iki kanattır. Ey yiğit, kanatsız kuş nasıl uçar?

Eline ümid ve korku tesbihini al, çaresizlik evinde otur.

Gel korku ve ümidi tekke eyle, biri eksik olursa bu yolun adamı değildir.

[21b] Sahife 42

Ümit dalı sıkıntı tohumundan biter, meyvesi de yel ve rüzgâr olur.

Korku eğer ölçsüz olursa insanın ciğeri gamdan kan dolar.

Beden korkuyla donup kalırsa can ve gönül birbirinden korkar.

Bu ne haldir; insan durmadan dert ve gam çeker, keşke insan olmasaydı da taş olsaydı.

Hikâyet

Tarikat adamlarından biri diğetine sordu: Ey hünerli! Neden hiç gülmezsın?

Dedi ki: Ey dost! Ben ki matem sahibiyim, gamlıyım, nasıl güleyim?

Gizli dert yolumdur, bu yola çıktım, yolumda nice bin türlü iniş çıkış vardır.

Gerçi ne kadar kapı çaldımsa da işin sonundan çok korkuyorum.

Can ve ciğer red veya kabul haberi almadan kanla dolar.

Ey yaralı! Zinhar korkudan ümitsizliğe düşme, çünkü *lâ taknatû* /Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin buyrulur.

Ümitvar olanlar için Allah'ın kahrı içinde lüfu da vardır.

Zira yüce Allah Ey kullarım diyerek (kendine dost olarak nisbet edip)refik ol dedi.

Bundan dolayı ehl-i tarik olanlar mutluluk davulunu çalacaklar.

Hikâyet

Bir aziz ansızın hasta oldu rüyasında kıyamet koptu.

Âlemin hükümdarı (Allah) buyurdu, sağlam âlimler geldiler.

Buyurdu: Ey ehl-i cedel, bana doğru söyleyin, ilminizle amel ettiniz mi?

Dediler: Yâ Rab! Kötülükler ettik (ama) sana yarar nice ibadetler ettik.

[22a] Sahife 43

Allah bu cevaba razı olmayıp tekrar sordu.

O aziz kişi dedi ki: Ey Rahîm! Defterimde büyük bir zulüm yoktur.

Şirke hiç bulaşmadım, umarım fazlın bana ulaşır ey Müste'ân!

Ey İlah! Şirkten başka her günahı affedeceğini vadetmedin mi?

Sonra Allah Ey ilim ehli! Ne kadar kötülük yapmış olsanız da sizi affettim buyurdu.

Bu rüyadan sonra üç gün yaşayıp ardından yüzü ak bir şekilde Allah'a kavuştu.

Fî beyânî't-tevekkül

Ümit ve korkuyu mekân belleme, sığınak Allah'ın faziletidir.

Ey Arkadaş Hakkın dışında her şeyden yüz çevir bu yolu tut ki ancak gideceğin gece yolculuğunun kıymetini elde edesin.

Bu binaya kim sebat isterse, ne kadar yaşıyor olsa da gönü ölüdür.

Ey maymun iştahlı kişi! Tedbiri bırak ve Hak'tan başkasından fazilet ümidini kes.

İyi veya kötü olsun, bu tedbir nedir? Bencil oldun, sürekli bu kendinden bahsetmek nedir?

Ey habersiz! Gündüz gece rızkın gelir, gel yarın endişesiyle kendini parçalama.

O Ganî senin rızkını takdir eder, dünyaya talip olup alçak kalma.

Hikâyet

Pîr Edhem -ki- din mülkünün hükümdarı, *aynelyakîn* hazinesini açan.

O himmetli kişi eski bir tapınağı mesken tutan, el çekmiş bir rahip gördü.

O -manevi- hükümdar onu imtihan etti. Dedi ki: Ey perişan adam!

[22b] Sahife 44

Bu tapınağı mesken tutmuşsun, yiyeceğin giyeceğin nereden gelir söyle.

Rahip dedi: Bu hali benden sorma, âleme rızık dağıtan Rezzâk'tan sor.

Fermana boyun eğen kula Mevla'sı giyecek de verir, yiyecek de.

Kim doğruca Hak adamı olmak isterse Hak katında hizmette bulunmalı.

Riyasızca tevekkül edenler ne yapsa Hak ona rıza gösterir.

Mevla'nın hükmüne uyanlar, gassalın önündeki ölü gibi olurlar.

Ey aziz kişi! Yerde ve gökteki tüm hazineler Hazret-i Hakk'ındır.

Hâsılı caiz olan mütevekkil bir gönüldür, bu manayı bilmeyen gafildir.

Ey yol eri! Zahiren uğraşmak şahsı tevekkülden beri eylemez.

Çünkü bilirsin, her iş takdirledir, kalbinde karışıklık olmasın.

Uğraşıp da bir şey başarırsan da sen onun Hakk'ın kolaylaştırması sayesinde olduğunu bil.

Uğraştığın halde bir iş olmuyorsa ah etme, o İlâh bunu takdir etmemiştir demek ki.

Fî makâmî'r-rızâ

Bu yolun yolcusuna makam rıza olursa o himmetli kişi en yüce menzillere ulaşır.

Her kim ki hakikat ilminden gafil olur, edep ağacından meyve alamaz.

Evvela gel iradeni terk et, sonra da rıza yoluna gir.

Eğer istersen gizli manalar sana açılır, gel bir an bile dünya gamı yeme.

[23a] Sahife 45

Bir âşık denize battı, ona sahilden bir adam seslendi:

Dedi: Ey dayanaksız, batmış adam, sana şimdi medet olayım mı?

Yoksa duymuyor musun, bu girdap içinde yol bulamayıp batıyorsun.

O seçkin ve istikrarlı adam da dedi: Benim katımda batmakla kurtulmak birdir.

Ey emin kişi! Ben muradımı istemem, zira benim muradım *murâdullah* oldu.

Hakk'ın takdirinden diline zehir bile gelse yut, asla şikayet etme.

Gönül yolunda en yüce menzil budur, *câhedû finâ'* nın/yolumuzda mücâhede edin emrinin son noktası budur.

Allah'ın takdirinden hiç gam yemeyen kişi *kurb-i a'la'* ya ayak basar.

Daima Allah'tan rızasını talep eyle, hükmüne de gece gündüz razı ol.

Kendi rızanı beklemek hatadır, asıl rıza her hükme razı olmaktır.

Kelîm Mûsâ -Allah'a- Ey Hakîm! Beni doğru yola ilet diye ne güzel yakardı.

Ey Ganî! Hangi ameli işlersem bu kuldan razı olursun?

Buyuruldu: Ey Mûsâ! O ibadetin sorumluluğunu kaldırmaya senin gücün yetmez.

İmran'ın oğlu o an secdeye vardı, Ey cömertlik denizi, bana bir damla bahşet diye dua etti.

Buyuruldu: Yâ Mûsâ! Herkesin razı olduğu kişi benden de rıza bulur.

Fî beyânî'l-ahvâl

Merhaba ey emeline çabuk ulaşan hükümdar! Allah'ın yardımıyla makamında seyreyledin.

Mana muhitine kötü hal bile ulaşırsa sen mutlu ol ey bahtı açık, uğurlu kişi!

[23b] Sahife 46

Ey gülen gül! Bahar yeli her bağı bahçeyi laleazar eyledi, sen de açıl.

Gel safalı gül bahçesine ayak bas, zira sabah yeli seni davet etti.

Ey sâkî! Safa saçan kadeh sun, gürültü koparan Kadîm olan A mest bir ruh hali sun.

Feyzinin cur'ası canımıza nasip olsun, şevkle gönül kendinden geçsin.

Bu hali istersen divane ol, zira bu sırra akli olan yol bulamaz.

Ey sinek! Şekerden uzak dur, bu sırra vakıf olan ancak gönül ehilleridir.

Kim muhabbet döşeği üzerinde yer bulursa -satrançtaki- vezir gibi şahın elini öpme imkânı bulur.

Bu cevherin madeni mana adamıdır, onun mahzeni irfan incileriyle doludur.

Bu ziynetten kime bezek olsa melekler onun ayağının tozunu başlarına taç ederler.

Bu hikâye çok eskidir; sonunda topraktan olana yüz suyu geldi.

İlkin Kadîm olan Allah bu nöbeti kılmasaydı, Kelîm olan Hz. Musa erinî/Rabbim bana kendini göster davuluna vurmazdı.

Mahabbette kendini beğenmek hatadır, *fenâ* çölünün hududu odur.

Bil ki mahabbet ben ve bizi terk etmektir, onu seven kendine düşman olur.

Mahabbet kahredip hançer çekince ondan başını çeken sır bulamasın.

Mahabbet şudur ki eserleri görünmemeli, bunun sağlam tabiri ancak budur.

Mahabbet kılıcı kimin başını keserse *kurb-i ev-ednâ* kazasına ulaşır.

Öldürülene kan-pahası ol ki yüzün ola, işte bu yol yolcusunun dostu yoktur.

Gösteriş yapmadan mahbuba âşık ol, ihtiyarın olmadan maksadına divane ol.

[24a] Sahife 47

Kim ki gerçek dost buldu artık dostluğu düşünmez, dostluk kalmaz her kim ki dost olsa (her bulduğunu dost edinse) .

Fî beyânî'ş-şevk

Şevk insanlara ve cinlere yol gösteren bir doğan kuşu oldu.
 Şevk bela ehlinin evidir, Allah'ın nuruna müştak olanların kulübesidir.
 Dostluk şevk olmadan kemale ermez, çevgan olmadan guy hedefe ulaşır mı?
 Kim ki yüksek şevk makamına ulaşsa de onda havas ve avam bir değildir.
 Bu yolun salikine bu dünyanın hükümdarı (Allah) himmetini artırır.
 Arşın tepe noktasını ona bahçe etse de o yine *kurb-i ev-ednâ* ister.
 Bu istekte sonuçtan bahsetmek ne mümkün, zira talep edilen sonsuzdur.
 Kim şevk şarabından kadehini doldursa hakikaten ona devamlı bir huzur olur.

Fî beyânî'l-üns

Ey din ehli! İman kuvvetiyle *kurb* yakınlaştı, *üns kurb*'u gerektirdi.
 Cemiyeti *kurb*'la topla ki cemiyet içinde lezzeti bulasın.
 Ey yol eri! Büyüklük seni senden uzaklaştırır, gözünün perdesi gider.
 Hak'tan gayrısı ardan uzak olur, adama *recâ havftan* fazla olur.
 Bu kilim şefkat meclisi oldu, hem de aşk ehline ferahlama makamı oldu.
 Hakk'ın pazarı sevda özünü/mayası verdi, İmran'ın oğlu da Hakk'ın *dîdârını* istedi.
 Bu çemende sabah rüzgârı belirince can bülbülü şevkle ötmeye başlar.

[24b] Sahife 48

Salik evvela makam nedir bilmez, ibadet ile sonradan ona *üns* olur.
 Sonra bu *üns* ile rahat bulur, zikirden lezzet almaya başlar.

O ere her duyduğu kelam zevk vermeye başlar.

O neşe onun ruhuna gıda olur, yeme içmeye ihtiyaç duymamaya başlar.

Ona *hâl ehli* nam olunca Hak *sıfatıyla* ona huzur verir.

Hakk'ın *zâtıyla* ona yakınlık gelir, gamlı denizde sonsuzluk dalgıcı olur.

Bu *şühûd* içinde *fenâ* bulan o er aklın manasından eser bulamaz.

Kimse bu manayı tabir edemedi, özüne erişip tefsir edemedi.

Ey oğul! Bu vicdani bir emirdir, insan bunu nasıl tabir etsin?

Bu beyan kuru lafla anlaşılmaz, zevk ehli bu manayı hemen anlar.

Nefsin kara örtüsünü geç ki Hudâ'ya yakın olmaya yaraşasın.
Gökteki güneş açıkça görünür ama körler onu göremez.

Hakk'ın nuru senden uzak değildir, ama onu göremezsen şaşılır mı? Çünkü gözündeki onu görebilecek nur yoktur.

Ey oğul! O sana senden daha yakındır, bunu kendisinden haber alan bilir.

Ey *ehl-i yakîn*! *Kurb u bu*'du anma, bu mana bize nispettir.

Burası hep *fakrdır*, post yoktur, çünkü dost dostu üzerinde nam isteği gütmez.

Hakk'ın nûru apaçıktır lakin sende özür vardır, gaybı görmek için Hakk'ı gören göz gerektir.

[25a] Sahife 49

Ebediyen Hakk'a yakın olmak istersen her zaman kendine yakın olmaktan uzak ol.

Fî beyânî'l-kabzi ve'l-bast

Ey her zaman tarikat yolunda giden! Senin *kabz u bast* halin ayan olmuştur.

-İlahi- sevgili yönünden gelen her *fütûh*, dert ehlinin ruhuna derman olur.

Mutluluk ne kadar gönlü hoş etse de gam tozu gönlün yüzünü cilalar.

O ferah kadeh âşıkı mest eder, gönülden gam keder silinir.

Aşk gayreti hep sıkıntı verir, mutluluğu gama çevirir.

Zamanın bağı ona gül yerine her an yüz türlü diken gösterir.

Ey *havâsa* yâr olan! Bu pek dertli başı *fenâ* yakasına çek ki kurtuluş bulasın.

Fî beyânî'l-fenâi ve'l-bekâ

Bu fenâ aşk ehlinin şahı oldu, gönül ehilleri ona gösteriş mekânı olsa şaşılır mı?

Ârif olanın canı bunu duysa talip olur, Hakk'ın nûrunun varlığına galip olur.

?Hak fiil murad olunan eli alır, her gönül isteği lezzetin özünü bulur

Büyüklik perdesi *zât*'ı ortadan kaldırır, onu fenâ denizine batırır.

Varlığından yokluk ortaya çıkarıp ona varlığını bedelsiz verir.

Allah ona *vahdet* kadehi içirip onu kendisinden geçirir.

Gecikmeksizin vahdet badesi çeker, kaftanı cisminden söğüt rengi olur.

Bedene aşk karışıklığını düşürür, gönüle dünya ve ahiret tasası gelmez.

[25b] Sahife 50

Bu tarikat kâmilî hoş buyurmuş: Yokluğun menzili *ayn-ı bekâ*dir.

Ey dost! Yol çok tehlikelidir, dikkat et; uğraş ki emin bir yol bulasın.

Fenâ-ender-fenâ hâsıl olunca Hak'tan *bekâ-ender-bekâ* bulursun.

Fî beyânî'l-cem'i ve't-tefrika

Ey yol eri! İkilik tozundan kendini temizlemezsene kendi kendine örtü olursun.

Canını yakmak için bir mum bul, *vahdet* bezminde ondan *cem* ol.

Bir gönülde yüz arzu zordur, maksat şudur ki tek gönülde tek maksat olsun.

Her kim ki gönlü perişan eyledi, bil ki binasını yıktı.

Can *ayn-ı fenâ*'da *cem* ' olunca o rûh-ı revân, özgür bir kuş gibi oldu.

Pazarın kavga dolu olunca kullukta ayrılık peyda olur.

Tefrika Hakk'ın fiillerindendir, can onun vasıflarına erince *cem* ' olur.

Vasıfların bu yolda sana perde oldu, bu yolda evvela perdeyi kaldır.

Gönül nefsani arzulardan beri olsa *tecellî* tahtının serveri olur.

Tecellî nurlarına nişan budur, bu sır içinde nişansızca zahir olur.

Bunda hayal gibi düşünme ve anlamaya yer yoktur, bunu tabire kimse kuvvet bulamadı.

Ef'âl ve *sıfât* hazinesi açılır mı, *zât*'ın nurlarının ışığı görünür mü?

[26a] Sahife 51

Gel *alâyık*'tan kendini temizle, bu yolda kendini çabuk tut.

Kuş gibi bir daneye bağlanma, âşinâ ol, bîgâneye uyma.

Ey azîz! *Tecrîd*'in manasını umarsan o halde posttan gül gibi temizlen.

Gel de dalgıçlara bir bak, *tecrîd*'le (soyunup denize dalınca) nice inciler çıkarırlar.

Adam dünya nakdinden uzak olursa dokuz felek tepesinde çadırı kurar.

Eğer kemâle ermek istersen mücerred ol; Mustafâ buyurdu: *Enfîk yâ Bilâl!*

Tecrîd zevkine varmayan adam, ehlullah yolunda *ferd* olmadı.

Halkın reddi veya kabulüne bağlanmayan kişi ancak vahdet nurundan nasiplenebilir.

Boş meydanın arsasına hâl olmaz/ilişmez, görünen gözüne ameller ilişmez.

Ey ulu kişi! *Vecd* kuşu Hakk'ın yuvasından uçup yıldırım gibi gelir.
Gönül bülbülü şevkle uçar, bazen gamlanıp bazen güler.

Bazen dostun *cemâli* örtüyü ortadan kaldırır, bazen de izzetinin *celâli* örter.

Hakk'ın cezbesi ârifî kendisinden geçirir, *illiyîn*'in fevkine çıkarır.

Bu yolda talip olanlar bazen mağlup, bazen galip olur.

Mağlup olana varlığı set olur, bu yolda sonsuz zorlukla karşılaşır.

Gaib olan tuzağa düşmez, *harîm-i Kuds* ona güvenli mekân olur.

Ey müptelâ! Varlığın *ibtîlâ* ülkesinin evidir, bu varlığı terk kıl.

[26b] Sahife 52

Gel beri bu dem üns meclisi olarak bezendi, Ey mukaddes avcısı tuzağı terk et
bu korkunç bir canavardır.

Bak bu yokluk kadehine, safâ doludur; dâne için varlık tuzağına düşme.

Bu ferah kadehini, yüz denizi içse de yine susuz kalan basiretli gönül çeker.

Bunda âşık çok perişanlıklar eder, mest olup sultanlık davası eder.

Mihnet köyünde asılı kalan kimse kanlı hançere müptela olur.

Bu âfet mahalli korku mekânı oldu, burada bir anda iki yarım olan şey yüz bin olur.

Sarhoşlukla varlığına yol vurur, o zaman iki cihanda Allah'ın dışında olur.

Bu cahilliğin özünde irfan oldu, Süleymân'ın Mantıku't-tayr'ı oldu.

Gönül ehli sarhoş gibi şarkı söyler, can yolcusuna Hak'tan vücud olur.

Eğer benden bir şeyler öğrendiysen nefsini yok et, Hakk'ı ispat eden âyet oku.

Kendini varlıktan uzaklaştıran, *isbât* tahtının serveri olur.

Sana kemâlin ayak bağı olmasın ki '*ayne'l-yakîn*'den nasiplenesin.

Akıl ve ilimle hemhal ol ki '*ilme'l-yakîn*'in manasını bulasın.

Ey beyan ehli! Keşif gözü açılırsa bildiğin şeyleri açıkça görürsün.

Gönül gözü açık olursa okuduğun gizli ne varsa açığa çıkar.

Vahdet sırrını açıklamaya gerek kalmadan görürsün, özün özü açıkça görünür.

Ey oğul! Gel hakikat denizine gir, *hakka'l-yakîn* incisi bul.

[27a] Sahife 53

İki âlemden geçip özgür ol, *ev-ednâ* dalına konup mutlu ol.

Nişansız tuzaklar kurulurken O Allah ki ilim ve ayn/gören gözü (*ilme'l-yakîn/ayne'l-yakîn*) nişan olarak verdi.

Hakk'ın hazînesine temiz can emîn olur; *hakka'l-yakîn*'e giriş budur. *İlme'l-yakîn* hâstadır/ hâs kimselere özgüdür ve *hâs-ı hâs/hasların hası ise ayne'l-yakîn*'e ihtisas bulur.

Himmetli kişiler *ayne'l-yakîn*'e mazhar olur, bu makam peygamberlere layıktır.

Ey emin kişi! Eğer hakikati sorarsan bil ki *hakka'l-yakîn* lî-ma'allah'ta olur.

Aynadan pas silinirse insan ve melek suretleri belirir.

Ey din ehli! İbn-i vakt oldunsa geçmişe ve geleceğe tasalanma.

Vaktinde nazar olunana halinin vasfı *keşf-i mâ-zâga 'l-basar* olur.

Varlığından ve kârından vaz geçip vakti değerlendiriyorsan o zaman özgürsün

Zamanla *ehl-i hâl* olursan *vech-i cemâl tecellî* gösterir.

Vakt-i hâl dayanak eylemişe benziyor, bu sebepten gönül yüz türlü renk tutar.

Çünkü senin her yolda seyrin var, Yusuf'un hapsiyle kuyuda kaldı.

Rengin ikidir lakin Hakk'ı görmedin, temkîn ülkesinin padişahı olmadın.

Gönül ehlinin denizde boğulması safâdır, ayağı çamur olan hicab içinde kalır.

Mest olanın hali renklidir, bu meyhane ehline ayindir.

[27b] Sahife 54

Mülk evinden haberdar olan can, güle oynaya bu dergâhın mahremi olur.

Sarhoşluğu olmayan leziz şarap içer, her an dosdoğru yar olur.

Ey bu şan şöhretin esiri olan! Kendini tuzağa bağımlı kıldın.

Kendini kaybet ki yârin kokusunu bulasın, sevgilinin muhiti kendiliğinden bulunmaz.

Kendiliğin seni ondan uzak kıldı, şüphesiz huzur *gaybetle* bulunur.

Birisi himmet alıp doğru yola ulaşmak için Bâyezîd'e gitti.

Kapıyı kapalı görünce o bakış sahibi kapıyı çaldı.

'O Bestam serveri, o himmetli pir, o tuzaktaki kuş nerede' diye seslendi.

Bâyezîd de ona dedi ki: Ey can dostu! Nice yıldır ben de ondan belirti isterim.

Onu istemeyi hiç bırakmadım ama bu âlemi içinde Bâyezîd'i bulamadım.

Bulana kadar aramak istedim lakin kimse Bâyezîd'den haber vermedi.

Böylesine sadık âşık olan yol aldı, varlığını terk edip öyle baktı.

Dosdoğru kemâl bulana kadar yılanın derisinden soyulduğu gibi tecrid olur.

Vuslat uman kendisinden kaçır; ancak alametsiz olan alamet bulabilir.

Sabah vakti elime aşk şarabını aldım ki aşk sarhoşu olayım.

[28a] Sahife 55

Şafak vakti gömleği kana saldım, elime gelmez eteği gördüm.

Canımın burnuna dost kokusu geldi, dostun muhitinde felek gibi döndüm dolaştım.

Saki can yakan kadehini sundu, bülbül nevrüz müjdesini buldu.

Şevk bülbülü dost vaslını anınca meclis ehli hep postlarından sıyrıldı.

Bülbülleri gör, nasıl feryad ederler, yere göğe ‘gulgul’ sesleri bırakırlar.

Varlık tozundan eteği temizleyip âlem üzerinde toprağa himmet ayağını bastı.

Ara yerden dedikodu koptu, *şuhûd/şahidlerin* gözü sâliki yok etti.

Meclis ehli hep beraber geldiler, ağyarın şişesini taşa çaldılar.

Hepsi hacılar gibi safâ yolunu tutup *fenâ* ihramını bağladılar.

Ey muhterem! Tavaf vakti bu ünsiyet hareminde uçtular.

Havas meclisi oldu, avama yer yoktur; pişmişler gelsin, hamların burada işi yoktur.

Her garip kişi nasıl semâ adamı olur? Sadık âşıklarda ancak semâ derdi olur.

Kemal ehli biri şu sözü güzel söylemiş: *Hâl* yerinde ölü nefsin yeri olmaz.

Ey örnek kişi! Bil ki bu semâ nefis ve arzu endişesi olmamıştır.

Sana *vecd* ve semâ helal olana kadar nefsinin arzularından geç, *hâl* ehli ol.

Ey ehl-i yakîn bir şaşkın kendiliğinden gelse onun sarhoşluk hali için çabalama sakın.

Hüdâ’nın şarabının küpünü açmadınsa kendi isteğinle el ayak dökme.

Cinsi bozuk olanların sohbetiyle imtihan edilenin teni canına zindan olur.

[28b] Sahife 56

Semâ kıl ki sevgilinin müjdesi erişsin, gömlek kokusu Ken'an iline ulaşsın.

Bu ferahlık veren (kadehten) her mahlûsa yoktur, bu güneşten her narsız gönüle yoktur.

Ey utanmaz! Rızık yolu bir değildir, şüphesiz Hüdâ'nın adamının yolu budur.

Şevkle iradesizce yakarı başını yırt ki bu denizden saf inci bulabilesin.

Bu habersiz zavallılar kendilerini beğenmiş oldu, bunlardan uzaklaş.

Mana adamı olmaya talip ol, bunda *sûret ehli* zinhar itibar bulmaz.

Sırdaş olmayana sırrını açma, zira kargalar bülbül sesinden anlamaz.

Hırka giyen düzenbazları görüp sakın şeyh sanma, sakın İblis'i görüp insandır deme.

Hâşâ lillah/Allah için nişan bulan kişinin işi hep sıkıntılara katlanmak olur.

Hırkasını dünyaya tuzak eylemiş, nâm için din ve dünyayla oynar

Kara yüzlü/o ayıplı kişi ekmek için utanmayı terk etmiş, Allah ona bir şekilde dostunu düşman eder.

Allah dostlarının mezhebini terk eder; işi gücü keder dolu işlerdir.

Hüdâ'nın yoluna talip olduysan bu gösteriş düşkünlerinden uzak dur.

Ey yol eri! Her zaman iyice araştı, rehber bulmadıkça yola çıkma.

Ey oğul! Ben ne dersem dinle, *vecd-i hâl* edip *semâ* et.

Gönül evinde *itikâfa* gir, zira bu söz bana baba öğüdüdür.

Ey sâkî, bana sabah kadehini ver, zira geceden kalma şarap cana gıdadır.

Ayaküstünde durup Cem'in kadehini doldur ki *rub* '-ı *meskûn/dünyanın dörtte biri* üzerine şarap hattı çekeyim.

[29a] Sahife 57

Kuru lafın pek güzelliği yoktur; derya sun ki kayığı salayım.

Eğer bu kayıkla denizi geçebilirsem umarım gemi çöle ulaşır.

Çünkü ne deniz kalır ne de kayığın, sana matlâının denizi inci verir.

Herkesin gönülsüz olduğu bir âleme ulaşırsın, herkes sahili olmayan denize taliptir.

Sâkî, mey ver ki bu efsanedir, neyi tarif etsem o puthanedir.

Doldurup taze şarap kadehi ver, sonra da ‘*sekâhum rabbuhum*’ diye seslen.

Bu *fîtuha* zorluk çıkmadı, iddia sahibi bunda tasarruf bulmadı.

Sâkî, bu meyhane içinde kadeh sun; ferahla doldur, gam keder kalmasın.

Bu korkutucu yolun gece yolcusu oldum ki bu sırra vakıf olayım.

*Tevfîk*ten merkep eyledim lakin *tahayyur* menzili bulamadım.

Çünkü gördüm ki hayret değersiz olmuştur, ben de sonunda suskunluğu seçtim.

Güzel mektubu uzatma, kalemi kır gitsin, maslahat bunu gerektirir.

SONUÇ

Yazma eserler İslam medeniyetinin önemli yapıtları arasında yer alır. Bu nedenle eserin günümüze kazandırılması öncelikle kültür tarihimiz açısından çok önemlidir. Araştırma konumuz olan bu eser de mesnevi tarzında kaleme alınmış yazma bir eserdir. Söz konusu eser genelde temel İslam bilimleri özelde ise Tasavvuf bilim dalı alanına katkı sağlayacak önemi haizdir. Zira eserin ismi *Kenzu'r-Rumuz fi't-Tasavvuf* olup mana olarak Tasavvufta gizli hazineler anlamına gelmesi bile konunun araştırılmasını mucip kılıcı manidar bir içeriği çağrıştırmaktadır.

Mesnevinin yazarı Şeyh Refahî'nin Kayseri'de Osmanlı döneminde yaşamış olduğu bilgisi eserde kayıtlı olmakla birlikte müellifin biyografisi hakkında tabakat kitaplarında her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eserin Şeyh Refahî'ye ait olduğu ve onun Kayseri'de yaşadığı bilgisi yer almakta ise de adı geçen kişinin biyografisi hakkında tarihi kaynaklarımızda her hangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Yazarın isminin nisbet edildiği Refahiye adıyla Kayseri'de bir yerleşim birimine rastlanmamıştır. Ayrıca Refahî ismi ile anılan kimselerden böyle bir eser sahibi başka biri de tespit edilememiştir.

Diğer taraftan araştırmalarımız esnasında *Kenzü'r-rumûz* isminde tasavvufi konuların ele alındığı Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'ye ait Farsça başka bir eserin olduğunu da tespit ettik. Yaptığımız karşılaştırmalar neticesinde çalışma konumuz olan eserin, Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'ye ait olan Farsça mesnevînin ekleme ve çıkarmalar yapılarak tercümesi niteliğinde gözüксе de bir uyarılama niteliğinde olduğu kanaatine ulaştık. Zikri geçen Hüseyinî Sâdât el-Gûrî'nin de 1329 yılında vefat ettiği dikkate alınırsa araştırma konumuz olan eserin XIV. Yüzyıldan sonra yazıldığı kesinlik kazanmaktadır.

Yine kesin bir dille ifade edebileceğimiz, bu eserin tarikatleşme döneminde tasavvufu özlü bir şekilde tanıtmayı amaçlayarak yazılmış bir eser olduğudur.

Eserin tek nüsha olması hasebiyle okunması müşkil olan kelimelerle ilgili mukayese etme imkânımız olmamıştır.

Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olan bu eser mesnevi tarzında nazmedilmiştir. Nitekim incelememiz neticesinde eserin dönemin dini, tasavvufi ve felsefi anlayışını da yansıtmaları açısından yayınlanması genelde Türk Tarihi, Dili ve Edebiyatı gibi diğer araştırmalar için de kaynak teşkil edeceği müşahade edilmiştir.

Ayrıca eserin genelde Temel İslam Bilimleri özelde Tasavvuf bilim dalı açısından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüş olup bu yönüyle eserin gün yüzüne

ıkarılmasının yeni araştırmalara kapı aralayacağı dışınılmaktadır. Bu nedenle eser öncelikle latince edilmiş sonra da günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Böylelikle bu nadide eser günümüz okuyucusu ile buluşarak bilim adamlarının istifadesine sunulmuştur.

Araştırma konumuz olan 29 varak 57 sayfa olan bu manzum yazmanın fizikî özellikleri bölümleri muhtevası incelenmiş ve eserin genel tanıtımı yapılmıştır. Akabinde ise eserdeki tasavvufa dair ana konular kavramları incelenmiş yapılan sekilerle müellifin yaptığı yorumlardan örnekler verilmiştir. Ancak bu yorumların spesifik olarak derinlemesine yapılması tezimizin sınırlarını aşacağından dolayı burada bu yorumların sadece öznelliğine dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte bu verilerden elde ettiğimiz kadarıyla onun bazı yorumlarının öznel olduğu söylenebilir. Özellikle makamlar ve haller gibi tasavvufun ana konuları altında yaptığı yorumlar dikkat çekici niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, tah. Ahmed el-Kallâs, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1405.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayınları, İstanbul 2015.
- Arı, Abdüselam, Rıza, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 57-59, İstanbul 2008.
- Aydın, İbrahim Hakkı, Kenz-i Mahfî, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 258-259, Ankara 2002,
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *Sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.
- Bursevi, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Dersaâdet, 1330.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2004.
- Cengiz, Muammer, *Bir tasavvuf klasiği olarak Mahmûd Şebüsterî'nin Gülşen-i Râz mesnevîsi*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi 2014, YÖK Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Tez No: 385558)
- Cevherî, Ebu Nasr İsmâil b. Hammad, *es-Sıhah tâcu'l-Luğa ve sıhau'l-arabiyye*, thk. Ahmet Abdulgafur Attâr, nşr. Daru'l-İlim, Beyrut 1987.
- Ceyhan, Semih, Üns, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLII ss. 348-349, İstanbul 2012.
- Cürcani, Ali b. Muhammed eş-Şerif, *Kitabü't-Ta'rifat*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- Çağrııcı, Mustafa, Fenâ *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XII, ss. 333-335, İstanbul 1995.
-, Nasihat, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 408-409, İstanbul 2006.
-, Sabır, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XXXV, ss. 337-339, İstanbul 2008.
-, Şevk, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XXXIX, ss. 20-22, İstanbul 2010.
-, Tevekkül, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLI, ss. 1-2, İstanbul 2012
- Demirci, Kürşat, Zühd, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIV, ss. 530-533, İstanbul 2013.
- Demirci, Mehmet, Hal, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XV, ss. 216-218 İstanbul 1997.
- Durmuş, İsmail, Şiir *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIX, ss. 154-155. İstanbul, 2010.

- Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kutü'l-kulûb*, Kahire 1961
- Emîr Hüseyinî, *Kenzu'r-rumûz*, Milli Kütüphane Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, No: 06 Hk 879/6.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü.İ.F Yayınları, İstanbul 1994.
- Erkaya, Mahmud Esad, *Kur'an Kaynaklı Tasavvuf Kavramları*, Otto Yayınları, Ankara 2017.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakub, *Kâmûsu'l-muhit*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2011.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*, Kahire 1358/1939.
- Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf yayınları, Ankara 2017.
-, Tasavvufta Tevekkül Anlayışı, *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/1, ss.131-165, Adana 2018.
- Gündoğdu, Cengiz, *Tarikatlerin Doğuşu EKEV Akademi Dergisi*, I/2, Mayıs 1998, ss.97-106.
- Hücvîrî, Ebû'l-Hasan Ali b. Osman el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982
- İbn Acîbe, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî, *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-mecîd*, thk. Ömer Ahmed er-Râvî, Dâru'l kütübi'l-ilmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 1426/2005.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî marifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*, Kahire 1293.
- Kara, Mustafa, Fenâ *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XII, ss. 333-335, İstanbul 1995.
-, "Havf", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 528-531, İstanbul 1997.
- Karagöz, İsmail, vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2017.
- Kâşânî, Abdürrezzak, *Tasavvuf Sözlüğü*, çev. Ekrem Demirli, İz yay., İstanbul 2004.
- Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak, *et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf*, thk. Ahmet Şemseddin, nşr. Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Kılıç, Mahmud Erol, *Sûfî ve Şiir*. İnsan Yayınları, İstanbul 2011
- , *Evvele Yolculuk*, Sûfî Yayınları., İstanbul 2013.

- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik, *er-Risâle*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1422/2001.
-, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrahim Besyûnî, el-Hey'etü'l Mısriyye, 2000, 3. Baskı.
- Kutluer, İlhan, İlim *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, ss. 109-114, İstanbul 2002.
- Makdîsi, *Safvetü't-Tasavvuf* (Tasavvufun Özü), çev. M. Cevat Ergin, İlk Harf Yayınları, İstanbul 2015.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, (nşr. Fâtıma Yûsuf el-Hıyemî), Beyrut 1425/2004.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kahire 1991.
- Nalbat, Muhammet, Ârifî'nin Kenzu'r-rumûz Adlı Mesnevisi Üzerine Bir İnceleme *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi (aded)*, V/2, (Ağustos 2021), ss. 1364-1393.
- Necmeddîn-i Dâye, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Sâhâver el-Esedî er-Râzî, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye* (Bahrü'l-hakâik ve'l-me'ânî fî tefsîri's-seb'î'l-mesânî), thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 2009.
-, *Mirsâdü'l- 'ibâd*, Tahran 1352
- Nizami, Khaliq Ahmad, Hüseyinî Sâdât el-Gûrî *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIX ss. 24. İstanbul 1999.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, byy, ts.
- Refahî, *Kenzu'r-rumûz*, Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi İslam El Yazmaları Bölümü, No: B. Or. 103, v. 179r-207r.
- Reis, Bedriye, Tasavvuf Klasiklerinde Rıza Kavramı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, X/53, ss. 891-913, Samsun 2017.
- Serrâc, Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd – Tâhâ Abdülbâkî Sürûr), Kahire 1380/1960,
- Sühreverdî, Ebu Hafs Şihabüddin Ömer, *Avârifü'l-meârif*, el-Mektebetü'l-Mekkîyye, Mekke 1422/2001.
- Şimşek, Selami, *Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Litera Yayınları, İstanbul 2017.
- Tan, M. Nedim Avârifü'l-maârif ve Osmanlı tasavvuf düşüncesine kaynaklığı *Osmanlı Düşüncesi: Kaynakları ve Tartışma Konuları*, Editör. Aydın, Fuat. vd. 1. Baskı, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019, ss. 687-710.

Tüsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus b. Îsâ b. Abdillâh b. Refî‘, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, thk. Taha Abdurraûf Sa’d, Sa’d Hasen Muhammed Ali, Dâru’l Harem li’t türâs, 1425/2004.

Uludağ, Süleyman, Aşk, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 11-17, İstanbul 1991.

.....Fakr, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XII, ss. 132-134, İstanbul 1995.

....., “Kabz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIV, ss. 44-45, İstanbul 2001,

.....Makam, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, ss. 409-410, İstanbul 2003.

Nefis, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 526-529, İstanbul 2006.

....., Rıza, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 56-57, İstanbul 2008.

..... *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012.

.....*Tevekkül*, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XLI, ss. 3-4, İstanbul 2012.

..... Tövbe, *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, XLI, ss.284-285, İstanbul 2012.

Uslu, Recep, Herat *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVII, ss. 215-218, İstanbul 1998.

Yıldırım, Ahmet, *Din Dünyevileşme ve zühd*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.

Yılmaz, Hasan Kâmil, Cem *TDV İslâm Ansiklopedisi(DİA)*, VII, ss. 278-279, İstanbul 1993.

S Ö Z L Ü K

A

A'dâ düşman, hasım.

A'lâ ar. Daha yüce, daha büyük, daha ulvî, çok yüksek, çok yüce, çok büyük.

A'mâ ar. Gözü görmeyen, kör, manevî körlük, bilgisizlik, cahillik.

A'zâ ar. Uzuv, organ, beden her bir uzvu.

A'zam ar. En büyük, en yüce.

Âb f. Su, yağmur, letafet, güzellik.

Âbâd (ebed t.) ebedler, sonsuz gelecek zamanlar.

Abd ar. Kul,

Aber ar. Geçiş, geçmek, gidiş.

Aceb ar. Şaşma, hayret.

Âciz ar. Zayıf, güçsüz.

Acz ar. Acizlik, güçsüzlük, zayıflık, yoksunluk.

Âdem ar. Adam, insan, ak şehzade, iyi temiz kimse, İlk insan, ilk peygamber.

Adem ar. Yokluk, yok olma.

Âdet ar. Usul, tarz, gelenek, görenek, alışkanlık.

Adû ar. (aduvv) düşman

Afâ: (ar.) (du'â'î fi'l) afvetti, Allâh korusun.

Âfât: (ar.) (âfet c.) âfetler, doğal afetler.

Âferînîş f. Yaradılış, hilkat.

Âfet ar. Belalar, musibetler, sıkıntılar, doğal afetler (deprem, heyelan, su baskını vb.)

Âfîtâb f. Güneş, çok güzel yüz.

Afû a. Çok affeden, Allah'ın bir ismi.

Afv ar. Bağışlamak.

Âgâh f. (âgeh) uyanık, haberdar, basiretli, bilen.

Âgâz (âgâz) f. Başlamak.

Ağyâr ar. Başkaları, yabancılar, diğerleri.

Ahd ar. Söz, söz verme, and, yemin, vasiyet.

Ahî ar.+ar. Kardeşim.

Âhir ar. Son, sonuncu, son, sonra gelen.

Ahmed son Peygamber Muhammed a.s. bir ismi.

Ahter f. Yıldız.

Âhû f. Ceylan, gözleri çok güzel olan, dilber, sevgili.

Ahvâl ar. (hâl t.) haller, durumlar, görünüş, keyfiyet.

Ahz ar. Almak.

Akbah ar. Çok çirkin.

Akd ar. Anlaşma, sözleşme.

Âkıbet ar. Bir şeyin sonu, netice, sonuç.

Âkk a. İsyânkâr, serkeş.

Akl ar. İdrak, kavrayış, fikir, düşünce, doğruyu ve yanlış ayırt etme kabiliyeti, zihin, zekâ, anlayış.

Aks ar. Yansıma.

Akvâl ar. (kavl) sözler, lakırdılar.

Âl f. kızıl, kırmızı.

Alâyık ar. (alaka t.) alakalar, bağlar.

Alem ar. Bayrak,

Âlem ar. Bütün cihan, kainât, dünya.

Âlemîn ar. (âlem t.) alemler, dünyalar, kainat.

Âlî ar. Büyük, yüksek, yüce, ulu.

Âlim ar. bilgin

Alîm ar. Bilgin, bilen, bilgiç, bilgili, Allah c.c. bir ismi (ilmi ezeli ve ebedî olan).

- Âliye ar. Yüksek, büyük, yüce, ulu.
 Âlûde f. Karışık, karışmış, bulaşmış.
 Amel ar. Çalışma, iş.
 Âmîz f. İçeren, karışan, içerik, âmihten masterından imtizac etmek, karıştırmak anlamındadır.
 Âmm ar. Umumi, genel, çoğunluk, alt tabaka, cahil halk.
 Amr ar. Özel isim, erkek ismi.
 Âmûz f. Öğretmek, öğrenmek, âmûhten sonuna geldiği kelimelere öğretmek, öğrenen anlamı katar.
 An ar. (harf-i cerr) den, dan.
 Ân Türkçe. Göz açıp kapayınca kadar geçen kısa zaman.
 Anâ ar. Zahmet, meşakkat, güçlük, zorluk.
 Ârâm f. Beklemek, durma, dinlenme.
 Ârende f. Getiren, bir şey getiren kimse.
 Ârî ar. Soyunmuş, temizlenmiş, uzak.
 Ârif ar. (irfân) anlayan, gördüğünü anlayan, bilen.
 Ârizî ar. Geçici olan, kalıcı olmayan.
 Arsa boş meydan, bina yapılacak boş arazi parçası.
 Arş ar. Kürsü, taht, yüce makam, Allah'ın kudret ve saltanatının tecelli yeri.
 Arûs f. Süslenmiş, güneş, gök, düğün, cümbüş.
 Arz ar. Sunmak, sunu, sunuş.
 Arz-ı hâl ar.+ar. Durumu sunmak, durumu bildirmek, dilekçe.
 Âsân f. kolay, kolaylık, eriştirmek.
 Âsâr ar. (eser C.) eserler, izler, nişanlar, abideler, adetler.
 Asbâb Türkçe elbise, giysi, çamaşır.
 Ashâb ar. Arkadaşlar, sahib olanlar, Hz. Muhammed'i dünya gözüyle gören ve sohbetinde bulunan zatlar.
 Asl ar. Kök, temel, esas, başlangıç. Noktası, dip, hakikat.
 Âsumân f. Gökyüzü, sema.
 Âşık ar. (c. Uşşâk) Mübtelâ, aşırı seven, tutkun.
 Âşikâr f. Görünen, bilinen, açıkta olan, açık, apaçık.
 Âşinâ f. Haberli, bilgili, tanıdık, sevinç, aydınlık.
 Aşk ar. (ışk) şiddetli sevme, aşırı sevme.
 Âşûb f. Karıştıran, karıştırıcı.
 Âşûfte f. Sevgiden kendinden geçen, aşırı seven, iffetsiz kadın.
 atâ ar. Vermek, ihsan, hediye, iyilik, Allah'ın c.c. ihsanı.
 Avâyık ar. (â'ika t.) engeller.
 Âvâz f. Sada, yüksek ses.
 avl ar. Sıkıntılı yer, acınma, acınası yer.
 ayân f. Âşikâr, belli, görünen, bilinen.
 ayb ar. Kusur, leke, utanç.
 Âyine f. Ayna, vasıta, araç.
 Ayn ar. Göz.
 Ayn ar. Göz.
 ayn-ı akl ar.+ar. Akıl gözü.
 Âz f.
 Âzâde f. Bağlardan kurtulmuş, serbest, sür, özgür.
 Âzer f. ateş.
 azîz ar. Yüce, şerefli, saygın, Allah c.c. isimlerinden biri.
 Azîze ar. Şerefli, haysiyetli kadın.
 azm (azim) ar. Kasd, niyet, istemek, sağlam karar.
- B**
- Ba'd(z) ar. Bazı, parça, bir şeyin bir kısmı, bir parçası.
 Bâb ar. Kapı.

- Bâd f. Yel, rüzgar, soluk, nefes.
- Bâde f. Şarap, kadeh.
- Bâğ f. Bahçe, bostan, üzüm asmaları olan yer, üzüm asmaları.
- Bâğ-bân f.+f. Bahçıvan, bağcı, bahçe bekçisi.
- Bahâ f. Kıymet, değer, bedel, pahâ.
- Bahâne f. Vesile, sebep, yalandan özür, kusur, noksan, garaz.
- Bahâr f. İlbarhar, mevsim.
- Bahîl ar. Cimri.
- Bahr ar. Deniz, okyanus.
- Bahr-i ğamm ar.+ar.
- Bahşâyîş f. Bağışlayıcı, ihsan, armağan.
- Bahşîş f. Lütfe dip verilen para, fazladan, iyilik, hediye, mükafat.
- Baht f. Şans, talih, kader, alın yazısı, kısmet.
- Bâk f. Korku, çekinme, sakınma.
- Bâkî ar. Kalıcı, sonsuz, sonu gelmez.
- Bâl f. Kanat, kol, pazu, üst, yukarı.
- Bâl f. Kanat, kol, pazu, üst, yukarı.
- Bâlâ f. Genç, yüksek, yukarı.
- Bâlâter f. Yüksek, daha yüksek.
- Bâli f. eski, köhne.
- Bâm f. Dam, çatı, kubbe, sabah vakti, telli sazlarda en kalın tel.
- Bân Farsçada kelime sonuna gelerek, Türkçedeki ci, cu ekleri yerini tutan mânâda kullanılır. Meselâ: Bağban: Bağcı.
- Bâr f. Meyve
- Bârgâh f. İzinle girilecek yer. Padişah divanhanesi, Huzur-u Rabb-il Âlemin. Dua edilen yer.
- Bâr-gâh izinle girilecek yer, padişah divan-hanesi, Cenab-ı Hakk'a dua edilen yer.
- Bark ar. Şimşek, yıldırım.
- Bark-veş f.+f. Şimşek gibi.
- Basîr ar. Gören, görücü, basiret sahibi, hakikati anlayan, kalb gözü ile gören, Allah c.c. isimlerinden biri.
- Bast ar. Yaygı, yaymak, el uzatmak, sevindirmek, kaplamak, tas: Allah'ın c.c. cemâl tecellisiyle kalbin sükûn ve huzur ile ferahlaması.
- Bâtıl ar. Yanlış, yanlış olan.
- Batn ar. Karın, iç, soy, nesil.
- Bâyezîd f. (Bayezid-i Bestami) İslam mutasavvıfı. Beyazîd-ı Bestami Hazretleri hicri 160 yılında veya 188 yılında İran'ın Horasan'a bağlı Bestam beldesinde dünyaya gelir. Lakabı Sultan-ül arifin dir. Bestam'da doğması hasebiyle Bestami denilmiştir. Asıl ismi İsmi Tayfur, babasının adı ise İsa'dır. 231 veya 261'de Bestam'da vefat etti.
- Bâz f. Doğan. Yırtıcı kuş. Av kuşu, yeniden, tekrar oynatan, oynayan, geri ve arka tarafa doğru... gibi manalara gelir. Kelimenin sonuna veya baş tarafına getirilerek kullanılan bir ek dir. Meselâ: Ateşbâz: Ateşle oynayan.
- Bâzâr f. Alış-veriş, Pazar.
- Bâzî f. oyun, eğlence, beğenmeyen, önem vermeyen.
- Be f. Kelime başına getirilerek, Türkçe'deki de, da, den, dan ile niçin anlamlarında kullanılır.
- Be f. Kelime başına getirilerek, Türkçe'deki de, da, den, dan, ile, için anlamlarında kullanılır.
- Bed f. Fenâ, kötü, çirkin, yaramaz, şer.
- Bedel ar. Karşılık, bir şeye karşılık verilen şey.
- Bed-kîş f.+f. Bed-kîş: Kötü dinli Dinsiz: Ol çeşm-i siyeh-kâr ne bed-kîş-durur kim / Diler kopara fitne müselmanlar içinde
- Bed-ter f. Çok kötü, daha kötü, beter.
- Behr f. Her, her bir, her biri, herhangi.
- Behr f. nasib, galib olmak, uzaklık, mesafe.
- Behre f. Nasib, pay, hisse.
- Behremend f. Nasibi olan, hissedar, bilen, anlayan.
- Behre-mend f. Nasibi olan, hissedar, bilen, anlayan.

- Behr-i nâm f.+f. şan şöhret için, şöhret nasibi.
- Bekâ ar. Sonsuz olma, kalıcı olma.
- Belâ aer. Sıkıntı, zorluk, güçlük, sorun.
- Belde: (ar.) şehir, belde, il.
- Beliye: (ar.) belâlar, âfetler, dıkıntılar.
- Bend f.bağ, bağlanan, boğum, emri altına almak.
- Bende f. Bağlı, bağlanmış, köle, esir, hizmetçi, kul.
- Bende-ves f.+f. Esir gibi, köle gibi, hizmetçi gibi.
- Ber f. Üzere, üzerine, yukarı anlamında.
- Berâ f. İçin, dolayı.
- Berber f. tıraş eden, saç kesen, tıraş etmek.
- Berdâr f. Asılmış, yukarı kaldırılmış, tutucu, itaat edici ve ettirici, meyveli, meyve verici.
- Berî ar. Berâet. Kurtuluş, temiz, uzak.
- Berîd ar. Postacı, haberci, sürücü.
- Berk f. Yaprak
- Ber-murâd f.+ar. İsteğine eren, arzusuna kavuşan.
- Best f. döşemek, yaymak.
- Bestâm f. (Bayezid-i Bestami)
- Beste f. Bağlanmış, bitleştirilmiş, bağlı, kapalı, gr. besten fi'linin ism-i mef'ûlûdür, kelimelerin başına veya sonuna getirilerek mürekkeb kelimeler yapılır, müzikte: şarkının makam ve âhengi.
- Beste f. Bağlanmış, bitleştirilmiş, bağlı.
- Beşer ar. İnsan, kişi, âdem.
- Beter f. Bed-ter kelimesinin muhaffefi. Daha kötü.
- Beyâbân f. Çöl, sahra, imar olunmamış arazi, kır.
- Beyân ar. İzah, açıklama, anlatma, açık söyleme, tefsir.
- Beyd (bîd) reng söğüt çiçeği kokulu söğüt demektir. Fârisî'de... ve güve denilen böcek manasında kullanılır. (kâmûs-ı Osmânî)
- Beyne ar. Arasında.
- Beyne'l-isba'ayn ar.+ar. İki parmak arasında.
- Beyt ar. Ev.
- Beytu'llâh ar. Allah'ın c.c. evi, kâbe, cami, mescid gibi ibadet edilen yer.
- Bezek Türkçe. Takı, süs, zinet.
- Bezl ar. Bol bol verme, dağıtma, savurma.
- Bezm f. Sohbet meclisi, muhabbet meclisi, meclis.
- Bî f. Kelimenin başına getirilerek menfi yapılır, olumsuz anlamı verir.
- Bî-çâre f.+f. Çaresiz, zavallı, şaşkın.
- Bî-çûn f.+f. Emsalsiz, benzersiz, eşsiz, ortaksız, sebep sorulmaz, Allah c.c.
- Bîdâr f. Uykusuz, uyumayan, uyanık, mutlu,
- Bîdâyet ar. Başlangıç, ilk önce, ilk başta, ilk olarak.
- Bî-esâs f.+ar. Esassız, asılsız, temelsiz, dayanaksız.
- Bî-gâne f.+f. Kayıtsız, alakasız, aldırışsız, yabancı, dünya ile alakayı kesen.
- Bigi Türkçe. Gibi.
- Bîh f. Dip, kök, taban.
- Bihter f. Daha iyi, daha güzel.
- Bî-hûd (bî-hod) f.+f. Çılgın, kendinden geçmiş, çıldırmış.
- Bikr ar. Temiz, el sürülmemiş, her şeyin evveli.
- Bilâl ar. Su gibi ıslatan, son Peygamber Hz. Muhammed'in sahabelerinden birinin ismi, ilk Ezan okuyan zat.
- Bîm f. Korku, tehlike.
- Bîn f. Görmek, kelime sonuna ilave ile gören, görücü anlamı verir.
- Bînâ ar. Temel, kök, esas,
- Bînâ f. Gören, görücü, göz.
- Bînende f. Görücü, gören.

Bî-nişân f.+f. İşaretsiz, belirtisiz, izsiz.
 Bî-riyâ f.+ar. Gösterişsiz.
 Bîrûn f. Dışarı, harici, dış, fazla.
 Bisât ar. Yaygı, döşek, döşeme, kilim, minder.
 Biş f. Artık, ziyade, fazla, çok.
 Biş f. Artık, ziyade, fazla.
 Bû(y)-i yâr f.+f. Yârın kokusu, sevgilinin kokusu.
 Buhl ar. Cimrilik.
 Bu'l-'aceb ar.+ar. Şaşılacak şey.
 Bular Türkçe. Bunlar.
 Bunyâd ar. Temek, esas, yapı, bina.
 Bûs f. Öpmek, Öpen anlamına gelerek birleşik kelimeler yapılır.
 Büy f. Koku, râyiha.
 Büy-i pirâhen f.+f. Gömlek kokusu.
 Bûlbûl (c. Belâbil) andelib, güzel öten bir cins kuş.
 Bülend f. Yüksek, büyük.
 Bû'l-heves ar.+t. Arzu ve heveslerine tabi, her istediğini yapmak isteyen, arzularına uyan.

C

Câ(y) f. Yer, makâm mevki.
 Câh f. Makâm, mansıb, kadr, itibar.
 Câhid ar. Çalış, savaş, mücadele et, cenk et, Allah yolunda savaş.
 Câm f. Cam, şişe, bardak, sırça.
 Câme f. Libas, elbise, çamaşır, kıyafet, evde giyilen bol elbise.
 Câm-ı aşk f.+ar. Aşk kadehi, aşk şarabı.
 Cân f. Yaşayış, hayat, sevgili, dost.
 Cânân f. Sevgili, güzel, dost.
 Cânib ar. Yan, cihet, yön, taraf, yüksek.
 Cânn ar. Cinn taifesi, insandan önce ateşten yaratılan varlık.
 Câvidân f. Ebedî, kalıcı, dâimî, bâkî.
 Câyiz
 Cebbâr ar. İstedğini mutlak yapan, gaddar, zorlayıcı, Allah c.c. isimlerinden biri.
 Cedel ar. Kavga, tartışma, mücadele.
 Cedvel ar. (c. Cidâvil) düzgün çigi çizmeğe yarayan âlet, çizelge, liste.
 Cehd ar. Gayret etme, çalışma, azim.
 Cehl ar. Cehalet, cahillik, bilmemezlik, öğrenmek istemeyen, bilgisiz.
 Celâl ar. Azamet, hiddet, hışım, Cenab-ı Hakk'ın kahr ve azametinin tecellisi.
 Celil ar. Celalet sahibi, mertebesi yüksek, hiddet ve azametli, Allah c.c. bir ismi.
 Celle ar. (fi'l-i mâzî) celil oldu, yüce oldu.
 Cem' ar. Toplama.
 Cem'iyet ar. Topluluk, birlik, dernek, cemaat.
 cemâl ar. Güzel yüz, güzellik, Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve ihsanı ile tecellisi.
 Cenâb ar. Büyüklük ifade etmek için hürmet maksadı ile söylenir.
 Ceng f. Harp, savaş, kavga.
 Cest f. Atlayış, sıçrayış.
 Cevâb ar. Söz, yanıt, karşılık.
 Cevârih ar. (cerîha t.) yaralar, vücutta oluşan yaralar.
 Cevlân-geh ar.+f. Gezme yeri, meydan, gezinti yeri.
 Cevher (cevahir c.) ar. Bir maddenin özü, değerli taş.
 Cevlân (cevelân) ar. Dolaşma, kaynama, yerinde durmayıp gezme.
 Cezbe ar. Çekme, şevk, coşku, tas. Hakk'ın kulu kendine çekmesi, Allah'ı c.c. hatırlayıp kendinden geçme.

Cibrîl ar. Cebrail adı **Cibril** adıyla da ilişkilendirilmektedir. Aramice gabar/gebar (=güç, kuvvet; ulu, üstün, kudretli) sözüyle ilişkilidir. İbranicedeki gabr (=güç, kuvvet) sözü zamanla Arapçada cebr şekline dönüşmüştür. Cebir ve ceberut sözleri aynı kökten türetilmiştir.

Cihâd ar. Çalışmak, gayret etmek, Allah yolunda çalışmak, düşan ile muhârebe etmek.

Cihân f. Dünya, kainat, âlem.

Cihet ar. Yön, taraf.

Cilâ: Hâk-i pâyinle olur çeşm-i cihan-bin rûşen / Gerd-i râhınla bulur âyine-i can saykal (Bâkî'den). Serteser âyine olsa göremez rûy-ı safâ

Cilve ar. Hoşa gitme, hoş, güzel görünen.

Cilve-ger f. cilve ve naz eden, cilveli, tecelli eden.

Cinâyet ar. Öldürmek, bir canlıyı, insanı öldürmek.

Cins ar. Çeşit.

Cism ar. (cisim) madde, var olan, kütlesi olan, yönü, uzunluğu, genişliği ve derinliği olan şey.

Cismânî

Civân f. Genç, delikanlı.

Cûd f. Cömertlik.

Cudâ f. Ayrılış, ayrılık, ayrılmak.

Cur'a ar. Yudum, tek yudum, bir içimlik, bir yudumluk.

Cuz (coz) f. Güyende

Cümle ar. Hep, bütün, tam.

Cümle ar. Hep, bütün, tam.

Cüz' ar. Parça, küçük parça.

Cüz'î ar.+ar. Parçaya ait olan, bir parçası, biraz, pek az, kıymetsiz, değersiz.

Ç

Çâlâk f. Akıl ve fîraseti açık, çabuk, hızlı, daima çalışan.

Çâr f. Dört (4) sayısı.

Çarh f. Çark, tekerlek, felek, gök, sema, talih.

Çemen yeşil otlarla kaplı yer, çimen, ot.

Çerâ f. Niçin, niye böyle, mer'a, otlak.

çerâgeh (çerâgâh) f. Çayır, çimen.

Çerâğ f. Mum, ışık, lamba, çıra, kutlu, mutlu, otlak, mera.

Çeşm f. dide, ayn, göz.

Çevgân f. (İslam ansiklopedisi) Halk arasında **çevgen** şeklinde söylenen Farsça **çevgân (çûgân)** kelimesinin aslı Pehlevîce (Orta Farsça) **çûbikân (çûyigân, çûlgân/çavlagân)** (sopa, değnek) ismi olup bu kelime Arapça'ya **savlecân**, Türkçe'ye **çöğen** ve Grekçe'ye **tsukanion** şekillerinde girmiştir. Farsça'da güy ü çevgân veya çevgân-güy (top-çomak) denilen oyundan *Dîvânü lugâtî't-Türk'te* ve *Kutadgu Bilig'de*, bugün de Anadolu'da olduğu gibi çöğen adıyla bahsedilir. Arapça'da ise bu oyuna savlecândan başka la'bû'l-küre (top oyunu) adı da verilir. Batılılar çevgânı ilk defa Grekler aracılığıyla Persler'den öğrenmişlerse de oyunun bütün dünyada tanınması, XIX. yüzyılda İngilizler'in Afganistan ve Kuzey Hindistan'ı işgalleri sırasında bu oyunu **polo** (Tibetçe **bolo/puludan** top) adı altında oynamaya başlamalarından sonradır.

Çil f. (çihil-çehl) kırk, çok.

Çöbçe (çöpçe) Türkçe. Çöp gibi.

Çün f. (ta'lîl edâtı) ne zaman ki, çünkü, şu sebepten ki, şayet, zira, nasıl, niçin.

Çün u çerâ f.+f. Nasıl ve niçin.

Çün f. Gibi, zira, çünkü, mademki, nasıl, nice.

D

Dahve ar. Kuşluk vakti, seher vakti.

Dakk ar. Vurmak, kapı vurmak.

Dalâl ar. Sapkınlık, sapma, doğrudan sapmak, iman ve islamiyetten sapmak.

Dâll ar. Saptıran, sapkın, yanlış yola giden, şaşkın, Allah yolundan saptıran, azan, azdırın.

Dâm f. Tuzak, ağ, hile.

Dâmân f. (dâmen) etmek.

- Dâmen f. Etek.
- Dânâ f. Bilgili, bilge, âlim, sahib.
- Dâne f. Tohum, çekirdek, tane.
- Dânende f. Bilgin, bilgili, bilen, haberli.
- Dâniş f. Bilgi, bilim, biliş.
- Dâr ar. Yer, mekan, konak, ev.
- Dâreyn ar. Her iki dünya, iki dar, iki yurt, iki yer.
- Daru'd-dayf ar.+ar. Misafir evi, konuk evi, dünya.
- Dâvûd İbrance. Peygamber ve kral, Yahudilere gelen peygamber ismi.
- Dayf ar. Misafir, konuk.
- Dâyim (dâim) ar. Sürekli.
- Debîristân f. Okul.
- Değme Türkçe. Herhangi, gelişi güzel, rastgele.
- Deh f.iyi, hoş, latif, güzel, on sayısı.
- Dehân f. Ağız.
- delâlet ar. Yol göstermek, klavuzluk, işaret.
- Delk f. Delik, eski, yamalı elbise.
- Delk-ı hor f.+f. hakir hırka, eski hırka, yamalı hırka.
- Dellâl ar. İlan edici, yüksek sesle bildiren, Hakk'a davet eden.
- Dem f. Kan, can, nefes, soluk, an, vakit, saat, nefes, soluk, bahsetmek, konu açmak.
- Dem f. Kan, ölç,
- Dem-be-dem f.+f.+f. Bazen, zaman, zaman, arasıra.
- Demsâz f. Arkadaş, yoldaş, dost, sırdaş.
- Dendân f. Dış.
- Denî (c. Deniyyât) soysuz, alçak, ahlaksız, dünyaya ait fani ve geçici.
- Der f. Kapı.
- Der f.içine, içinde anlamında ön ek.
- Der-ân f. Zaman içinde.
- Derc ar. İç, içine almak, katmak, kitaba koymak.
- Der-gâh f. (der-geh) ibadet edilen yer, büyük
- Derk ar. En aşağı kat, anlamak, idrak etmek.
- Dermân f. İlaç, tiryak, çare.
- Dervîş f. Alçak gönüllü, kimsesiz, fakir, mürid.
- Deryâ f. Deniz, okyanus.
- Dest f. El, yed, kudret, fayda, yarar, galib olma.
- Destâr f. Sarık, imame, başa anılan tülbent.
- Dest-bûs f.+f. El öpme.
- Deste f.yardımcı, tutam, bağ, demet.
- Dest-res f. İsteğine ulaşan, elini yetiştiren, kudret, zenginlik, iktidar.
- Devlet ar. Toplumsal güç, toplumun siyasal örgütlenişi, egemenlik, tüzel güç, toprak bütünlüğüne bağlı siyasal örgütleniş.
- Devr ar. (c. Edvâr) dönüş, dönme, seyahat, aktarma, dolaşma.
- Devrân (deverân) ar. Dönme, dönüş, dönüşüm, dünya.
- Deyr (c. Edyâr) kilise, manastır, insanlık alemi.
- Dıraht f. Ağaç.
- Dîbâce f. Mukaddime, önsöz, başlangıç.
- Didâr f. Yüz, çehre, açık, meydanda, görüş, görünme.
- Didâr f. Yüz, çehre.
- Dîde f. Göz, görmek, gözbebeği, göz ucu.
- Dil (f.) kalp, gönül.
- Dilber f. Gönül alan, gönül çeken, güzel, sevgili.
- Dil-figâr f.+f. Gönül yaralı, âşık.

- Dilgû f. (dîlkû) tilki.
- Dil-hûn f.+f. Kalbi yaralı, yüreği kanlı, üzüntülü.
- Dil-şâd f.+f. Sevinmiş, kalbi hoş, kalbi sevinçli.
- Dîn ar. Ist. Allah ile kul arasındaki nizam, İslam.
- Dînâr ar. Yaklaşık olarak altın liranın dörtte biri değerinde olan eski bir para.
- Dirâ`et ar. Zeka, bilgi, tecrübe.
- Dirâset ar. Ders, ders verme.
- Direng f. Gecikme, bekleme, dinlenme, istirahat.
- Dîv f. Dev, canavar.
- Dîvâne ar. Deli, akli başında olmayan, meczub.
- Dîvâr f. Duvar.
- Dîv-i merdûm-hâr. f.+f.+f. İnsan yiyen canavar
- Dîv-tek f.+f. Dev gibi, canavar gibi.
- Dû f. İki sayısı (2).
- Dûd (dod) f. Duman, is, tütün, elem, keder, tasa.
- Dûn f. Aşağı, alçak.
- Dû-nîm f.+f. İki parça, ikiye yarılmış.
- Dû-per f.+f. İki kanat
- Dûr f. Uzak.
- Dûşîn f. Dün gece.
- Dünye (dünya) ar. Aşağı, alçak.
- Dürr f. İnci.
- Dürr-i pâk f.+f. Temiz inci, kusursuz inci, güzel inci.
- Düşvâr f. Müşkil, zor, güç.
- E
- E`azz ar. En aziz, en büyük, en yüce.
- Ebkem ar. Dilsiz, konuşamayan.
- Ebsem Türkçe suskun, susma.
- Ecel ar. Son, nihayet, ölüm vakti.
- Edâ ar. Ödemek, yerine getirmek.
- Edeb ar. Terbiye, düzgünlük, edebiyat.
- Edhem ar. (İbrahim bin Edhem) Karayağız at, esmer.
- Ednâ ar. aşağı, alçak, pek az, daha az, çok yakın.
- Ef` ar. Yılan.
- ef`â ar. Yılan.
- Ef`âl ( t. Fi`l) fi`ller, işler, ameller.
- Efgende f. Yere atılmış, düşürülmüş, yıkılmış, yıkık, bozulmuş, biçare, zavallı, düşkün.
- Eflâk ar. Felekler, gökler, gezegenler, dünyalar, alemler, asumanlar.
- Efrûhte f. Parlamış, ışıklanmış, yanmış, tutuşmuş.
- Efrûz f. (efrûh) tutuşturmak, ziyalandırmak, ışıklandırmak, şule, ışık, parıltı.
- Efrûz f.(efrûh`ten: tutuşturmak, ziyalandırmak mastarının emir kökü) şule, aydınlatıcı, parıltı.
- Efsâne f. Masal, gerçek olmayan olağanüstü masallar.
- Efsûn f. Üfürük, sihir, büyü, hile.
- Efsürde f. Soluk, donmuş, hissizleşmiş.
- Ehad ar. Bir, tek, Allah`ın c.c. zâtî sıfatı.
- ehadd ar. Bir, tek.
- Ehl ar. Yabancı olmayan, halk, ahali, aile.
- Ehl-i dil ar.+f. Gönül ehli.
- Ejder-ha f.+f. (ejder) büyük canavarlar, büyük yılanlar.
- Ekber ar. En büyük.
- ekl ar. Yemek, yemek yeme.

- Ekseb ar. Çok kazanmak.
- Elif ar. Arapça alfabede birinci harf.
- Emced ar. (mecd) şanlı, şerefli.
- emel ar. İstek, arzu.
- Emîn ar. Güvenilir kimse.
- Emîr ar. Emir verici, seyyid, baş, reis, başkan, bir memleketin, aşiretin veya kabilenin reisi, büyük ve meşhur soydan gelen, zengin, devlet başkanı, halife.
- Emmâre ar. (emr) ziyade emreden, çok emreden.
- Emn ar. Güven.
- Emr (emir) ar. İş buyurma, buyurulan şey, iş.
- Enbiyâ ar. (t. Nebiyy) peygamberler.
- Encüm ar. (c. Necm) yıldızlar.
- Endâze f. Ölçü, hesap, gereği kadar, derece.
- Ender (nâdir) çok az, pek az, değerli, kıymetli.
- Endîşe f. Korku, düşünce, merak, keder, kuruntu.
- Endûh f. Gamm, üzüntü, keder, tasa, kaygı.
- Enfa' (nef'-menfa'at) en faydalı, en yararlı.
- Enfik ar. (nifâk) infak et, harca, Allah yolunca harca, dağıt.
- Enfikû ar. (infâk) infak edin, Allah yolunda harcayın.
- Engîz f. Koparan, karıştıran, tahrib eden, yıkan.
- Engüş f. Parmak.
- Enhas ar. Talihsiz, şanssız, uğursuz, kötü.
- Envâr (nûr) ar. Nurlar, ziyalar, ışıklar.
- Enzir ar. (nezz) korkut, uyar.
- Erbâb ar. (rabb) sahipler, efendiler, terbiyeciler.
- Erbab Türkçe. Maharet sahibi, elinden iyi iş çıkan, zanaatkar, bir işin ehli.
- Erihnâ ar.+ar. Bizi rahatlat.
- Erihnâ yâ bilâl ar.+ar.+ar. Bizi rahatlat ey Bilal.
- Eri-nî ar.+ar. (ru'yet. Den) Bana göster.
- Esâ'et ar. (sū') kötülük, kabahat, günah.
- Esîr ar. Tutsak, köle.
- Esrâr ar. (sırr t.) gizli, sırlar, gizli hikmetler.
- Eşbâh ar. (şibh) benzeyenler, benzemeler.
- Ev ar. Veya anlamında edât.
- evbet ar. Geri gelmek.
- evc ar. bir şeyin en yüksek derecesi, en yüksek noktası, zirve.
- Evkât ar. (vakt t.) zaman, çağ, saat, her bir zaman birimi, mevsim.
- Evrâk: (ar.) (varak c.) yapraklar, sahifeler.
- Evsâf (t. Vass) vasıflar, özellikler, sıfatlar.
- Evvel ar. Başlangıç, ibtida, ilk.
- Ezel ar. Başlangıcı olmayan, her zaman var olan.
- F
- Fâ'il ar. (fi'l) iş yapan.
- Fahr ar. Övünç, şeref.
- Fakîr ar. Yoksul.
- Fakr ar. İhtiyaç, yokluk.
- Fâl f. Uğur, baht, talih, şans.
- Fâni ar. Geçici, ölümlü.
- Fâriğ ar. Boş, boş veren, ayrılan.
- Fâş f. Meydana çıkmış, yayılmış.
- Fâйд ar. (fâid-fâide) faydalı, yararlı.

- Fâzil: (ar.) ahlaklı, faziletli, erdemli.
- Fazl ar. Cömertlik, arta kalan, çok olan, cenab-ı Hakk'ın ikramı.
- Fe ar. Atıf harfî.
- Fehîm ar. Anlayışlı, akıllı, zeki.
- Fehm ar. Anlamak, anlayış.
- Felâh ar. Kurtuluş.
- Fenâ ar. Yok olma, yokluk, geçici olma, kötü.
- Fenn ar. Bilim, sanat, fizik, kimya, matematik bilimlerinin genel adı.
- Fer' ar. Parça, kol, asıl, kök.
- Ferah ar. Sevinç.
- Ferah-şân f.+f. Sevinç veren, neşe veren.
- Ferd ar. Tek, yek, eşi, benzeri olmayan.
- Ferhunde şanslı, uğurlu, bahtlı, mutlu.
- Ferhunde-fâl
- Ferîd ar. Tek, eşsiz.
- Ferişteh f. Melek, masum.
- Fermân f. Emir, tebliğ, buyruk.
- Fermân-ber f.+f. İtaatli, fermana uyan, buyruğu yerine getiren.
- Ferş f. Yeryüzü, döşeme.
- Feryâd f. Bağırıp çağırma, yüksek sesle yardım isteme, figan.
- Ferzân f. İlim ve hikmet.
- Ferzâne f. Bilge, filozof, nefsânî alakalardan arınmış kimse.
- Ferzend (c. Ferzendân) yavru, çocuk, veled.
- Ferzîn f. Kraliçe.
- Fetâ ar. Genç, delikanlı.
- Feth, zafer, açmak, zaptetme.
- Fevk ar. Üst , üst taraf, yüksek, yüksek derece, yukarı.
- Feylesûf f. Felsefe ile uğraşan bilgin, filozof.
- Feyz ar. Bolluk, bereket, ilim, nur, fazıl, kerem.
- Fısk ar. Sapma, yoldan sapma, bozgunculuk.
- Fî ar. (harf-i cerr) içinde anlamında.
- Fî'l ar. İş, amel.
- Figâr f. Yara, incinmiş, yaralı.
- Fikr ar. Düşünce, akıl, görüş, istek.
- Fikret ar. Düşünme, tefekkür.
- Firâr ar. Kaçış, kaçma, koşmak.
- Firâz f. Yukarı, yüksek, yüce.
- Firîb f. Aldatıcı, aldatan, kandıran anlamında birleşik kelimeler yapılır.
- Fucûr ar. Günah, kötü işler, bozgun.
- Futûh ar. Fetihler, açılmak, yardım. Lutf-ı ilâhîye ulaşmak.
- Futûr ar. Zayıflık, bezginlik, usanç, bıkmak, keder, ümitsizlik, korku.
- G
- Gâh f. (geh) yer ve zaman bildiren ek.
- Gâhi f. (gehî) arasında, zaman zaman.
- Gâr (ger) f. Kelimeye eklemekle nisbet veya fâillik anlamı verilir, yapan, yapıcı anlamında.
- Gavl ar. helak etmek, kin tutmak, çok miktar toprak, feyizden uzaklık.
- Gedâ (gede) f.
- Gehvâre f. Beşik.
- Genc f. Hazine.
- Gencîne f. (genc'den) hazîne.
- Ger f. Eğer, isimlerin sonlarına eklenir, yapıcılık bildirir bir edâtdır.

- Gerd f. Toz, toprak, hüzn, keder, üzüntü, tasa.
- Gerdân (gerden) f. Dönen, dönücü, çeviren.
- Gerd-i reh/râh f.+f. Yoldaki toz, yolunun tozu.
- Gerdiş f. Dönme, dönüş, çevrilme, dolaşma.
- Geştî f. Seyretme, dolaşma, gezme, geçme.
- Gevher f. Akıl ve edeb, asıl ve seneb, elmas, cevher, mücevher, inci.
- Gezend f. Felaket, âfet, zarar, ziyan, elem, üzüntü.
- Gil f. Su ile ıslanmış toprak, balçık, lülecî çamuru, kil.
- Gile f. şikayet, serzeniş.
- Gîn f. Türkçe'deki li, lu, lı eklerinin karşılığıdır.
- Gir f. tutmak, yakalamak anlamında emir kipi. Tutan, tutucu.
- Girân f. Pahalı, tartısı ağır olan, sert, katı, bıktırıcı, usandırıcı.
- Girdâb f. Suların dönerek çukurlaştığı yer, tehlikeli yer, tehlikeli yer ve zaman.
- Girdâr f. Meşğale, meşğuliyet, tarz, adet, yürüyüş.
- Girdigâr f. (Gird-gâr – Kird-gâr) Allah, yaratıcı, kudret sahibi.
- Giriftâr f. Tutulmuş, yakalanmış, mübtela olmuş.
- Güne f. Tarz, gidiş, yol.
- güş f. İştirmek, duymak, dinlemek, kulak vermek.
- Güşmâl f. Yola getirme, kulak bükme, terbiye verme.
- Gûy – gû(y) f. Diyen, söyleyen anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır, yuvarlak şey top, küre.
- Gûy f. Baykuş, çevgen topu, polo topu, yuvarlak şey, top.
- Gûya f. Sanki, söyle, tut, farzet, söyleyen.
- Gûyiyâ f.(gûyâ'dan gûyiyâ) Gûya, sanki [Vezin gereği nazımda kullanılmıştır]: **Gûyiyâ** fevvâre-i âteş-feşandır çeşmimiz (Leskofçalı Gâlib). Döndüm geri takarrüb için **gûyiyâ** size (Abdülhak Hâmit).
- Güft f. Dedi, söyledi, söz, kelam.
- Güft ü gûy f.+f. Dedi kodu.
- Güft ü gûy f.+f. söz, konuşma, dedikodu.
- Güftâr f. Sözler, lakırdılar.
- Gülben f. Gül yetişen yer, gül bahçesi.
- Gül-bün f. Gül yetişen yer, gül bahçesi, gül köşkü.
- Gülistân f. Bahçe, gül bahçesi.
- Gülzâr f. Gül bahçesi, gül tarlası.
- Güm f. Kayıp, yitik.
- Gümân f. Tahmin, zann, şekk, şüphe, sanrı.
- Gümrâh f. Yolunu şaşırılmış, doğru yoldan sapmış, bol, gür.
- Günc f. Hazîne.
- Güşâ f. Açıcı, açan, anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.
- Güşâ f.açıcı, açan anlamına gelir ve birleşik kelimeler yapılır. Örnek: dil-güşâ gönül açan.
- Güşte (güştâ) f. Cennet, Firdevs.
- Güvâr f. Hazmı kolay, tadı hoş.
- Güzer (f.) geçiş, geçme, gezmek.
- Güzeşt f. Geçme, geçiş, geçen.
- Güzîn f. Seçilmiş, beğenilmiş, güzel.
- Ğ
- Ğafil ar. Cahil, habersiz, unutan, tas. Nefsine uyup Allah c.c. emirlerini unutan.
- Ğaflet f. Farkına varmama, kaybetme, unutmak, tas. Nefsine ve hevasına uyup Allah c.c. emirlerini unutmak.
- Ğâib ar. Göz önde olmayan, kaybolan, görünmeyen alem, ahiret alemleri.
- Ğâliben ar. Çoğunlukla, çoğu zaman.
- Ğamm ar. Üzüntü, tasa, gam, keder.
- Ğamm-gîn ar.+f. Üzüntülü, kederli, tasalı, gamlı.
- Ğammîn f. Tasalı, üzüntülü, dertli.

Ğanî a. Zengin, Allah c.c. ismi.

Ğarîb ar. Yabancı, kimsesiz.

Ğarîk ar. Boğulan, denizde, suda boğulan.

Ğark ar. Boğulma, suda boğulma.

Ğavğa (gavga) f. Kavga, döğüşme, vuruşma, gürültü, savaş.

Ğavvâs ar. Çok gayretli, çalışkan, suya dalan, dalgıç, inc arayan dalgıç.

Ğayb ar. Gizli, görünmeyen, bilinmeyen.

Ğaybet ar. Kaybolma, yok olma.

Ğayet ar. Son derece.

Ğâyit (ğâit) ar. Necis, pis, kçöttü, psilik, insan pisliğı.

Ğayr ar. Diğer, başkası, istisnâ edatıdır.

Ğayri'llâh ar.+ar. Allah'tan başkası.

Ğidâ ar. Yiyecek, tas. Kalbi ve zihni olgunlaştıracak ibadet.

Ğinâ ar. Zenginlik, bolluk.

Ğiybet ar. Yokluk, yokluğunda arksında konulma.

Ğulğul (gulgul(e)) bağırışıp çağrışma, şamata, gürültü.

Ğurre ar. Parlaklık, başlangı.

Ğusl ar. Yıkanmak, boy abdesti.

Ğussa ar. Üzüntü, tasa, gam, keder.

H

Hâ f. Cemi – çoğul edatıdır, kelimelerle birleşerek onları çoğul yapar.

Hâ f. Çoğul edatıdır, kelimelerle birleşerek çoğul yapar.

Hâ: (ar.) (dişil zamir) o, onu.

Hâb f. Uyku, rüya.

Haber ar. Bilgi, dışarıdan gelen bilgi.

Haber-dâr

Habîr ar. Haberli, haberdar, bilgisi olan, her şeyden haberdar olan, Allah c.c. isimlerinden biri.

Habis ar. (hubs) kötü, pis, necid.

Habl ar. İp, urgan, halat.

Habs ar. Hapis, tutma, alıkoyma.

Hacc ar. Kasdetmek, Müslümanların hac ibadeti.

Hâce f. Hoca, öğretmen, muallim.

Hacil ar. Utanmış, utanan, utanmaktan yüzü kızaran.

Hâciyâne ar.+f. Hacılar gibi.

Hadd ar. Sınır,

Hades ar. Pislik, kir.

Hâdis ar. Yeni, sonradan olan, değışen.

Hâh f. (hâs'ten) istemek mastarından. Kelimenin sonuna getirilerek isteyen, ister anlamında terkeb yapılır.

Hâk f. toprak

Hakem a. Allah c.c. ismi, hikmet sahibi, işini hikmetle yapan.

Hâkî f. Toprağı ait, toprak olmuş, toprağı gitmiş, sofu.

Hakîkî ar.+ar. Gerçeğı ait olan, doğru, iç yüzü.

Hâkim ar. Haklı ve haksız ayırıp hak ve adalet üzere hüküm veren, galib, egemen olan.

hakîm ar. Hikmetle amel eden, doktor, doğru davranan, Allah c.c. isimlerinden biri.

Hakk ar. Doğru, gerçek, din, Allah'ın c.c. bir ismi.

Hakka'l-yakîn ar. Yaşayarak bilmek, bilgi mertebesinin en yükseğı, bizzat yaşayarak öğrenmek, tasavvufta: aşkın artıp Hakk ile bir olmak. Örnek, İlme'l-yakîn ateşini bilmek, aynel-yakîn ateşini görmek, hakka'l-yakîn ateşinde yanmak.

Hakka'l-yakîn ar.+ar. İlim mertebesinin en yükseğı, yaşayarak öğrenmek, yaşayarak bilmek.

Hakk-bîn ar.+f. Hakkı gören, hakkı bilen, Allah'ı bilen.

Hakk-şinâs ar.+f. Hakk'ı tanıyan, hakkı bilen, doğru davranan.

Halâl ar. helal, dinen uygun olan.

Halâs
 Hâlet ar. Hal, durum, keyfiyet.
 Hâli ar. Boş, تنها, soyutlanmış.
 Hâlik ar. Helâk olucu, yok olucu.
 Halil ar. (İbrahim Halil) İbrahim Peygamber'in ismi, dost.
 Halk a. Yaradılan her şey – her kimse, mahlukat.
 Hall ar. Çözmek, sorun çözmek, çözüme ulaştırmak.
 Halvet ar. Yalnız kalma, yalnızlık, tek başına kalmak, tenhaya çekilme, gizlilik.
 Ham f. nafîle, beyhude, boşuboşuna, bükülmüş, kıvrılmış, eğrilmiş, ızdırablı.
 Ham Türkçe. Çiğ, pişmemiş.
 Hamâl ar. Taşımak, kaldırmak, yüklenmek.
 Hamd ar. Övgü, senâ.
 hâme f. Kalem, divit, yontulmuş kalem.
 Hamûş f. Susmuş sessiz, suskun.
 Hân f. Yolcuların misafır olduğu bina. Kervansaray. Otel, Ticaret ehlinin sakin olduğu yer.
 Handân f. Gülüş, gülen, gülücü, mutlu.
 Hâne f. Ev.
 Hâr (hor) f. Hor, hakir, zelim, aşağılık.
 Hâr f. Diken.
 Har f. Eşek.
 Hâr f.diken, yiyen, delik, eski, hor, hakir, adi, aşağı.
 Harâb ar. Yıkık, ıssız, perişan, viran, terk edilmiş.
 Harâbât ar. Harabeler, viraneler.
 Harâbâtî ar.+ar. Harabelere ait, viranelere ait, tas. Dünyayı terk etmiş olanlar.
 Har-bende f. seyis, eşek ve katır gibi yük hayvanlarına bakan, tar: saray katırcıları.
 Harem ar. Özel, gizli, mahrem.
 Harf ar. Ağızdan çıkan her bir sese âit verilen işaret,
 Harhar f. Devamlı arzu, sürekli istek, gönül üzüntüsü, iç sıkıntısı.
 Harîm ar. Haram olan, kutsal olan.
 Has f. Toz, çöp, çalı çırpı.
 Hâsıl ar. Peydâ olan, husule gelen, çıkan, kazanılan, kazanç.
 Hasm ar. Düşman,
 Hass ar. Azlık, kılet. Cimri, pinti, çöp, toz.
 Hâss özel, saf, hususi,
 Hâşâ ar. Asla, kat'iyen, öyle değil,
 Hatâ ar. Yanlış.
 Hatar ar. Tehlike, tehlikeli, korkulu, korkunç.
 Hâtem ar. Son, en son, mühür, yüzük.
 Hatır (ar.) zihin, fikir, gönül, kalb.
 Hatîb ar. Manalı ve faideli söz söyleyeni güzel, düğün konuşan.
 Hâtif ar. Gaybden haber veren.
 Hatm ar. Son, sonuncu, bitiş.
 Hatt ar. Sınır, çizgi, el yazısı, nâme, mektub.
 Havâss ar. hisler, duygular.
 Hâver f. doğu, şark, yıldızın doğduğu yer.
 Havf ar. Korku, Allah korkusu.
 Hayâ ar. Utanma, Allah'tan utanarak günahıtan kaçınmak.
 Hayal ar. (hayâlât c.) Zihnen tasarlamak, akıldan geçen.
 Hayât ar. Yaşam, ömür.
 Hayevânî (hayvânî) hayvana mahsus, hayvana ait, diriye dair, yaşayana dair.
 Hayrân ar. (hayerân) şaşa kalmış, hayret etmiş, beğenmiş.

- Hayret ar. Şaşkınlık.
- Hayy ar. Diri, yaşayan, Allah c.c. bir ismi.
- Hazer ar. Kaçınmak, sakınmak, çekinmek.
- Hâzihî: (ar.) zamir, müennes zamiri, dişil zamir. Şu – bu
- Hazîne ar. Define, kıymetli şeyler, altın, gümüş, elmas vb.
- Hazret ar. (huzur) ön, kurb, pişgâh, hürmet ifadesi ile büyüklere verilen unvan.
- Hazrevât f. gökyüzü, felek, asuman.
- Hazz ar. Tad alma, zevk alma, hoşlanma.
- Heb ar. (vehb) bağışla, lutfet, hediye et anlamında emir kipi.
- Hebâ ar. Boş, beyhude, nafîle, faydasız, israf, ziyan.
- Hebût ar. İniş, yer.
- Hem f. Birlikte, beraber.
- Hemân (hemen) f. Derhal, hemen, acele olarak, çarçabuk, o anda.
- Hem-çu f. Onun gibi, bunun gibi, gibi.
- Hem-çû f.+f. Gibi, onun gibi.
- Hemçûn f. Gibi, onun gibi.
- Hem-dem f.+f. Cancığer, arkadaş.
- Hemîn f. Ancak, hemen, her aman.
- Hem-nişîn
- Hemrâh f. (hem-râhân c.) yol arkadaşı, yoldaş, dost.
- Hemrâz f. Sırdaş, arkadaş, dost.
- Hemtâ f. Eş, denk, benzer.
- Hengâm f. Zaman, devir, çağ, sıra, vakit, mevsim.
- Hengâme f. Seslerin birbirine karışmasından çıkan gürültü, kavga, şamata.
- Hercâi f. Aşta bağlılığı bulunmayan, kararlı olmayan, sevgiliden sevgiliye geçiveren.
- Hergiz f. Asla, katiyen, hiçbir suretle, kesinlikle.
- Hestî f. Varlık, var olma, dünya.
- Hevâ ar. Heves, arzu, istek, boş istek, geçici heves, nefsin zararlı ve günah istekleri.
- Heybet ar. Saygıyla birlikte korku hissi veren hal, sakınıp korkulacak hal. Azamet.
- Hey'et ar. Şekil, suret, görünüş.
- Heyûlâ f. Zihinde tasarlanan korkunç hayal, gösterişli ve değersiz.
- Hezâr f. Pek çok, bülbül, bin sayısı (1000).
- Hıfz ar. Korumak, ezberlemek.
- Himâr ar. Eşek, merkeb.
- Hired f. Akıl, fikir, zihin, insandaki düşünce ve anlayış kuvvesi.
- Hırs ar. Şiddetli istek, şiddetli arzu, kırgınlık.
- Hicâb ar. Perde, örtü, utanma.
- Hidmet (hizmet) ar. İş görme, yardım etme.
- Hikâyet ar. Hikaye, masal.
- Hikmet ar. Faydalı olan söz, herkesin bilmediği gizli sebep.
- Hil'at ar. Kaftan, cübbe.
- Hilâf ar. Ters, karşı, zıt, karşı koymak.
- Hile ar. Tuzak, ağ, hile.
- Himmet ar. Çalışma, gayret, tas. Kalbin Cenab-ı Hakk'a ve mukaddesâta yönelmesi.
- Hirâm ar. Dikili taş, piramit.
- Hirâs f. Korku. Şaşırıp bozulmak, ürküp çekinmek
- Hitâb ar. Söz söyleme, topluluğa veya birisine karşı konuşma.
- Hiyel (t. Hile) ar. Hileler, tuzaklar, aldatmacalar.
- Hizân f.kalkan, sıçrayan.
- Hoş-güvâr f. Hazmı kolay, tatlı, hoş, sindirici.
- Hubb ar. Sevgi, muhabbet.

- Hubb-i dünyâ ar.+ar. Dünya sevgisi.
- Hubûr ar. Sevinç, sürur, gönül ferahlığı.
- Huccet ar. Delil, sened, vesika, resmi belge.
- Hüceğî f. Hoca, muallim, öğretmen.
- Hucûm ar. Saldırma, sert sözle karşı çıkma.
- Hûd (hod) f. Büyük, büyüklük.
- Hudâ ar. Doğru yol göstermek, doğruluki hidayet, Kur'an'ın bir ismi.
- Hudâvend
- Hûdbîn (hodbîn) f.
- Hûd-perest (hodperest)
- Hûd-perest (hodperest) mağrur, kibirli, kendini çok beğenen.
- Hûd-pesend (hod-pesend) f.+f.
- Hûdrây (hodrây) f. Bencil, dikkafalı, bildiğinden şaşmayan.
- Hukm (hüküm) ar. Karar, yargı, emir, kanun.
- Hulî ar. Takı, süs, bezek.
- Huliyy ar. Takı, zinet, süs, bezek.
- Hulûl ar. Girme, bir şeyin içine girme, çözmek, halletmek.
- Humâr ar. Sarhoşluk,
- Humâr ar. Şarap, içki.
- Humm f. Şarap küp, küp.
- Hûn f. Kan, öç, intikam, öldürme.
- Hûn-bâr f.+f. Kan akıtan, kan yapğdıran, kan döken.
- Hurd f. Yiyecek, azık.
- Hursend f. hoşnud, razı, tatminkâr, razı, memnun, kanatkâr, tokgözlü.
- Hûrşîd f. Güneş, afitab, mihr, şems.
- Husn ar. Güzel, güzellik.
- Husûl ar. Meydana gelme, var olma, kazanma, üreme.
- Hûş (hoş) f.
- Hûşyâr f. Uyanık, akıllı, zeki, ayık.
- Hutbe ar. Okumak, ilan, ilahi emir ve nehiyleri cemaate beyan etmek, Cuma ve bayram namazlarında Müslümanlara hatîbin ilahi ve şerî emirlerini bildiri.
- Hutûr ar. Akla gelme, hatırlamak.
- Huzn ar. Üzüntü.
- Hümâm ar. Himmetli, çalışkan, bir işi bitirme.
- Hüner f. Ma'rifet, bilgelik, ustalık, maharet, beceri.
- I
- 'Ikâl ar. Bağ, bend
- Irağ Türkçe. Uzak.
- İ
- 'İbâd ar. (abd c.) kullar, Allah'ın kulları.
- 'İbâdet ar. Kulluk, Allah'ın emirlerini yerine getirmek.
- 'İbârât ('ibâre t.) ar. Metinler, okuma parçası, yazılı metin, paragraf
- Î'lâm ar. Bildirmek, bildiri, belli etmek, anlatmak, resmî karar yazısı.
- Î'tâ' ar. Vermek.
- Î'tibâr ar. Şeref, haysiyet, saygınlık.
- Î'tirâf ar. Söylemek, dile getirmek, hatasını kabul etmek.
- Î'tisâm ar. Günahlardan sakınmak, temiz olmak, sıkı tutunmak.
- Î'tizâr ar. Özü dilemek.
- İbâdât ar. (t. İbâdet) Allah c.c. emirlerini yerine getirme, dini ritüel, kulluklar.
- İblis Şeytan: İblis, Allah'ın emrine karşı gelmiştir.
- İbn ar. Oğul.

- İbn-i vakit ar.+ar. vaktin icaplarına göre hareket eden kişi, zamanın farkında olan, zamanı değerlendiren.
- İbtidâ ar. Başlangıç, başlama.
- İd ar. Bayram.
- İdrâk ar. Anlayış, kavrayış, akıl erdirmek.
- İftihâr ar. Övünç, övünme,
- İhdâs ar. Yeniden yapmak,
- İhdi ar. (hidayet) Hidayet ver, hidayete erdir anlamında emir kipi.
- İhdi kavmî ar. Kavmime hidayet ver, kavmimi doğru yola erdirtir.
- İhrâm ar. Fıkıh: Hac ve Umre ibadetini eda etmek için giyilen dikişsiz elbise.
- İhtirâz ar. Kaçınmak, sakınmak.
- İhtisâs ar. Bir ilim, fen, sanat hakkında veya belli bir hususta derinleşme, bir ilimde uzmanlaşma.
- İhtiyâc ar. Gereksinim, istemek, zaruret hali, yoksulluk.
- İhtiyâr ar. Seçme, isteme, seçilmek, irade-i cüziye.
- İhvân ar. Kardeş, aynı tarikate bağlı kişiler.
- İkbâl ar. Gelecek, karşılamak, yönelmek, kabul etmek, onaylamak.
- İklîd (Euclid's) **İklîd (Euclid's) Öklides**) Öklid (Yunanca: Εὐκλείδης — Eukleídēs) MÖ 330 - 275, İskenderiyeli matematikçi. Öklid gelmiş geçmiş matematikçilerin içinde adı geometri ile en çok özdeşirilen kişidir.
- İklîm f. Hava şartları, memleket, küre-i arzın kıta ve her bir ülkesi, mevsim.
- İkrâm ar. Ağırlamak, hürmet etmek, saygı göstermek, bağış, Allah'ın ihsanı.
- İkrâr ar. Karar vermek, kararını bildirmek, söylemek, kabul etmek, doğrulamak.
- İktizâ ar. Gerektiren.
- İlâh ar. Allah c.c..
- İllâ ar. İstisnâ edâttır, ancak anlamında.
- İllet ar. Sebep, neden, hastalık, hükmü gösteren ve gerekli kılan, hükmün kendisine bağlandığı durum, vasıf.
- İlliyyîn ar. Cennetin en yüksek tabakası, Ahirette en yüksek derece.
- İlm (ilim c. ulûm) ar. Bilgi, bilim, biliş
- İlme'l-yakîn ar.+ar. Görerek öğrenme, görerek bilme.
- İlticâ ar. Sığınma, sığınmak.
- İlzâm ar. Susturmak, isnad ve isbat etmek.
- İmân ar. Güvenmek, inanmak, İslam'ı kabul etmek, Allah'a inanmak.
- İmâret ar. Mâmur etmek, şenlendirmek. Mâmurluk.
- İmrân İbranice. Âl-i İmran, İmran ailesi, evine bağlı, refah sahibi, bolluk, bereket.
- İmsâk ar. tutmak, elde tutmak, bırakmamak, vermemek.
- İmtihân ar. Sınav, deneme, tecrübe.
- İmtisâl ar. Örnek alma, uymak, bir şeyin kılığına girme.
- İn'âm ar. Nimet vermek, ihsan etmek, iyilik etmek.
- İnâbet ar. Dönmek, dönüş yapmak, günahlardan tevbe edip Hakk yoluna dönmek.
- İnâd ar. Israr eden, ayak direme, dediğinden vazgeçmeme.
- İnbisât ar. Yayılma, genişleme, dölşeme.
- İnkâr ar. Reddetme.
- İnkıyâd ar. Uyuma, uyum sağlama, boyun eğme, teslim olma.
- İnkişâf ar. Açılma, meydana gelme, yetişme, ilerleme, gizli sırların bilinmesi.
- İns ar. İnsan.
- İnşirâh ar. Ferahlamak, sevinçli olmak.
- İnşirâh ar. râhlanmak, rahatlamak, ferahlamak.
- İntibâh ar. Uyanış, uyanma, uyanıklık, göz açıklığı, doğruyu anlayıp yanlışlıktan dönmek.
- İntihâ ar. Son, nihayet, bitiş.
- İrâdet ar. İstek, dileme, gönül isteği.
- İrci'î ar. (rucû' – emir kipi) dön, geri dön, gel.
- İrfân ar. Bilgi, anlayış, tecrübe.
- İsa İbranice, Allah'ın c.c. yarlıgaması, mağfireti, kendisine İncil kitabı indirilen ve Yahudi kavmine gönderilen Peygamber.

İsâr ar. Cömertlik, ikram etmek, başkasını kendisine tercih etmek, başkasına öncelik vermek.

İsba'ayn ar. İki parmak.

İsbât ar. Doğruyu delil ile ortaya koymak, tasdik etmek, sabit kılmak, delil, bürhan, şahit.

İşgâ ar. Söylenilen bir sözü dinleyip kabul etme ve yapma.

İsm ar. Ad, isim, lakab, nam.

İsm ar. Günah.

İsmet ar. Günahsızlık, mâsumluk. Günahlardan kaçınmak melekesine sâhib olmak. Suçsuzluk.

İsm-i a'zam ar.+ar. Allah'ın en büyük *ismi*.

İsrâ ar. Yürütmek, göndermek, gece yolculuğu.

İstikâmet ar. Doğru olmak, doğru yaşamak, adaletli olmak, Allah'a kulluk etmek, yön, cihet.

İstikrâr ar. Kararlı olmak, yerleşmek, karar vermek.

İstimâ' ar. İşitmek, dinlemek.

İsyân ar. Başkaldırı, başkaldırmak, karşı gelmek, ayaklanmak.

Îş ('ayş) ar. Yaşayış, yaşamak, gıda.

İşâret ar. Bir şeyi el, göz, kaş, parmak ile göstermek, alamet, iz.

İşret ar. İçki. Alkollü meşrubat, içki içme. Alkollü içki kullanma.

İştî'âl ar. Alevlenme, parlama, tutuşma.

İtlâk ar. salıverme, bırakma, boşama, azat etme, kapsamını genişletme, genelleme.

İttihâd ar. Birleşmek, birlik, aynı fikirde olmak

İttisâf ar. Vasıflanmak, o hali almak.

İttisâl ar. Ulaşmak, bitişmek, dokunmak, yakınlık, bağlılık, kavuşmak.

İzhâr ar. Göstermek, açığa çıkarmak.

İzmihlâl ar. Bozulmak, perişan olmak, yok olmak, görünmez hale gelmek.

'İzzet ar. Aziz, şeref, haysiyet, üstün, değer, kıymet.

İzz ar. Şeref, şan, yücelik, kıymet, değer.

J

Jenk f. Buruşukluk, yüz buruşturma, yüzün ekşimesi.

Jerfi f. Derinlik.

K

Ka'be ar. Dört köşe olduğu için Kâbe denir, Müslümanların hacc ibadetini yaptıkları mukaddes yapı.

Kabâyiğ ar. (kabâih) kabihatlar, çirkin işler, günahlar.

Kâbe ar. Dört köşeli yapı, Müslümanların kutsal mekanı, hacc ibadetinin ifa edildiği yer.

Kabih ar. Günah, çirkin, çirkin olan amel.

Kâbil ar. Kabul eden, yetenekli.

Kabûl a. Onay, onaylamak.

Kabz ar. Tutmak, ele almak, kavramak, tahsil etmek, sıkıntı, daralma, tas: manevi tutukluk.

Kadeh ar. içki içmeye yarayan bardaklara ve kimi kutsal ayinlerde kullanılan ayaklı kaba verilen isim. İçinde sunulan içkinin türüne göre farklı şekiller ve şarap kadehi, rakı kadehi gibi adlar alır.

Kadem ar. adım, ayak, uğur.

Kadîm ar. Eski, eski zaman, başlangıcı olmayan, Allah c.c. bir sıfatı.

Kadr ar. Kadir, kıymet, değer, şeref.

Kâfir ar. Örtlen, doğruyu örtlen, doğruyu gizleyen, inkar eden, Allah'a inanmayan kimse.

Kâh f. Saman, saman çöpü.

Kâh f. saman, saman çöpü.

Kahhâr ar. Çok kahreden, çok mahveden, Allah c.c. isimlerinden biri.

Kâhir ar. Üstün gelen, yenen, galib gelen, zorlayan, mecbur eden.

Kahr ar. Kızma, mahvetme, üzüntü içine işleme.

Kâil ar. Söyleyen, anlatan, söz sahibi, inanmış.

Kâl ar. (kâle) dedi, söyledi.

Kal'a ar. Kale, sığınak.

Kal'a-i dil ar.+f. Gönül kalesi.

Kalb ar. Yürek, dönen.

Kalender f. Dünyayı terk edip Allah yolunda giden kimse, dünyayı terk edip her şeyi hoş
dünyadan uzaklaşan hakikat adamı, filozof.

gören kimse,

Kâm f. İstek, arzu, dilek.

Kamer ar. Ay.

Kâmil ar. Olgun, kusursuz, fazilet sahibi, Hz. Muhammed'in bir vasfıdır.

Kâmrân f. Arzusuna nail olan, bahtiyar, mutlu.

Kamu (kamuğ) (Türkçe) hep, bütün, tamamen, bir ülke halkının tümü, halk.

Kân f. Bir şeyin menbaı.Kuyu, Kaynak.Mâden ocağı, Bir keyfiyetin. (niteliğin) bol olarak bulunduğu kimse.

Kanâ'at ar. Aç gözlü olmayıp hırs göstermemek. Kısmetinden fazlasına göz dikmemek. Helâl ile yetinip haramı istememek. Az
şeyi de olsa kısmetine razı olmak. (Semere-i sa'yine ve kısmetine rıza kanaattir, meyl-i sa'yi kuvvetlendirir. Mevcuda iktifa
dûnhimmetliktir.

Kande Türkçe. Nasıl, nerede.

Kani Türkçe. Hani, nerede.

Kâni' ar. Azla yetinen, tokgözlü, kanan, yetinen.

Kâr f. İş, güç, kazanç.

Kar' ar. vurmak, çakmak, kapı vurmak.

Kârbân f. Kervan.

Kârgâh f. Fabrika, işyeri, atölye.

Karîb ar. Yakın, yakın hısım, akraba.

Karîn ar. Yakın, elde etme, nail olma, erişme.

Kâr-sâz f.+f. Becerikli, elinden iş gelen.

Kasd: (ar.) bir işi bile bile yapmak, isteyerek niyet ederek yapmak.

Kasd-ı cân ar.+f. Cana kastetmek, bir canı öldürmeğe kalkışmak.

Kat' ar. Kesme, ayırma, geçme, yol alma.

Katr ar. Birisini şiddet ve hiddetle yere çalmak.

Katre ar. Damla, bir damla.

Kavî ar. güçlü, kuvvetli.

Kavl ar. Söz, kelâm.

Kavl ar. Söz.

Kavmî ar.+ar. Benim kavmim, ey kavmim.

Kavseyn ar. İki yay.

Kayd ar. Bağlamak,

Kazâ ar. hüküm verilmiş, meydana gelmiş, başa gelmiş.

Keder ar. Üzüntü, tasa.

Keff ar. Vazgeçme, el çekme, avuç içi, el, avuç.

Keff-i yed ar.+ar. El çekme,

Kelâm ar. Söz, bir mânâyı ifâde eden, bir maksadı anlatan ifâde, Allah'a mahsus bir sıfat.

Kelim ar. Ar. Söz söyleyen, konuşan, Musa a.s. ünvanı.

Kelîmu'llâh ar.+ar. Allahın sözcüsü, Allah ile konuşan, Musa a.s.

Kem ar. Soru edatı, kaç, ne kadar.

Kem f. Az, noksan, eksik.

Kem f. Kötü. Fenâ. Ayarı bozuk.

Kemâl ar. (c. Kemâlât) Olgunluk, olgunlaşma, değer, sıdk ile yapılan güzel iş.

Kemter f. Aciz, kimsesiz, noksan.

Ken'ân İbranice. Kena'an, Yakub a.s. memleketi.

Kenz ar. hazine, define.

Kenzu'r-rumûz ar.+ar. Rumuzların hazinesi, şifrelerin hazinesi, gizli manaların şifreleri.

Kerrâ ar. (kere) kere, defâ.

Kes f. Kimse, insan, kişi.

Kesb ar. Kazanç, kazanmak.

- Kesbî ar. çalışarak kazanılan, kazanmaya bağlı.
- Keslân ar. Uyuşuk, tembel, gevşek, yorgun.
- Keşf ar. Açmak, ortaya çıkarmak, gizli sırların-hikmetlerin Cenab-ı Hakk tarafından bir kişiye ilham edilmesi.
- Keştî f. gemi.
- Kevneyn ar. (kevn t.) iki cihan, dünya ve ahiret.
- Keyf(e) ar. Sual edâtı, nasıl, nice.
- Kıdem ar. Öncelik, önce, eski, öncesinin olmaması, ezeli olmak, daha önce olmak. Cenâb-ı Hakk'ın kıdem sıfatı (ezeli ve ebedi oluşu).
- Kısmet ar. Pay, hisse.
- Kıyâs ar. Karşılaştırmak.
- Kıymet ar. Paha, değer.
- Kibr ar. Büyüklük, kendini üstün görme.
- Kibriyâ ar. Azamet, büyüklük, Allah c.c. azameti ve kudreti, her cihetle büyüklüğü.
- Kıl ar. Dendi, söylendi.
- Kıl ü kâl ar.+ar. Dedi-kodu.
- Kîn f. Gizli düşmanlık, garaz, buğz, öç.
- kîne-hâh f.+f. İntikam ve öc almak isteyen. Müntakim, kinci
- Kizb ar. Yalan.
- Ko Türkçe. Bırak, terk et, sal, salıver.
- Köhne f. Eski, eskimiş, zamanı geçmiş, terk edilmiş.
- Kû(y)-i yâr f.+f. Yarin köyü, sevgilinin köyü, dostun köyü.
- Kûçe f. Sokak.
- Küçeye serdim keçe vay gülüm vay
- Kudret ar. Güç, tajat, kuvvet, zenginlik, kabiliyet.
- Kudsî ar. mukaddes, kutsal, yüce.
- Kudûret ar. kederli, gamlı, üzüntülü. Kerâmet
- Kuffâr ar. (kâfir t.) kafirler, gavurlar, İslam'ı inkar edenler.
- Kufl ar. kilit, sürgü.
- Kufr (küfr, küfür) ar. Örtmek, inkar etmek, Allah'a inanmamak.
- Kuhh ar. Saf, katıksız.
- kuhhu'l-hâl
- Kuhhu'l-hâl ar.+ar. Çok yoksul, hiç parası olmayan
- Kull-küll ar.
- Kulmâş f. Aldatıcı, hilekâr, sahtekâr, kalles, terbiyesiz.
- Kulzüm f. Deniz, bahr, Kızıldeniz.
- Kum ar. (kavm) ayağa kalk.
- Kûm ar. (kavm) ayakta olmak, tas. Gündüzleri ibadetle geçirmek, namaz kılmak.
- Kum fe-enzir ar.+ar.+ar. Ayağa kalk ve uyar, korkut.
- Kunûz ar. (kenz t.) hazine, define, yer altında gizli kalmış kıymetli şeyler.
- Kur'ân ar. Mushaf, Allah c.c. gönderdiği son ilâhî kitab.
- Kurb ar. Yakınlık, yakını, yakın.
- Kurbân ar. Yakınlık, Etleri, fakirlere parasız olarak dağıtılmak niyetiyle farz, vâcib veya sünnet olarak kesilen koyun, keçi, deve, sığır vb. hayvan kesmek, kurban ibadeti.
- Kurs ar. yassı ve yuvarlak biçimli nesne, bir gökcisminin teker biçiminde görülen yüzü.
- Küşe f. Köşe.
- Kutb ar. (kutub) dinî bir meslek veya grubun başı, müşid, dünyanın doğu ve batı uçları.
- Kûy f. Köy, kasaba, belde.
- Kûhen f. Eski, zamani geçmiş, terk edilmiş yer.
- Külbe f. Kulübe.
- Küllî ar.+ar. Bütün, büsbütün.
- Küneh (güneş – günah) f.

Küh ar. Öz, kök, varlık, asıl, cevher, zat.

Küsûf ar güneş tutulması

L

Lâ ar. Arapça'da kelimenin başında nefy edatıdır. Olumsuz anlamındadır yoktur, değildir gibi.

Lâ-budd ar.+ar. Elbette, çok lazım, gerekli, mutlaka, muhakkak.

Lâ-ceram ar. Şüphesiz, elbette, besbelli.

Lâf f. Söz, lakırdı.

Lâhût ar.+ar. İlâhî âlem, ruhani âlem, manevi âlem.

Lahza ar. An, göz açıp kapayıncaya kadar kısa zaman, göz ucu ile bakış.

Lâlezâr f. Lale bahçesi, laleik.

Lât ar. El-Lât (Al Laht, Allat, Allatu, Alilat, Allât, Ar. Tanrıça İslam öncesi Arabistan'daki kader, kısmet ve bereket tanrıçası.

Lâ-ya'kıl ar.+ar. Akli başında olmayan, dalgın, yaptığını bilmeyen, kendinde olmayan.

Lâyık ar. (liyâkat) yakışır, yaraşır, uygun.

Lâzım ar. Gerekli.

Lebîb ar. Akıllı, zekî, uyanık.

Ledünnî ar.+ar. Ledünni ilmi, Allah c.c. tarafından manen verilen ilim.

Levlâk(e) ar. Eğer sen olmasaydın.

Levvâme ar. (lev m) çok kınayan, çok eleştiren, serzenişte bulunan, nefsin mertebelerinden nefis-i levvame (kendi kendini kınayan, eleştiren nefis).

Leyl ar. Gece.

Lezzet ar. Tad.

Li a. (harf-i cerr) kelimenin başına geldiğinde için, dolayı, sebebinden, ötürü, yüzünden anlamını ifade eder.

Lî a. Benim için.

Lî ar. Benin için.

Lîk f. Lakin, amma, ancak, fakat.

Lîkin f. Lâkin, ancak, amma, fakat, eğer.

Li'llâh ar.+ar. Allah için.

Lu'bet ar. Oyun, oyuncak.

Lutf ar. Güzellik, hoşluk, iyilik, güzel davranış, armağan.

M

Mâ ar. (soru edatı) nedir, nasılsır.

Mâ vü men ar.+ar. Nedir ve kimdir.

Ma'a ar. Beraber.

Ma'âl ar. Âlî, yüce, büyük, yüksek, ileri, şerefli.

Ma'allâh ar.+ar. Allah ile beraber.

Ma'ânî (ar.) mnaalar, anlamlar.

Ma'ârif ar. (ma'rîfet t.) (tas.) Allah'ı tanımak, bir şeyin hikmetini, manevi anlamını bilmek.

Ma'bûd ar. Kendine ibadet edilen Allah c.c.

Ma'den ar. Her şeyin aslı mekânı, çıkış noktası.

Ma'lûl ar. İlletli, hasta, sakat, sebepli, nedenli.

Ma'lûm ar. Bilinen, belli olan.

Ma'lûm ar. Bilinen, bilinmiş, belli olan.

Ma'rûf ar. Tanınmış, bilinen, belli, meşhur, İslam'ın emrettiği ve makbul kıldığı iyilik.

Ma'şûk ar. Tasavvuf: Allah. Sevgili, sevilen, sevilmiş.

Ma'zûl ar. (azl) azledilmiş, görevden alınmış.

Mâdde ar. İlm-i kelimada: duyu organlarımızla görülen ve hissedilen şey.

Mâder f. Anne, ana.

Mağmûm ar. (ğamm) gamlı, kederli, tasalı.

Mağrûr ar. Gururlu, boş şeye güvenen, aldanmış, kibirli.

Mağz ar. beyin, öz, iç, ilik, dimağ.

Mâh f. (meh) ay, senenin on ikide biri, ay, kamer.

- Mahall ar. Yer, mekan.
- Mahbûb ar. Sevgili, dost, sevilen, arkadaş.
- Mahbûs ar. Hapsedilmiş, kapatılmış, alıkonulmuş.
- Mahlût ar. Karışmış, katışmış, karışık.
- Mahmiyye: (ar.) (himâye'den) korunmuş, muhafazalı büyük şehir.
- Mahrem ar. Özel, gizli, sır.
- Mahremiyyet ar. Gizlilik, özel, ayıp olan.
- Mahûf ar. Korkulu, korkunç, tehlikeli.
- Mahv ar. Harab olma, yok olma, ortadan kalkma, çökme, bozulma, tas. Beşerî noksanlıklardan kurtuluş hali.
- Mahz ar. sırf, sadece.
- Mahzen ar. Hazine ve define gibi şeyleri koyacak yer, erzak yeri, hazine yeri.
- Makâl ar. Söz, lakırdı, kavl, söyleyiş.
- Makâm ar. (c. Makâmât) Durulacak yer, rütbeli yer, mevki.
- Makarr ar. (karar) karar yeri, karargâh, merkez.
- Maksad ar. Kasd, niyet, kasdolunan, istenen şey, meram, gae, amaç.
- Maksûd ar. İstek, amaç, gaye, kastedilen.
- Mâl ar. Elde olan varlık, kıymetli, değerli şey.
- Mâlik ar. Sahip, Allah c.c. bir ismi.
- Mantik ar. Akıl, doğru muhâkeme.
- Mantiku't-tayr ar.+ar. Kuş dili, kuşların dili.
- Manzar ar. (manzara) bakılan yer, görülen yer, doğa.
- Manzûme (ar.) düzenlenmiş, n.zama konmuş, naimlanmış, şiir.
- Marifet ar. Bilme, hüner, üstadlık, sanat.
- Mashûb ar. Sahip çıkılmış, sahiplenilmiş, kucaklanmış.
- Masîr ar. Dönüp gitmek, sürüp giden, dönülecek yer.
- Mâ-sivâ ar.+ar. Ondan başka, ondanğayrı, tas: Allah'tan başka her şey.
- Maslahat Mesned ar. Dayanak, destek, dayanacak yer.
- Maşrik ar. Güneşin doğduğu yön, gündoğusu, şark, doğu, güneşin doğuşu.
- Mâtem ar. Yas.
- Matla' ar. Güneş ve yıldızların doğdukları yer, güneşin doğuş yeri, doğuş yeri.
- Matlûb ar. İstenen, istenmiş, talep edilen.
- Mâverâ ar. Bir şeyin gerisinde, arkasında, ötesinde.
- Mâ-verâ ar.+ar. Bir şeyin gerisinde, arkasında veya ötesinde bulunanlar.
- Mâye f. Maya, öz, asıl, cevher, yaradılış, karakter.
- Mâyîl ar. (mâil) meyleden, meyilli, eğimli, hevesli, istekli.
- Mebğûz ar. (buğz) buğzedilmiş,
- Mebtûn ar. Karnı hasta olan, karnı ağrıyan.
- Mebzûl ar. Bol, çok, ucuz.
- Mecâl ar. Takat, güç, kuvvet.
- Mecd ar. Şan, şeref.
- Mecîd ar. şerefli, yüce, Allah c.c. isimlerinden biri.
- Meclis ar. Oturulacak yer, toplanan yer, bir mesele için araya gelmiş insan topluluğu.
- Mecûsî ar. Zerdüşî dinine mensub kimse.
- Medâr ar. sebep, vesile, neden.
- Meded ar. Yardım,
- Medh ar. Övgü, sena.
- Mehabbet ar.muhabbet, sevgi.
- Mehr f. Güneş, aşk, sevgi.
- Meân ar. (kevn) yer, durulan yer, ev, hane, mesken, mahal.
- Mekkâre ar. kurnaz, dalavereci, çıkarıcı.
- Mekr ar. Tuzak, ağ, hile.

- Mekseb ar. (c. Mekâsib) kazanç, gelir, kazanç yeri, kazanç vasıtası.
- Melah f. Çekirge.
- Melâmet ar. (levn) kınanmış, serzeniş, kınanma, rezillik.
- Melek ar. Güzel huylu, nurdan yaratılmış, fitratları safi, masum mahluk.
- Mellâh ar. (C.: Mellâhân-Mellâhin-Mellâhun) Gemici. Kaptan. Denizci.
- Memnûn ar. (minnet) hoşnud, razı, minnet altında bulunan, beğenilen.
- Men ar. (soru edatı) kimdir.
- Menzil ar. İnilen yer, konaklama yeri, yer, dünya, ev.
- Merd f. Adam, kişi, insan, sözünün eri.
- Merdüm f. İnsan, adam.
- Merede ar. (t. Mârid) inadcılar, direnenler, cahiller.
- Merhûm: (ar.) rahmet edilmiş, rahmete kavuşmuş, vefat etmiş Müslüman için söylenir.
- Merkeb ar. (rekb) at, binilen vasıta, binilen şey, eşek.
- Merve ar. Merve, Mekke'de, Mescid-i Haramın içerisinde bulunan tepenin ismidir. Arapça'da çakmak taşı anlamına gelmektedir. Müslümanlar umre veya hacca gittiklerinde, Safâ ve Merve tepeleri arasında yedi kere gidip gelerek vâcib olan sa'y ibâdetlerini yerine getirirler.
- Meryem İbranice. İncil ve Kur'an'da İsa a.s.'mın annesi olarak zikredilir.
- Mescûn ar. Zindana atılmış, hapsedilmiş.
- Mesîh ar. mesh eden, dokunan, İsa a.s. sıfatı.
- Mesken ar. Yaşanılan yer, ev.
- Meskûn ar. İçinde oturulan yer, insanların yaşadığı yer.
- Mesmûm zeirlenmiş, ağı katılmış, zehirli.
- Mesned ar. Dayanacak yer, nokta, mertebe, makam, destek.
- Mest f. Sarhoş, akli başında olmayan, kendinden geçercesine haz duymak.
- Mestân f. Sarhoşlar.
- Mestâne f. Mest olmuşcasına, sarhoşcasına.
- Meşakkat ar. Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk.
- Meşâmm : (ar.) (şemm.) koku alan yer, burun, geniz.
- Me'vâ
- Mevc (ar.) dalga, deniz dalgası, denizdeki dalga.
- Mevcûd ar. Var olan, bulunan, kainat.
- Mevlâ
- Mey f. Şerbet, şarap, ilâhî şarap, iksir, aşk, ilâhî aşk.
- Mey-i sabûh f.+a. sabah içilen şarap
- Mezâlim ar. Zulûmler, haksızlıklar, eziyet ve işkenceler.
- Mezbele ar. Çöplük, süprüntü yeri.
- Mezheb ar. Gidilen yol, yol, İslam'da amel ve ibadette uyulan dört büyük mezheb.
- Mezîd ar. Ziyade olan, çoğalan, artan.
- Mihmân f. Misafir, konuk.
- Mihnet ar. Sıkıntı, zorluk.
- Mihribân f. Merhamet ve şefkat sahibi. Muhabbetli, sevimli, yumuşak huylu ve güleryüzlü.
- Mikdâr ar. Ölçü, parça, kısım, bölük, kıymet, değer.
- Mikrâz ar. Makas.
- Milket ar. ar. mal, mül, sahip olunan şey, saltanat.
- Mîrâ'î ar. gösteriş, başkalarının görmesi için yapılan şey.
- Misâl ar. Örnek, benzer.
- Miskîn ar. Uyuşuk, tenbel, zavallı, biçare, yoksul, fıkıh: kendi kendini idare edemeyen, çalışamayan, mal ve mülkü-kazancı olmayan kimse.
- Mismâr ar. çivi, kazık, demir kazık.
- Miyân f. Orta, ara, vast, meydan.
- Mizâc ar. Huy, tabiat, fitrat, bünye.

- Mu'ib ar. Ayıplanmış.
- Mu'minîn ar. (mu'min) müminler, iman edenler, imanın şartlarına ,inanan kimseler.
- Mu'teber ar. İtibar gören, şerefli, inanılır, güvenilir.
- Mu'tekif ar. İtikafa girmiş, yalnızlığa çekilmiş, İslamiyet'te itikâf ibadeti için cami veya hücreye kapanma.
- Mubâh ar. Uygun olan, fık: yapılması ve yapılmaması şer'an caiz olan şey.
- Mubtelâ ar. Tutkun, tutulmuş, sevmiş, aşık, belalı.
- Mudâm ar. Sürekli, devam eden.
- Mudde'î ar. İddiâ eden, savcı, iddiacı, davacı, bir hükme ayak direyen, inatçı.
- Muferrih ar. Ferahlatıcı, rahatlatıcı.
- Mufid ar. Faydalı, yararlı.
- Mug f. zerdüş rahibi.
- Muhâk ar. ay tutulması
- Muhâlîf ar. Aykırı, karşı çıkan, uyum sağlamayan, zıt olan, başka şekilde düşünen.
- Muhikk ar. haklı, hakkı yerine getiren, haklı olan.
- Muhkem ar. Sağlam, korunaklı, metin, sıkı, tahkim edilmiş, sağlamlaştırılmış.
- Muhtâc a. Zaruret durumunda kalan, gereksinimi olan, yoklukda olan.
- Muhtâr ar. Seçilmiş, seçilen.
- Muhtasar ar. Kısaltılmış, özetlenmiş.
- Muhterem ar. Saygın, hürmet görmüş, kıymetli, şerefli.
- Mukadder ar. Takdir edilmiş, ayarlanmış, seçilmiş, kısmet, kader, yazılmış olan.
- Mukerrem ar. ikram edilmiş, kendisine ilimler verilmiş, nimetler verilmiş kimse.
- Mukırr ar. (karâr) kararlı, karar veren, kararını söyleyen.
- Mukîm ar. İkamet eden, yerleşen.
- Muktebes ar. İktibas olunmuş, bir yerden alınmış, kazanılmış.
- Muktebes ar. Kazanılmış, bir yerden alınan şey, elde edilen.
- Muktedâ ar. Kendine uyulan, müctehid, önder, namazda kendine uyulan imam.
- Mumkinât ar. Mümkün olanlar, imkanda olanlar, varlıklar, kainat, dünya.
- Mumtelî ar. Dolu, dolmuş, dolgun, mide dolgunluğuna ulaşmış.
- Mun'im ar. İn'âm edici, ikram edici, nimet verici, Allah c.c. isimlerinden biri.
- Munâcât ar. Allah'a c.c. yalvarmak, dua için yazılan manzume.
- Munhali' ar. ayırılmış, çıkarılmış.
- Munkati'ar. kesilmiş, ayrılmış.
- muntehâ ar. Son, sona ermiş, sonuç.
- Mûr eğer pâyi milh kor hânına / Neylesün varın verir mihmânına. ilk kelime mûr yani karınca olmalı. Hz. Süleyman'a bir karınca, çekirgenin bacağına hediye etmişti. Karınca, misafirine çekirgenin bacağına sofrada ikram ediyorsa ne yapsın? Elindeki tek şeyi ikram ediyor anlamında
- Mûr f. Karınca.
- Murâd ar. İstek, arzu, dilek.
- Murâdu'llâh ar.+ar. Allah'ın muradı, isteği, emri.
- Murg-i kuds f.+ar. Kuddüs kuşu, kumru. Beytteki anlamı can kuşu
- Murğ: (f.) kuş,
- Murîd ar. İsteyen, irade eden, tarikata giren, şeyhin veya mürşidin şakirdi talebesi.
- Murîd ar. isteyen, talebe, tarikate giren, ilim isteyen, Allah c.c. isteyen kişi.
- Murselîn (mursel t.) gönderilmişler, peygamberler.
- Mûsâ İbranice. Tevrat, İncil ve Kur'an'da ismi geçen, kendisine Tevrat kitabı verilen Peygamber.
- Musâb ar. sevaba erişmiş, manevi mükafat almış.
- Musâff ar. Saf saf olunmuş, sıra sıra dizilmiş, aynı safta bulunmuş.
- Musahhar a. Teshîr edilmiş, ele geçirilmiş, büyülenmiş, istenilen hale konmuş, bağlanmış.
- Musallâ ar. Namaz kılınan yer, cami avlusunda cenaze namazı kılınan yer, ölünün cenaze namazı için konduğu yer.
- Musaykal ar. cilalı, parlak, yıldızlı.
- Musırr ar. İsrar eden, ayak direyen, vazgeçmeyen, sebat eden, ısrarlı.

- Muslimân ar. İslam dinine mensup kimse.
- Mustafâ ar. Seçilmiş, son peygamber Muhammed a.s. bir ismi.
- Muste‘ân ar. (‘avn) Allah’ın c.c. ismi, kendisinden yardım istenen, yardım beklenen.
- Mustefid ar. İstifade eden, fayda gören, faydalanan.
- Mustemend f. gamlı, kederli, üzüntülü, zavallı.
- Muştâk ar. (şevk) iştıyak gösteren, çok istekli, çok isteyen.
- Mutlak ar. şart, kat‘î, şüphesiz.
- Mutma‘inne ar. Emin olmuş, güvenilmiş, inanmış, huzurlu.
- Muvâfık ar. Uygun olan, uygun görünen.
- Muzeyyen ar. Bezenmiş, süslenmiş, ziynetli.
- Mübdî ar. (bedâ) her şeyi yoktan yaradan, başlatan, gizli sırları açıklayan.
- Müellefe (ar.) telif edilmiş, yazılmış.
- Müjde f. Sevinç, sevinçli haber, ömutlu haber.
- Mülk ar. Mal, bina, hüküm ile bir şeyin-yerin zabt ve tasarrufu, varlık, mal varlığı, tas: ilim. .
- Mültemis ar. İstenen, kayıran, iltimas eden.
- Mümsik ar. Sımsıkı tutunan, sıkı tutan, bağlanan.
- Mürde f. Ölmüş kişi, ölü.
- Müslim ar. Selamette olan, güvende olan, İslam’a mensub kişi.
- Müşkil ar. Sorun, problem, zorluk, güçlük, çetinlik.
- Müttehem ar. İtham edilmiş, suçlanmış.
- N
- Nâ f. Farsca’da nefy edâtıdır, olumlu anlamı olumsuz yapar, kelimenin başına getirilir.
- Na‘amâ ar. Nimetler, varlıklar, yiyecek vb, gıdalar.
- Nâ-be-kâr f.+f.işsiz, işe yaramayan, çalışmayan.
- Nâ-çiz f. Çok küçük, ehemmiyetsiz, değersiz, aciz.
- Nâdân f. Bilme, bilmeyen, cahil.
- Nâdim ar. Pişman olan, pişmanlık duyan.
- Nâgehân f. Ansızın, birden bire, âniden.
- Nâgehânî f. Ansızın olan, birdenbire olan.
- Nağme ar. beste, çalgı, Ahenk, güzel ses, âvaz, ezgi.
- Nahl ar. bal arısı, hurma ağacı.
- Nâ‘if ar. zayıf, narin, cılız.
- Nakd ar. Madeni para, akçe, seçmek, saymak, seçmek.
- Nâ-kes f.+f. Kimsesiz.
- Nakş ar. süsleme, bezek, işleme.
- Nâle f.inilti, figân.
- Nâm f. İsim, ad, lakab, ün, şan, şöhrat.
- Nâmdâr f. Ünlü, şöhratli, meşhur.
- Nâme f. Mektub, risale, kitab, isim.
- Nâ-merd f.+f. Mert olmayan, sözünün eri olmayan.
- Nân f. Ekmek.
- Nâ-pâk f.+f. Temiz olmayan.
- Nâr ar. Ateş, cehennem.
- Nâs ar. (ünâs – ins) insanlar.
- Nasb ar. Seçme, dikme, rütbe alma, göreve atanma.
- nasîb ar. Kismet, pay, hisse.
- Nasîb ar. Pay, hisse, kismet.
- Nasihat ar. Öğüt, tavsiye.
- Nâsût ar. İnsanlık. İnsanlar ve onlarla alâkalı şeyler.
- Nat‘ ar. Sofra bezi.
- nat‘-ı zemîn a.+a. Yeryüzü

- Nazar ar. Bakış, bakmak, göz atmak, düşünmek.
- Nazar-gâh ar.+f. Bakılan yer, nazar ediken yer, insanın kalbi.
- Nazm ar. Düzen, sıra, tertib, kafiyeli, vezinli, söz, şiir, dizili olan şey.
- Necât ar. Kurtuluş, kurtulmak.
- Necîd ar. Susudi Arabistan'da bir şehir.
- Necm ar. Yıldız,
- Nedâmet ar. Pişmanlık.
- Nedm ar. Pişman olmak.
- Nefes ar. Soluk.
- Nefha ar. Nefes, üfürme, üfürük.
- Nefs ar. Can, yaşam, kişi, şahıs, öz varlık, bir şeyin zâtı, kendisi.
- Nefsânî ar. Bedenî istek ve arzular ile alakalı, dünyevi arzular.
- Nefsî ar. Nefis ile alakalı, şahsa ait, nefse dair.
- Nefs-i emmâre ar.+ar. Kötülükleri çokça emreden nefis, tas: nefsin birinci mertebesi.
- Nefy ar. Sürgün etmek, olumsuzluk, bir şeyin olmadığını ifade etme, inkâr.
- Nehâr ar. Gündüz.
- Neheng f. Timsah.
- Nehîb ar. korkunç, ürkütücü, dehşet.
- Neng f. Ayıp, utanma, ün, şöhrat, nam.
- Neng f. Üm, nam, şan, şöhrat.
- Nergis f. (nerges – nercis) nergis çiçeği.
- Nerm f. Yumuşak.
- Neseb ar. Sülale, hısımlık, akrabalı.
- Nesim (ar.) hoş giden, meltem, latif esen rüzgar.
- Neşât ar. Sevin. Şen şâd ve hoşdil olmak. Sürur, keyf.
- Nev f. Yeni, taze.
- Nev' ar. Çeşit, sınıf, tür.
- Nevâ: (f.) ahenk, ses, güzel sedâ, nağme, mûsikide bir makam ismi.
- Nevâ' ar. Çeşit, çeşitli.
- Nevbet böbet, sıra.
- Nevmîd f. Ümitsiz, cesareti kırılmış, ümidini kesmiş.
- Nevrûz f. İlkbahar, yeni gün, baharın ilk günü.
- Ni'met ar. İyilik, lütuf, ihsan, giyecek ve yiyecek şeyler.
- Nidâ ar. Seslenmek, çağırmak, haykırmak, bağırarak, ses vermek.
- Nigâh f. (nigh) bakmak, nazar etmek, bakış.
- Nigîn f. Yüzük, hâtem, mühür.
- Nihâl f. Taze, düzgün, güzel, fidan.
- Nihân f. Gizli, saklı, bulunmayan, sır.
- Nihâyet ar. Son, uç, son derece.
- Nik f. İyi, hoş, güzel.
- Nik ü bed f.+f. İyi ve kötü.
- Nikâb f. Yüz örtüsü, peçe, perde.
- Nikû f. Güzel, hoş, iyi.
- Nim f. Yarım, nisf, buçuk, yarı.
- Nim-mest f. Sarhoş gibi, yarı sarhoş.
- Nim-mest f.+f. yarı sarhoş.
- Nisâb ar. İslam'da zekât ölçüsü.
- Nisbet ar. Yakınlık, bağlılık, ölçü, rağmen, inat olarak, inat olsun diye.
- Nişan t. Belirti, işaret, im, iz.
- Nişîb f. Yukarıdan aşağıya iniş.
- Nişîn f. Oturan, oturmuş gibi manalara gelir ve birleşik kelimeler yapılır.

Niyâz f. Dua,
 Nuksân ar. (noksân) eksik, kusurlu, eksiklik, yokluk.
 Nûr ar. Aydınlık, parlaltı, parlaklık, ışıık, ziya, şule.
 Nûş f. İçen, içici, tatlı, şerbet, içmek.
 Nüh f. Dokuz sayısı.
 Nükte ar. İnce manalı söz.
 Nümâ f. Gösteren, gözüken anlamlarında olup birleşik kelimeler yapılır.
 Nümâyiş f. Görünüş, gösteriş, dış görünüş, gösteri.
 O
 Od f. Nar, ateş.
 Osman ar. Özel isim, İslamiyette Sahabe ve üçüncü Halife'nin ismi.
 Ö
 Özüir ar. ('uzr) kusur, sebep, engel.
 Özüir-hâh ar.+f. Özüir dileyen, af isteyen.
 P
 Pâ f. ayak,
 Pâ(y) f. Hisse, kısmet, parça.
 Pâ-be-gil f.+f.+f. ayağı çamurda, ayağı çamura saplanır, ayağın çamurda olması.
 Pâdişâh (pâdişâh) f.kral, hükümdar, sultan.
 Pâk f. Temiz, saf, katıksız.
 Pâkbâz f. âşık, seven.
 Pâk-bâz f.+f. Temiz oynayan, sadakatli âşık.
 Pârsâ f. Sofu, dine bağlı, dindar.
 Pâsbânî f. Bekçilik.
 Pasibân f. (pâsbânî) bekçi.
 Pâsibân f. (pâsbânî) bekçi.
 Pâye f. Rütbe, derece, makam, ilim sahibi olanların derecesi.
 Peder f. Baba.
 Pedid f. Görünür, görünen, açık, belli.
 Pehlû f. Vücudun iki yanından biri, yan.
 Peleng f. Kaplan, leopar.
 Penâh f. sığınma, sığınak, sığınacak yer.
 Penç f. Beş (5) sayısı.
 Pend f. Öğüt, nasihat, tavsiye.
 Per f. Kanat.
 Perde f. Örtü, tas: gâflet, Allah'tan alıkoyan şey.
 Perdedâr f.+f. Perdeci, kapıcı, odacı.
 Perdesâz f.+f. Perde yapan, perdeci.
 Pergâr f. (pergel) daire çizmeğe yarayan alet.
 Perîşân f. Dağınık, parçalanmış, üzüntülü, kaygılı.
 Perrân f. Uçan, uçucu.
 Pertev f. (pertav) Atılma, ıçrama, hız, ziya, ışıık.
 Pervâr (f.) semiz, besili, beslenmiş.
 Pervâz f. Kanat açmak, uçmak, uçan.
 Perverde f. Terbiye görmüş, yetiştirilmiş, beslenmiş, mürit, öğrenci, talebe.
 Pes f. İmdi, şimdi, öyle ise.
 Pes f. Öyle, ise, imdi, şimdi.
 Peşimân f. Pişmanlık.
 Pey f. Önden yapılan ödeme.
 Peyâm f. Haber, bilgi.
 Peydâ f. F. Var olan, görünen, açık olan, gözle görülen.

Peyvend f. Bağ, alaka, ilgi.

Pezîr f. Kabul eden, olan, olabilen, söz dinleyici emir tutan anlamında birleşik kelimeler yapılır.

Piç f. büküm büküm, kıvrımlı, ızdırablı.

Pindâr f. Böbürlenme, kendini beğenme.

Pinhân f. Gizli, saklı.

Pîr ar. Yaşlı, ihtiyar, tarikat lideri, şeyh.

Pîrâhen f. Gömlek.

Pîş f. ön, ileri, taraf, huzur, başlangıç.

Pîşe f. İş, kâr, alışkanlık, huy, meslek, sanat, huy edinmiş anlamına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.

Pîşvâ f. önder, reis, baş, imam.

Puhte f. Pişmiş, pişkin, olgun, olgun insan.

Pûr f. Oğul, evlad.

Pûr-ı 'imrân f.+ İbr. İmran oğlu, Musa a.s.

Pûşîş f. Örtü, örtecek şey.

Pûr f. Çok, dolu, fazla.

Pûr-hûn f.+f. Kan içinde, kan dolu, kanı akmış.

Pûser f. Oğul, erkek çocuğu.

R

Rabb ar. Sâhib, seyyid, efendî, çoban, Cenab-ı Hakk

Rabbânî ar. Rabb'e ait olan, Cenab-ı Hakk'a dair olan, ilâhî.

Rafîk ar. Yoldaş, arkadaş, dost, yardımcı, koruyan, Allah c.c. isinlerinden biri.

Râğ f. Çimenlik, çayırılık, bahçelik, bağlık.

Râhat ar. Dinlenmek.

Râhber f. (rehber) yol gösteren, klavuz.

Râhib ar. İbadet eden kul, kilise, manastırda görev yapan Nasrani alimi, papaz, keşiş.

Rahîm ar. Rahmet edici, bağışlayıcı, acıyan, Allah c.c. isimlerinden biri.

Rahm a. Acıma, koruma, esirgeme, şefkat.

Rahmân ar. Bütün yaratıklara rızıklarını veren, Allah c.c. isimlerinden biri.

Rahmânî ar. Rahman'a ait, Allah'tan gelen, hayırlı olan, iyi olan.

Rahmet ar. Acımak, şefkat.

Raht f. Koşum takımı, yol levazımı.

Rakam ar. Sayı.

Râm f. Uyan, uyumlu, boyun eğen, itaat eden, bağlı, bağlanan.

Rasad-geh f.+f. Bekleme yeri, gözetleme yeri, gözlemevi.

Râst f. Doğru, gerçek.

Ravm maksad, talep, istek.

Râz f. Gizli sır, saklı şey.

Râzî ar. hoşnud, rıza gösteren, kabul eden, memnun olan.

Razî' ar. süt emen çocuk.

Razzâk ar. Bol bol rızık veren, yiyecek giyecek gibi ihtiyaçları veren, Allah c.c. isimlerinden biri.

Recâ ar. Emel, ümit, yalvarma, istek, arzu, dilek.

Redd ar. Kabul etmemek, istememek, onaylamamak, çevirmek, defetmek.

Reg f. Damar.

Reh f. (râh) yol, kaize, usul, tertib, düzen.

Rehnumûn f. Rehberler, yol göstericiler, klavuzlar.

Rehnümâ f. Yol gösteren, klavuz, rehber.

Rehrehe f. Parlamak, parıltı.

Rehrev f. Yolcu, yola giden.

Reh-zen f.+f. Yol kesen, haydut, eşkiya.

Renc f. Sıkıntı, zahmet, ağrı, sızı, öfke, hışım.

reng- f. renk

Resm ar. Resim, yazma, çizme, desen, eser, suret, tertib, usul, tarz, düzen, adet, tavır, davranış.
 Restehîz f. Kıyamet günü.
 Reşîd ar. Doğru olan, Hakk yolunda olan, akıllı davranan.
 Revâ f. Layık, uygun, meydana gelme, gidici.
 Revân f. Giden, akan.
 Reviş f. Gidiş, hal, tavır.
 Revnak f. Zinet, parlaklık, göz alıcılık, güzellik.
 Rızâ ar. Hoşnudluk, hoşluk, razı olmak, memnun olmak, istek, arzu, kendi isteği.
 Rızk ar. Yiyecek, içecek şey.
 Rîş f. Tüy, kıl, kuş kanadı, sakal, bıyık.
 Rîş-hand f.+f. Bıyık altından gülme.
 Riyâ ar. Gösteriş.
 Riyâzet (riyâzat) ar.
 Rîz f. Döken, akıtan, saçan.
 Rub'
 Rub'-ı meskûn ar.+ar. Dümanın kara olan dörtte bir kısmı.
 Rûh a. Can, nefes, canlılık, hiss, duyu.
 Rûhanî ar. Ruha ait olan. Manevî, ruh alemine ait olan.
 Ruhsâr f. Yanak, yüz. Çehre, güzel yüz.
 Rumûz ar. (remz t.) işaretler, remizler, ince nükteler, manası gizli olan şeyler.
 Rû-rû(y) f. yüz, çehre,
 Rû-siyâh
 Rutbe ar. Derece, basamak, memuriyet derecesi, sıra, mertbe.
 Ru'yet ar. Görüş, görmek.
 Rûz f. Gün, gündüz.
 Rûz f. Gün.
 Rûz f. Gündüz, gün, yirmi dört saatlik müddet.
 Rûze f. Oruç.
 Rûze-dâr f.+f. Oruç tutan, oruçlu.
 Rûze-güşâ f.
 rûz-i gâr (rûzgar) f.zaman, devir, hengâm, vakit, dünya, âlem, yel.
 S
 Sa'y ar. Koşmak, çalışmak.
 Sabî ar. çocuk.
 Sâbir ar. Sabreden, katlanan, tahammül eden.
 Sabr ar. Katlanmak, beklemek, tahammül etmek,
 Sabûh ar. Sabah vakti, sabah, sabah içilen şarap.
 Sad f. Yüz sayısı (100).
 Sadâ ar. Seda, ses, avaz.
 Sad-hezâr f. Yüz bin.
 Sadhezâr f. yüzbin.
 Sadîk ar. sadık dost, sağlam dost – arkadaş.
 Sadr ar. Kalb, orta, merkez, evvel, başlangıç, baş, başkan.
 Sad-sâle f.+f. Yüz sene, yüzyıl, asır.
 Sâf ar. Temiz, duru, açık, katıksız,
 Safâ ar. Aydınlık, ferahlık, gönül şenliği, duru olmak, temiz ve safi olmak.
 Safâ ar. Gönül şenliği, eğlence, duru olmak, mutluluk.
 Sâff ar. Sıra, dizi, sıra ile dizilme, camide cemaatin sırası.
 Safha ar. Yazılmış ve yazılabilir sahife, bir olayda birbiri ardınca görülen hallerin beheri.
 Sâfi ar. Temiz olan, duru olan, katıksız olan.
 Sâğar f. İçki bardağı, kadeh.

- Sahb ar. Sahâbe, arkadaş, talebe.
- Sahbâ f.şarap.
- Sâhil ar. Deniz, göl veya akarsu kenarı, kıyı.
- Sahrâ ar. Bozkır, çöl.
- Sâkî ar. (saky) sulayan, içecek veren, sucu, kadeh sunan.
- Salâ ar. Davet için çağırma, davet etme, seslenme, nimarede okunan sala.
- Salâh ar. Rahatlık, sulh, iyileşme, düzelme, iyilik, dine olan bağlılık.
- Sâle f. Âfet, bela, musibet.
- Sâlik ar. (sulûk) yola giden, tarikat yolunda olan.
- Sâlik ar. Yola giden, belli bir yolu tutan, tas: bir tarikat yolunda olan.
- Samed ar. Kendisi hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtâc olmayan, kendi kendine yetmek, Cenab-ı Hakkın ismi.
- San'at ar. Ustalık, hüner, marifet.
- Sarf ar. Harcama.
- Savlecân ar. Cirit oynasına eğri sopa.
- Savlet ar. Saldırma, atılma, ani ve şiddetli atılış.
- Savm ar. Oruç ibadeti.
- Savm ar. Oruç ibadeti.
- Sayd, ar. Avlamak, avlamak, av.
- Sayd: (ar.) av, avlanmak, ava gitmek.
- Sâye f. Gölge.
- Sâyebân f. Gölgelek, büyük çadır, şemsiye, koruyan, himaye eden.
- Sayha ar. Çığlık, feryad, çağırış.
- Sâyir ar. (sâir) diğeri, başkası.
- Saykal SAYKAL**
- Saykal-ı âyine-i dil f.+f.+f. Gönül aynasının cilası
- Sayyâd ar. Avcı.
- Sâz f. Yapan eden, uyduran, düzen anlamında birleşik kelimeler yapılır.
- Se'âdet ar. Mutluluk, mutlu olma.
- Sebak. Ar. Ders, ibret.
- Sebât ar. Sabit olmak, yerinde durmak, kararlı olmak.
- Sebk ar. Öne geçme, ders alma, önceki, geçme, geçen.
- Secde ar. Allah'ın huzurunda yere kapanış, kulluk.
- Sedd ar. Engel, örtü, kapatmak.
- Sedîd ar. örtülü, üslublu, doğru, düzgün.
- Sefer ar. Yolculuk.
- Sehâ ar. cömertlik.
- Sehâ ar. Cömertlik.
- Sehar (seher) ar.tan, sabahın başladığı vakit, ikinci fecirden önceki vakit.
- Sehv ar. Unutmak. Hata, yanlış.
- Sekr ar. Sarhoşluk.
- Sekrân ar. Sarhoş, mest olan.
- Selâmet ar. Kurtuluş, güven, emniyet.
- Selh ar. Soyma, deri soymak, her ayın son günü, bir yerden bir şeyi çıkarmak.
- Selîm ar. rahat, huzurlu, bozulmamış.
- Semâ' ar. İşitmek, duymak, Mevlevîlerin dönüşleri.
- Semâvât ar. (semâ) gökyüzü, gökler, semalar,
- Semend f. çevik ve güzel at.
- Senâ ar. Övgü, övmek.
- Seng f. Taş, vezin, tartı, ağırlık.
- Senî' ar. Zayıf, eklemleri zayıflamış, çok ihtiyarlamış adam.
- Ser f. Baş, tepe, uç, zirve, gaye, başkan, reis.

- Ser f. Baş, tepe, zirve.
- Ser-âğâz f.+f. Yeniden başlama, baştan başlama.
- Ser-bülend f. En yüce, en yüksek, en baş, başı yüksek.
- Ser-gerdân f.+f. Başlı dönmüş, şaşkın, hayran.
- Ser-güzeşt f.+f. Macera, baştan geçen haller.
- Ser-hadd f.+ar. Sınır, hudud, sınır, hudut başı, sınır başı, iki devlet toprağının birleştiği sınır,
- Serkeş f. İnatçı, isyan eden, başkaldıran, kafa tutan.
- Sermâye f. Ana mal, esas para, kâe, kazanç, kazanılmış ilim.
- Sermest f. Başlı dönmüş, kendinden geçmiş.
- Ser-rişte f.+f. İp ucu, delil.
- Serserî f. Başboş, boş boş gezen, işi gücü olmayan.
- Serv f. Selvi, selvi ağacı, yüksek.
- Server f. Baş, reis, seyyid.
- Sevb ar. Elbise, kıyafet, giyecek.
- Sevb-i takvâ ar.+ar. Takva elbisesi.
- Sevdâ f. Aşırı sevgi, aşk, gam, keder.
- Seyr ar. Gezme, gezip görme, yolculuk, tas: tarikate girme.
- Sezâ f. Layık ve münasib, uygun.
- Sıdk ar. Doğruluk.
- Sıfat ar. Hal, vasıf, durum, özellik, suret, çehre, yüz.
- Sıfât ar. Vasıf, hal, durum, özellik, yüz, çehre.
- Sıhhat ar. Sağlık, sağlam.
- Sırât ar. Köprü.
- Sırr ar. Gizli, saklı.
- Sıtâr f. Tanrı. 2.Koruyucu, sığınılan yer, koruma.
- Sidra – sidre ar. Bir ağaç, yedinci kat gökte olduğu rivayet edilen makam.
- Sine f. Göğüs, sadır, kalb, gönül.
- Sine f. Kalb, sadır, gönül, iç.
- Sipâs f. Şükür, teşekkür.
- Sirişt f. Yaradılış, huy, tabiat, öz.
- Siyah f.kara.
- Sû' ar. Kötü, kötülük.
- Sû(y)-i bâlâ f.+f.
- Su'âl ar. Soru, soru sormak.
- Subh ar. Sabah vakti, tan yerinin ağarması vakti, şafak vakti.
- Subh-dem f.+f. Sabah rüzgarı.
- Sucûd ar. Secdeye varmak.
- Sûd f. Kâr, faide, kazanç.
- Sûdmend f. Kazançlı, kârlı, faydalı.
- Sûf ar. yün, yapağı, ibrişim.
- Sûfî ar. Yün, mutasavvıf, tasavvuf ehli tarikat ehli, derviş.
- Sûhte f. Yanmış, tutuşmuş, yanık.
- Suhûlet ar. Kolaylık.
- Sukûti ar. Susmak, ölüm.
- Sulh ar. Barış, uyum, anlaşma.
- Sultân ar. Reis, padişah, hükümdar, kral, hakimiyet sahibi, Allah c.c.
- Sûm ar. (savm) Oruç ibadeti.
- Sun' ar. Yaratmak, eser, tesir, güzel iş yapmak, yaratmak.
- Sur'at ar. Hız, çabuk, çabukluk.
- Sûret ar. Görüntü, yüz, çehre, biçim.
- Sûretâ ar. Görünüşte, zâhiren.

Surûd f. Terennüm, şarkı, türkû.

Surûr ar. Sevinç, neşe, mutluluk.

Sûsen f. Çiçek, lâle, sümbül, nergis, yasemin çiçeği.

Suver ar. (t. Sûret) biçimler, görünüşler, yüzler, çehreler.

Sûy f. Yön, taraf, cihet.

Sûhan f. Söz, kelam, kavi, lafz.

Süleyman Kur'an'da ismi geçen Peygamberi Davut a.s. oğlu.

Sûvâr f. At binen, binici.

Ş

Şâd f. Mutlu, mutluluk, sevinçli.

Şâh f.(şeh) Padişah, İran ve Afganistan hükümdarlarının nâmı.

Şâhbâz f. İri ve beyaz doğan kuşu, çevik, becerikli, yiğit, şanlı, kahraman.

Şâhenşeh f. Padişahlar padişahı. Şâhlar şâhı. En büyük padişah.

Şâhi f.şaha ait, padişaha ait.

Şâhid ar. Gözle gören, yaşayan, tanıyan, hazır, ma'kul ve mu'teber.

Şâhid f. Sevgili, mahbûbe, güzel, dilber.

Şâhih ar. cimri: hasis, nekes, pinti, cılız: çok zayıf ve güçsüz, eneze ,nahif, doymaz.

Şahne bozuşmak, buğuz etmek, düşmanlık etmek, itiraz etmek, karşı koymak, münakaşa etmek, tartışmak.

Şahsûvâr f. Ata iyi binen, iyi binici, yiğit.

Şâkir ar. Şükreden, teşekkür eden.

Şâri' ar. Kanun koyucu, Allah c.c., şuru eden, başlayan.

Şâyeste f. Şayan, uygun, layık, yaraşır, örnek.

Şeb f. Gece, karanlık.

Şeb f.gece, karanlık.

Şehâ f. Ey padişah, ey şâh.

Şehâdet ar. Şahidlik, bir şeyin doğruluğuna inanmak, delalet, alamet, işaret, iz, Allah c.c. yolunda hayatını feda etmek.

Şehbâz (şahbâz) (f.) iri ve beyaz doğan kuşu, çevik ve becerikli, yiğit, şanlı, kahraman.

Şehîr: (ar.) şöhretli, meşhur, namı, bilinen.

Şehper f. Şehper f. Kuş kanadındaki en uzun tüy.

Şehriyâr f. Hükümdar, padişah.

Şeker f. Şeker,

Şekk ar. Şüphe.

Şekûr ar. Çok şükreden. Allahın (C.C.) lütuflarına karşı pek fazla memnuniyetini, sevincini gösteren.

Şekvâ ar. Şikayet, yakınma.

Şem' f. Mum, ışık.

Şem' f. Mum.

Şems ar. Güneş.

Şer' ar. Şeriat, yasa, kanun, emir ve nehy gibi hükümleri vaz etmek, başlamak.

Şerâb ar. İçilecek şey, içki, mey, bâde, tas: aşk şarabı.

Şerh ar. Açma, açıklama, anlaşılanı anlatma, izah etme.

Şerî'at ar. Hak din yolu, doğru yol, Kur'andaki hükümler birliği, Allah c.c. kanunu.

Şerm f. utanma.

Şeş f. Altı (6) sayısı.

Şevk ar. İstek, arzu, neş'e, coşku.

Şevket ar. Kudret ve kuvvetten doğan büyüklük, heybet, istek, arzu, gayret.

Şeyb f. Yaşlı, ihtiyarlılık, yaşlılık.

Şeyh ar. Yaşlı adam, bir kabilenin ileri geleni, tarikatta müridlerin reisi.

Şeytân İbranice muhalif, aykırı, bozucu, bozguncu, satan, komplo kurmak. Arapça'da (şetane) rahmetten uzaklaştı, haktan uzak oldu anlamında.

Şeytanat ar. Şeytanlık, aldatıcılık, kurnazlık.

Şeytânî ar.+ar. Şeytana ait olan, şerr olan, kötü olan.

Şîb f. İniş, aşağı doğru eğiklik.

Şibli ar. imâm Şibli, İslam âim ve mutasavvıfı.

Şikâf f. (şikâf) yarmak masdarından, yarık, yırtık, çatlak, kelime sonuna gelerek yırtıcı, yırtan anlamında.

Şikem f. Karın, mide.

şikest f. Kırma, kırılma, kıran, yenilgi.

Şikest f. Kırma, kırılma, kıran, yenilme, mağlubiyet.

Şinâs f. Tanıyan, bilen, anlayan.

Şinâsâ f. Tanıyan, bilen, anlayan.

Şîr f. Aslan, süt.

Şîr f. aslan, süt.

Şîrîn f. Tatlı, sevimli, cana yakın.

Şîrk ar. Ortak, ortaklık, tas: Allah c.c. ortak koşma.

Şu'le ar. Işık, ateş alevi, alev.

Şuhûd ar. Görme, şahid olma, şahidler, müşahede etme.

Şûm (şom) f. Uğursuz, kötü.

Şûr (f.) kavga, şamata, gürültü.

Şûr f. Şamata, gürültü, kavga.

Şurb ar. İçmek, içecek.

Şûr-engîz f.+f. Gürültü çıkaran, şamata yapan, kavga çıkaran.

Şûride f. Perişan, karışık, tutkun, aşık.

Şûbhe ar. Tereddüd, şüphe.

Şûkr (şükür) ar. Hoşnutluk, hoşnutluğu arz etme, minnet duygusu.

T

Ta'ab ar. Yorgunluk, sıkıntı, zahmet.

Ta'alluk ar. Bağlılık, alakalı oluş, ait olma, dünya alakası, sevmek.

Ta'âm ar. Yemek, yiyecek.

Tâ'at ar. İbadet, Allah c.c. emirlerine uymak.

Ta'bîr ar. İfade etmek, anlatmak, söz, deyim, terim.

Ta'lim ar. Öğretmek, bildirmek.

Ta'rîf ar. (irfân) tanıtmak, bildirmek, anlatmak.

Ta'zîm ar. Hürmet, riayet, yüceltmek.

Tâb f. Ay, ayın on dördü gibi parlak, parıltı, parlayıcı, parıldayan, parlayan, parlatan, aydınlatan anlamlarına gelir ve birleşik kelimeler yapılır.

Tab': (ar.) tabi, doğa, karakter, gönül.

Tabâyi' ar. mizaçlar, huylar,

Tabî'at ar. Yaradılış, huy, karakter.

Tabl ar. Davul.

Tâc-ı ser f.+f. Baş tacı.

Tâcir ar. Ticaret yapan, ticaretle uğraşan.

Taharrî ar. Aramak, araştırma, incelemek.

tahayyur ar. hayret etmek, şaşıp kalmak, şaşırdmak.

Tahkîk ar. Araştırma, inceleme.

Tahsîl ar. Elde etmek, kazanmak, ilim öğrenmek, ilim öğretmek i,çin çalışmak.

Tahsîn ar. Beğenmek, güzelleştirmek, iyi ve güzel bulmak.

Tahte ar. Altta, altında, alt.

Tâkat ar. Güç, kuvvet.

Taklid ar. Benzetmek, öykünmek, takma, asma, tuşatma. Benzerini yapmak.

Taklîl ar. azaltmak.

Takrîr ar. karar kılma, yerleşme.

Takvâ ar. Korunmak, sakınmak, tas: şüphe olan şeyleri terk etmek.

Taleb ar. İstek.

- Tâlib ar. İsteyen, arzu eden, taleb eden.
- Taň Türkçe. Kınama, ayıplama, yargılama.
- Tarab f. Sevinç, mutluluk, şenlik, şen olma.
- Tarik: (ar.) yol.
- Tarîkat ar. Yol.
- Tasarruf ar. Kullanmak, tutum, sahip olmak, idare etmek, kullanma hakkı.
- Tasavvuf ar. Arınmak, kalbi dünyevi şeylerden ayırıp Allah'a c.c. bağlanmak.
- Tasavvuf: (ar.) sâfi olmak, temizlenmek, klbi, dünyanın fani işlerinden ayırıp Allâh (c.c.) sevgisi ile bağlamak, tarikat ehli olmak.
- Taşra Türkçe. Haric, dış taraf, köy, belde.
- Tavâf ar. ziyaret etmek, hacıların Kabe etrafında yedi defa dolaşmaları.
- Tavr ar. Suret, hareket, hal, vaziyet, durum, davranış, tepki.
- Tâyir (tâ'ir) ar. Kuş, uçan, uçucu.
- Tayr ar. Uçmak, kuş.
- Tayyib ar. temiz, güzel.
- Tazyî' ar. Zayi etmek, harcamak, kayba sebep olmak, ziyan etmek.
- Tebdîl Tefrika
- Tecâvuz ar. Aşmak, geçmek, haddini aşmak, çiğnemek, zorlamak, saldırma, sataşma.
- Tecellâ ar. (tecellî) yansıma, görünme.
- Tecellî ar. Kader. Allah'ın (C.C.) lûtfuna uğrama. İlâhi kudretin meydana çıkması, görünmesi. Hak nurunun te'siriyle kulun kalbinde hakikatın bilinmesi.
- Tecrîd a. Soyutlanmak, arınmak, dünya alakalarını kalpten çıkarıp Allah'a c.c. yönelmek.
- Tecrîd ar. (tas.) dünya sevgisini kalpten çıkarıp Allah'a yönelmek.
- Tedbîr ar. Önlem alma, hazırlık yapma.
- Tefâvut ar. uygunsuzluk, düzensizlik, dengesizlik.
- Tefsîr ar. Açıklamak, zah etmek, manayı açıklamak, Kuran-ı Kerim'in anlamını açıklayan kitab.
- Teğayyur ar. Değişmek, başkalaşmak, renk değiştirmek.
- Tehî f. Boş, avare, eli boş, temiz.
- Tekelluf ar. Sorumluluk, sorumluluk alma.
- Tekye f. Zikir ve ders için toplanılan yer, dervişlerin meskeni ve mâbedi.
- Telbîs ar. Ayıbını örtüp iyi göstermek, suret-i haktan görünerek aldatmak, hile, oyun, kılık değiştirmek, birinin kılığına girmek.
- Telh f. Acı.
- Telkîn ar. Fikir aşılama, belleğe sokma, ikna etmek, ilim vermek.
- Telvîn ar. renkli, renklendirmek, çeşitli.
- Temâşâ f. Seyretmek, bakmak, izleme, hoşlanarak bakmak.
- Temîz ar. (temyîz) temiz, pâk.
- Temkîn ar. yerleştirmek.
- Temvih ar. Sulandırma, su katma. Haksız bir şeyi haklı gösterme.
- Ten f. Can, beden, vücut, insan bedeninin dış yüzü.
- Tenâvul ar. Bir şeyi alma, yemek yeme, bahşiş ve ihsanda bulunma.
- Teñri Türkçe. (Tanrı) Allah c.c.
- Terah f. Gam, keder, acı.
- Tereddüd ar. Kararsızlık, şüphede kalmak.
- Terk ar. Bırakma, salıverme, vazgeçme, bırakma.
- Teslîm ar. Allah c.c. emirlerini kabul etme, bir emaneti verme, doğru ve haklı bulma.
- Tesyîr ar. gönderme.
- Teşbîh ar. Benzetmek, benzetilmek, benzetiş.
- Teşbîhât (teşbîh c.) benzetmeler, benzetişler.
- Teşne f. Susamış, istekli, arzulayan.
- Teşvîş ar. Bulandırma, karıştırma, karma-karışık etme.
- Tevbe ar. Allah'tan aff dilemek, yönelmek.
- Tevekkul ar. güvenmek, bırakmak, ısmarlamak.

Tevfik ar. Başarı, Cenab-ı Hakk'ın yardımı.

Tevhîd ar. Birleme, birlik, Allah'ın tek yaratıcı olduğuna inanma.

Tevsen f. Azgın, başı sert at, dikbaşı adam.

Tezvîr ar. söze yalan katma.

Tıfl ar. Bebek, çocuk.

Tiğ f. Kılıç.

Tîre f. karanlık, bulanık.

Tîz f. tez, çabuk.

Tohm-i keshândan biter şâh-ı recâ / Berg ü bâri oldu o bâd ü hevâ : Uyuşukluk tohumundan yalvarmak dalı yeşerir. meyvesi ve yaprağı da ruzgarda savrulur gider

Töhmüt ar. suçlamak.

Tûl ar. Uzun, uzunluk.

U

Ucb ar. Kendine beğenmişlik, kendini beğenmek.

Uhde ar. Söz verme, bir işi üzerine alma, sorumluluk alma.

Ukbâ ar. Ceza, öbür, ahiret, öbür dünya.

‘Ulâ ar. Yüce, büyük, ulu, şanlı, şerefli

Ulûhiyet ar. İlâhîlik, Allah'ın kâinattaki tasarruf ve hâkimiyeti ile herşeyi kendisine ibadet ve itaat ettirmesi.

Usturlap Yunanca. astronomi ölçümlerinde kullanılmış tarihi bir ölçüm cihazıdır, Kullanım alanları arasında Güneş, Ay, gezegen ve yıldızın konumlarını belirlemek yer alır. Ayrıca yerel saatin ve İslam dininde namaz vakitleri usturlap sayesinde hesaplanıyordu.

Usûl ar. Tarz, yol, üslub, düzen.

Usûr ar. gözcülük etmek, sırra vakıf olmak, buluş, bulmak.

Uş Türkçe. İş, işte.

Uşbu Türkçe. İş bu, işte bu.

Ü

Üftâde f. Düşmüş, düşkün, fakir, biçare, âşık, tutkun.

Ümm ar. Ana, Anne.

Ümmet ar. Cemaat, kavim, taife, Bir peygambere inanıp onun yolundan giden insanların hepsi. Bir peygamberin Hakka davet ettiği topluluk.

Ümmîd f. Ummak, arzu, istemek.

Ümmü' kitâb ar.+ar. Anlamı: kitabın annesi, kitapların annesi, Fatiha suresi, Levh-i Mahfuz.

Üns ar. Alışma, alışkanlık, arkadaş.

Üstüvâr f. Kuvvetli, dayanıklı, yiğit, sağlam, güvenilir.

Üzdi – üzdü (eski Türkçe) kesmek, koparmak, çözmek.

V

Va'de ar. Bir iş için belirlenen zaman, randevu, ecel.

Vâ'iz ar. Nasihat veren, dini öğütler veren.

Vâcib ar. Gerekli, fıkâh: yerine getirilmesi her Müslüman için gerekli olan olan emirler, ibadetler.

Vahdet ar. Birlik, yalnızlık,

Vahdet ar. Birlik, yalnızlık, teklik.

Vahşet ar. yabaniyet, korkmak, ürkmek.

Vâkıf ar. Bilen, haber sahibi, bir işi iyi bilen, duran.

Vasf ar. Özellik, durum, hal.

Vâsıl ar. Ulaşan, kavuşan, erişen, Allah'a kavuşan, erişen.

Vasl ar. Kavuşma, ulaşma.

Vecd ar. Hal, ilâhî aşk, aşk, muhabbet.

Vech ar. Yüz.

Vech ü yed ar.+ar. El ve yüz.

Vedûd ar. Allah'ın bir ismi, çok seven, çok şefkatli.

Vefâ ar. Sözünde durma, sözünü yerine getirme, ödeme.

Velî ar. dost, sahib, arkadaş.

Verâ ar. Öte. Başka taraf. Arka, geri.

Verd ar. Gül.

Verne f. yoksa, aksi takdirde., ve eğer ne (sadece şiirde kullanılır).

Veş f. Gibi anlamında teşbih edatı.

Vicdânî ar. vicdanla ilgili, vicdana bağlı, kalble ilgili, his ile ilgili, kalbe bağlı. (Vicdaniyye) Vicdanla, kalbî his ile ilgili.

Vîrâne f. Harabe, yıkılmağa yüz tutmuş eski yapı.

Vucûd ar. Varlık, var olmak, bulunmak, cesed, beden.

Vudû' ar. Abdest almak.

Vukûf ar. Bir şeyi öğrenmiş olma, bir halde kalma, durmak, duruş.

Vuslat ar. Kavuşma, ulaşma, erişme.

Y

Yâ ar. Nida edatı, nida harfî, hey, ey.

Yâd f. Anmak, zikretmek, hatıra, hatırlamak.

Yakîn ar. Şüphesiz, sağlam ve kat'î bilmek, narifet ve dirayetin fevkinde olan ilim, göz ile görür derecede bilmek, emin olmak.

Yâr f. Dost, sevgili, ahabab, âşık, ma'sûk, sevgili.

Yârân f. Dostlar, sadık arkadaşlar, sevgililer.

Yed ar. El.

Yek-dil f.+f. tek gönül, bir olarak, bir göbül, gönül birliği.

Yeksân f. Beraber, bir, süz.

Yekser f. Baştan başa, ansızın, yalnız başına, tek başına.

Yektâ f. Tek, yalnız, eşsiz.

Yusuf İbranice. Kur'an'da ismi geçen Peygamber. Yakun a.s. oğlu.

Z

Zagan f. Karga.

Zâhid ar. (c. Zuhedâ) dünyaya rağbet etmeyen, kendini ibadete veren.

Zâhir ar. (zuhûr) görünen, aşikar, açık, belli, açığa çıkan.

Zâhir f. neşv ü nemâ bulup, gelişip, serpilip etrafa sarılan bitki, sarmaşık.

Zahm ar. yara.

Zâkiye ar. temiz, temiz olan kişi.

Zalâm ar. Karanlık.

Zalûm ar. Çok zulmeden, aşırı zulmeden, çok eziyet eden.

Zaman ar. Devir, vakit, çağ, mevsim, mehil.

Zamîr ar. Vicdan, kalb, içyüz, iç.

Zann ar. Sanmak.

Zâr f. inleyen, sesle ağlayan, ağlama.

Zât ar. (c. Zevât) Hürmete layık kimse, kendi, öz, asıl.

Zebân f. Dil, lisan, lûgat, lehçe.

Zeber f. Üst, yukarı.

Zebûn f. Zayıf, güçsüz, âciz, aldanan, kapılan.

Zebûr İbranice. Davud a.s. indirilmiş ilahi kitab, dört kutsal kitaptan biri.

Zehr f. zehir, ağı.

Zekât ar. Temizlik, nisab mikdarı mala, paraya sahip olan müslümanın kırkta birini fakirlere vermesi gereken mal.

Zemîn f. Yer, yeryüzü, satıh, yüzey.

Zemm ar. Kınama, ayıplama, yerme.

Zemzeme f. Güzel ve alçak sesle söylemek.

Zen f. Kadın, vuran, kesen anlamında birleşik kelimeler yapılır.

Zer f. Sarı, altın.

Zevâcir ar. engel olan şeyler, alıkoyan şeyler, manevi engeller.

Zevâl ar. Zail olma, sona erme, bitme, tükenme, yerinden ayrılma.

Zevk ar. Hoşa gitme, lezzet alma, tad alma, hazz alma.

Zevrak f. Kayık, sandal.

- Zeyn ar. zinet, süs, sülemek, bezek, takı.
- Zıdd ar. Karşıt, aksi.
- Zî ar. Arapça 'da i'râba göre zâ, zû, zî şeklinde okunan sâhib manasını ifade eden birleşik kelimeler yapılır.
- Zib f. Zinet, süs, düzgün, iyi elbise.
- Zibâ f. Güzel, süslü, yakışıklı.
- Zindân f. Hapishane, yer altı hapishanesi.
- Zinde f. Dinç, diri, canlı.
- Zinet ar. Süs, takı.
- Zinhâr türçe sakın ola ki, kesinlikle, hiçbir zaman, asla.
- Zîr f. Alt, aşağı,
- Zîr u zeber f.+f. Alt ve üst, paramparça.
- Zîre f. (zîrâ) çünkü, ondan ki, şundan, şu sebepten ki.
- Ziyân ar. Zarar, kayı, zayı olma, hasar.
- Zu'm ar. Zann, tahmin, yanlış düşünce.
- Zuhûr ar. Görünmek, meydana çıkmak.
- Zu'l-Celâl ar. Celâl sahibi, şan – şeref sahibi. Allah'ın c.c. ismi.
- Zulm ar. Eziyet, işkence, haksızlık.
- Zulmet ar. Karanlık.
- Zübde ar. Netice, sonuç, önemli.
- Zühd ar. Dünyaya rağbet etmemek. Nefsâni zevk ve arzudan kendini çekerek ibâdete vermek
- Zünnâr Yunanca. Kuşak, kemer, ip, papasların beline bağladıkları kuşak.